

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

EMEVÎ HALİFELERİNİN GÜNLÜK HAYATLARI

YUSUF ŞANVERDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. İSMAİL HAKKI ATÇEKEN**

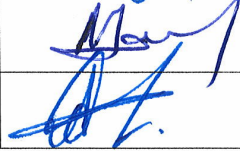

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN KONYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf ŞANVERDİ
	Numarası	18811001058
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN
	Tezin Adı	Emevî Halifelerinin Günlük Hayatları

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Emevî Halifelerinin Günlük Hayatları başlıklı bu çalışma 08/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	İsmail Hakkı ATÇEKEN	
2	Doç. Dr.	Mithat ESER	
3	Dr. Öğretim Üyesi	Ali DADAN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf ŞANVERDİ		
	Numarası	18811001058		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tezin Adı	Emevî Halifelerinin Günlük Hayatları		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yusuf ŞANVERDİ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf ŞANVERDİ		
	Numarası	18811001058		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN		
Tezin Adı	Emevî Halifelerinin Günlük Hayatları			

Hz. peygamberin vefatından sonra Hz. Ebubekir'in seçilmesiyle halifelik makamı ortaya çıkmıştır. Çeşitli seçim yöntemleri ile göreve gelen Hulefa-i Raşidin döneminden sonra halifelik emevîler tarafından saltanata dönüştürülmüştür. Emevîler döneminde halifelerin sadece göreve gelme şekli değişmekle kalmamış, Hulefa-i Raşidin dönemine nazaran halifelerin günlük hayatlarında da çok ciddi değişimler söz konusu olmuştur.

Emevî halifeleri, devlet yönetimindeki uygulamaları ve günlük hayatlarındaki bozulmalar nedeniyle her zaman eleştiri odağında olmuşlardır. Muaviye b. Ebi Süfyan ile başlayan Emevî Hilafet zinciri Muhammed b. Mervân ile son bulmuştur. Emevî halifeleri, çoğunlukla günlerini şiir, müzik, içki, oyun, eğlence ile geçiren kimseler olarak anlatılmaktadır.

Bu Araştırmada bu hususlar ile ilgili bilgilerin derlenmesi ve bu husustaki doğru bilgilerin tespit edilip abartılı bilgilerin ayıklanması hedeflenmiştir.

Bu Araştırma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Emevî devletini oluşturan Kureyş kabilesinin Benu ümeyye kolunun Emevî Devleti olma yolundaki süreçlerine ve Emevî Devleti siyasi tarihine kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde ise Emevî halifelerinin günlük hayatları incelenmiştir.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Yusuf ŞANVERDİ		
	Student Number	18811001058		
	Department	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN		
Title of the Thesis/Dissertation	Daily Lives of The Umayyad Caliphes			

After death of Hz. Prophet Muhammad, with the elected Hz. Abubekir Caliphate arose. Caliphate turned into reign after Rashidun caliphate that were taken office with the various election system. In the periods of Ummayds not only Caliphate election system changed but also there were radical changes about their daily life

Ummayds caliphates were always in the fire of criticism because of state government and breakdown of daily life Ummayds Caliphates chain which had begun with Muaviye b. Ebu Sufyan came to end with Muhammed b. Mervan Ummayds Caliphates are always defined as ones that spend their times with drink, entertainment. With this study we aimed to elect some exaggerated information and also compile to some informations about daily lives of Ummayds Period

This study consists of an introduction and two parts. On the first part, I mentioned about Ummayds's, one of branch of quraysh tribe, process of being state and its some short political history on second part I mentioned about daily lives of Ummayds Caliphates

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER -----	I
KISALTMALAR -----	III
ÖNSÖZ -----	IV
GİRİŞ -----	1
Araştırmanın Amacı ve Yöntemi -----	2
Araştırmanın Kaynakları-----	4

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEVÎLER DÖNEMİ SİYASÎ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Emevî Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Benû Ümeyye-----	8
1.1.1.Hz. Peygamber Döneminde Benû Ümeyye -----	10
1.1.2. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Benû Ümeyye-----	13
1.2. Emevî Devleti Siyasî Tarihi -----	16

İKİNCİ BÖLÜM

EMEVÎ HALİFELERİNİN GÜNLÜK HAYATLARI

2.1. Muâviye b. Ebi Süfyân -----	29
2.1.1. Saray Hayatı-----	30
2.1.2. Şiire Karşı Tavrı -----	32
2.1.3. Eğlence Hayatı-----	33
2.1.4. Müziğe Karşı Tavrı -----	33
2.1.5. İçkiye Karşı Tavrı -----	34
2.1.6. Eğitime Verdiği Önem-----	35
2.1.7. Giyimi-----	35
2.1.8. Yaptığı Yenilikler -----	36
2.1.9. Yaşam Tarzı-----	38
2.1.10. Yeme İçme Alışkanlığı-----	40
2.1.11. Günlük Yaşamından Kesitler -----	40
2.1.12. Muâviye'nin Bir Günü -----	44
2.1.13. Vefatı -----	47
2.2. Yezîd b. Muâviye -----	48
2.2.1. Şemâili -----	48
2.2.2. Yetişme Tarzı -----	48
2.2.3. Yaşantı Tarzı ve Günlük Yaşamından Kesitler -----	51
2.2.4. Vefatı-----	55
2.3. Muâviye b. Yezîd -----	55
2.4. Mervân b. Hakem -----	56
2.4.1. Şemâili -----	57
2.4.2. Yaşantı Tarzı-----	57
2.4.3. Vefatı-----	59

2.5. Abdülmelik b. Mervân -----	60
2.5.1. Şemâili ve Halifelikten Önceki Yaşantısı-----	60
2.5.2. Giyimi-----	61
2.5.3. Yaşam Tarzı-----	61
2.5.4. Eğitim Anlayışı-----	68
2.5.5. Şiire ve Şairlere Karşı Tavrı-----	69
2.5.6. Bazı Sözleri ve Şiirleri-----	70
2.5.7. Vefatı-----	71
2.6. Velîd b. Abdülmelik -----	72
2.6.1. Yetişme Tarzı-----	72
2.6.2. Sosyal Faaliyetleri-----	72
2.6.3. Yaşam Tarzı-----	74
2.6.4. Vefatı-----	76
2.7. Süleyman b. Abdülmelik -----	76
2.7.1. Yaşam Tarzı-----	76
2.7.2. Yeme İçme Alışkanlığı-----	79
2.7.3. Süleyman b. Abdülmelik - Ömer b. Abdülazîz'in İlişkileri-----	80
2.7.4. Vefatı-----	81
2.8. Ömer b. Abdülazîz -----	82
2.8.1. Halifelikten Önceki Yaşantısı-----	83
2.8.2. Halifelikten Sonraki Yaşantısı ve Adaleti-----	85
2.9. Yezîd b. Abdülmelik -----	96
2.10. Hişâm b. Abdülmelik -----	101
2.10.1. Rusafe'deki Yaşantısı-----	102
2.10.2. Yönetim ve Yaşam Tarzı-----	103
2.10.3. Günlük Yaşamından Kesitler-----	107
2.10.4. Vefatı-----	108
2.11. Velîd b. Yezîd -----	109
2.11.1. Yaşam Tarzı-----	111
2.11.2. Günlük Yaşamından Kesitler-----	115
2.11.3. Vefatı-----	117
2.12. Yezîd b. Velîd -----	117
2.13. İbrahim b. Velîd -----	118
2.14. Muhammed b. Mervân -----	119
SONUÇ -----	121
KAYNAKÇA -----	124

KISALTMALAR

a.s: Aleyhi's-Selam

b.: İbn

bkz.: Bakınız

byy.: Baskı Yeri Yok

(c.c.): Celle Celâlühü

çev.: Çeviren

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Hz.: Hazreti

r.a: Radiyallahu anh

sav: Sallahu Aleyhi ve Sellem

trc.: Tercüme Eden

thk.: Tahkik

trz: Tarihsiz

Yay.: Yayınları

v. dğr.: Ve Diğerleri

vb.: Ve benzeri

v.: Vefatı

ÖNSÖZ

Devletlerin mevcudiyeti, insanların hayatlarıyla benzerlik arz eder. Her insanın hayatında dönüm noktası denebilecek kritik öneme sahip zaman dilimleri bulunur. Bu zaman dilimlerinde insanların aldıkları kararlar hayatlarının geri kalan bölümünün tamamını etkiler. Hatta bu kritik kararlar, insanların hayatı boyunca takip edecekleri çizgileri baştan sona değiştirebilir. Her biri tarih sayfasında yerini almış devletlerin tarihi incelendiği zaman, insan hayatına benzeyen birçok nokta görmek mümkün olacaktır.

İslâm dininin çok geniş bir coğrafyaya yayılması Emevîler döneminde (41-132/661-750) olmuştur. Hiç kuşku yok ki bu durumun gerçekleşmesinde Emevî halifelerinin rolü oldukça önemlidir. Emevî devleti yöneticilerinin aldıkları kararlar ve onların yaşantıları sadece kendilerini değil, kendileriyle birlikte birçok farklı unsuru etkilemişlerdir. Dolayısıyla dünya tarihinde çok önemli izler bırakmışlardır. Bu açıdan çok önem arz eden Emevî devletinin başındaki halifelerin daha iyi tanınması önem arz etmektedir. Emevî devletinin önemi itibariyle yöneticileri, aldıkları siyasi kararlar, devlet yönetimindeki uygulamaları ve bireysel yaşantıları gibi alanlarda çeşitli eleştirilere maruz kalmışlardır. Bazı eleştirilerin haklılık payı varken bazılarının ise tarafgir üslûplarla yapıldığını görmek mümkün olacaktır. Bu çalışmada Emevî devleti halifelerinin sözünü ettiğimiz eleştirilere konu olan günlük yaşamları irdelenerek bu konudaki haklı eleştirileri ortaya konmaya çalışıp insaf sınırlarını aşan tenkitleri ise ayıklamayı hedefledik.

Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Emevî devletinin siyasi tarihi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Burada Benû Ümeyye'nin ortaya çıkış süreci, Hâşimoğulları ile aralarında geçen çekişmeleri ele aldık. Benû Ümeyye'nin Hz. Peygamber dönemindeki ve Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki tutumları ve Emevî Devleti olma yolundaki süreçlerden söz ettik. İkinci bölümde ise Emevî halifelerinin günlük hayatını çeşitli yönleriyle incelemeye gayret ettik..

Çalışmam esnasında benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam İsmail Hakkı ATÇEKEN'e şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmamın bundan sonra yapmayı

düşündüğüm çalışmalar için bir başlangıç olmasını ve bu konuda muvaffak olmayı
Yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

Yusuf ŞANVERDİ

Konya-2019

GİRİŞ

Emevî Devleti, Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra İslâm'ın bayraktarlığını yapan devlet olması dolayısıyla İslâm tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Emevîler döneminde İslâmiyet, Kuzey Afrika'dan Hindistan'a, Maverâü'n-Nehir bölgesinden Avrupa'ya kadar fetihler sayesinde yayılmıştır. Yaklaşık doksan yıllık Emevî iktidarı süresince İslâm dininin bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasında en büyük pay sahibi devleti idare eden Emevî halifelerine aittir.

Emevî halifeleri, Benû Ümeyye olarak adlandırılan Kureyş kabilesi koluna mensupturlar. İlk Emevî halifeleri Süfyânîler olarak adlandırılırken Mervân b. Hakem'in ardından gelen halifeler ise Mervânîler olarak adlandırılmışlardır. Halifeliğin Emevîlere geçiş şekli ve saltanata dönüşmesi gibi temel sorunlar nedeniyle Emevî halifeleri her zaman tartışmaların odak noktasında olmuşlardır.

Hiz. Peygamber'den sonra İslâm Devleti'nin başına kimin geçeceği ile ilgili sorunlar yaşanmıştı. Hiz. Ali'nin Hiz. Peygamber'in defin işlemleriyle ilgilenmesi esnasında Hiz. Ömer'in ciddi girişimleri neticesinde Benî Sa'd Sakîfesi'nde Hiz. Ebûbekir'e biat edilmişti. Bununla beraber halifelik makamı ortaya çıkmıştır. Hulefâ-i Râşidîn döneminde halife için Allah Rasulü'nün halifesi veya müminlerin emiri gibi ünvanlar kullanılmaktaydı. Hulefâ-i Râşidîn olarak adlandırılan Hiz. Ebûbekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Hiz. Ali'nin yaşantıları bu ünvanlara oldukça uyuyordu. Ancak onlardan sonra ortaya çıkan süreçte müminlerin emiri ünvanı ile birlikte kral, sultan ve melik gibi ünvanlar da kullanılmaya başlanmıştı. Hiç şüphesiz bu ünvanların ortaya çıkması, devletin başındaki yöneticilerin aldıkları siyasî kararlar, uygulamaları ve sosyal yaşantıları ile yakından ilgilidir. Bu kadar önemli bir değişikliğe sebep olan yaşantıların incelenmesi, bu konudaki gerçeklerin gün yüzüne çıkarılması, söz konusu dönemleri anlamak açısından oldukça önemlidir.

Kabile gücünden devlet olma potansiyelini yakalayan Emevîlerin, bu sürecin başında Hiz. Ali ve taraftarlarıyla yaşadıkları anlaşmazlıklar, özellikle Muâviye'nin kurnazca olarak tanımlanabilecek kendine has yöntemlerle halifelik makamını elde etmesi ve veliahtlık sistemine geçişi sağlaması vb. sebepler Emevî devletini her zaman eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Böylece Emevîler hem o dönemde hem

de daha sonraki dönemlerde yaşayanlar tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmışlardır.

Muâviye b. Ebî Süfyân'ı, İslâm tarihi sahnesinin başrollerinden biri haline getiren olay Hz. Osman'ın şehadetidir. Muâviye, Hz. Osman'ın kanını gütmek amacıyla Hz. Ali'ye karşı başlattığı kalkışma ateşinde bulunduğu her fırsatı, bu ateşi körükleyen bir oduna çevirmeye çalışmıştır. Ancak her ne hikmetse Muâviye'nin, halife olarak Emevî Devleti'ni tesis ettikten sonra Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmayı gündemine aldığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Tarihten gelen Emevî-Hâşimî çekişmesiyle birlikte Hz. Ali-Muâviye arasındaki anlaşmazlıklar ve Emevî halifelerinin yaşantısındaki bazı hususlar daha iyi anlaşılabilir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Emevî Devleti, tarihte asabiyetçiliği ön plana çıkaran, hatta toplumu Arap-mevali diye iki kesime ayıran devlet olarak bilinir. Bu ve benzeri uygulamalardan dolayı Emevî Devleti ve Emevî halifeleri sürekli eleştirilere maruz kalmışlardır. Ayrıca şîî tandanslı yazarların hedefinde Emevî halifeleri yer almaktadır. Emevî halifeleri ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda zevk-ü sefa düşkünü oldukları şeklinde yorumlar yapılmakta olup halifelik gibi kutsal bir makamın sahibi olan insanlara yapılan yakıştırmaların ne derece doğru olduğunu, onların günlük yaşamlarından hareketle ortaya koyma çalışmak, çalışmamızın amacını teşkil etmektedir. Emevî Devleti'nin fetihlerini daha verimli topraklar arama gayesi olarak tanımlayan ve basitleştiren zihniyetin, Emevî halifelerini çölde yaşamaya düşkün olarak tanımlamaları dikkate değer bir çelişkidir. Emevî halifeleri hakkındaki ithamların veya abartıla abartıla anlatılan gerçeklerin doğruluk payının günlük yaşantılarının irdelenerek ortaya konulması önem arz etmektedir.

Emevî Devleti'nin ilk halifesi Muâviye b. Ebi Süfyân'ın halife oluş şekli ve ardından hilafeti veraset yoluyla intikal ettirmesi, Hz. Ali ile mücadele etmesi, Yezîd b. Muâviye döneminde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi gibi çok önemli olaylar, Emevîlere yönelik olumsuz algıyı artırmış, İslâm'ın üç kıtaya yayılması gibi önemli fetihlere vesile olmaları dahi onları tartışma konusu olmaktan alıkoyamamıştır. Emevî halifeleri bu yüzden daima çeşitli eleştirilere maruz kalmışlardır. Haklı eleştirilerin dahi bu nedenle dozu artırılmıştır. Araştırmamızda, tartışmaların bu

açıdan odak noktasını teşkil eden Emevî halifelerinin günlük yaşantılarını iyice araştırmaya, Emevî halifelerine yöneltilen eleştirilerin ne derece doğru olduğunu ortaya koymaya gayret ettik.

Günlük hayat, iş hayatından eğlenceye, siyasetten sanata, giyimden yiyecek içeceğe, kişilikten hatıralara kadar birçok alanı içine alanı içerisine alan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Günlük hayat içerisinde saydığımız bu hususları birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Birbiri içerisine girmiş olan bu öğelerden bir tanesini incelerken diğerlerine temas etmeye çalıştık. Örneğin bir insanın günlük yaşamını incelerken kişiliğinden söz etmemek veya kişiliği ile günlük yaşamını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Dolayısıyla çalışmamızda günlük hayatı irdelerken halifelerin kişiliklerine de değindik.

Günlük hayat, belirli sınırları olan bir kavram değildir. Günlük hayatları incelenen kişilerin çeşitli özelliklerine göre araştırma kapsamına giren hususlar değişebilir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden Emevî halifelerinin günlük hayatlarını incelediğimiz zaman kaynaklarda farklı hacimlerde bilgilere ulaştık. İlk Emevî halifesi Muâviye b. Ebî Süfyân'ın hayatı, Hz. Peygamber döneminden itibaren ele alındığı için onun günlük hayatına dair bilgiler diğer halifelere nazaran oldukça hacimlidir.

Halifeler birer siyasî kişilik oldukları için devlet yönetimine dair bazı uygulamalarını da günlük hayatları kapsamında değerlendirdik. Her bir halifeyi incelerken öncelikle halifeler hakkında giriş babında kısa biyografik bilgiler verdik. Daha sonra halifelere ait günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili bilgileri belli başlı başlıklar altında ele aldık. Halifelerin günlük hayatlarında mutad olarak yaptıkları uygulamaları yaşam tarzı başlığı altında inceledik. Ayrıca günlük hayatlarına ışık tutacağını düşündüğümüz bazı olayları günlük hayatlarından kesitler başlığı altında derledik. Günlük hayata dair bilgileri araştırmamızın kaynaklarının satır aralarından derledik. Halifelerin kendi hayatlarında ön plana çıkan özellikleri var ise onları da ayrı ayrı başlıklar altında incelemeye çalıştık. Örneğin; Velîd b. Abdülmelik'in sosyal hayata dair uygulamaları, Süleyman b. Abdülmelik'in yemek yeme konusundaki tavrı, Ömer b. Abdülazîz'in adaleti gibi...

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamıza, faydalanabileceğimiz kaynakları tarayarak başladık. Öncelikle Emevîler dönemi ile ilgili yapılmış bibliyografya çalışmalarını inceledik. Özellikle bu alanda İsmail Hakkı Atçeken tarafından yapılmış olan Emevîler Dönemi Bibliyografyası¹ adlı çalışma bize ciddi manada yol gösterici oldu. Emevîler dönemi siyasî tarihini inceleyebilmek için ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından faydalandık. Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden bölümle ilgili araştırmalarımızda çeşitli türlerde yazılmış eserlerden istifade etmeye çalıştık. Faydalanmaya çalıştığımız eserleri şu şekilde gruplandırabiliriz. İlk dönem İslâm tarihi kaynakları, tabakat, neseb, teracim, a'lam ve edebiyat kitapları, tefsir kaynakları, oryantalistlerin eserleri, ilahiyat fakültelerinin dergilerinde Emevîlerle ilgili yazılmış makaleler, ansiklopedi maddeleri, ülkemizde ve İslâm dünyasında Emevîlerle ilgili yapılmış güncel çalışmalar.

İbn Hişâm'ın (v. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye'si*², İbn Sa'd'ın (v. 230/845) *Tabakât'ı*³, İbn Habîb'in (v. 245/860) *el-Muhabber'i*⁴, faydalandığımız ilk dönem kaynakları arasında yer almaktadır. Bunun dışında kendi döneminin entelektüel ilim adamlarından biri olan ve eserlerinde sosyal hayata dair oldukça geniş bilgi veren Câhız'ın (v. 255/869) *et-Tâc*⁵, *el-Beyân ve't-Tebyîn*⁶, *Resâil*⁷ adlı eserlerinden faydalandık. İbn Kuteybe (v. 276/889), *Uyunu'l-Ahbar*⁸, *eş-Şiir ve'ş-Şuara*⁹, *el-Mearif*¹⁰ gibi eserlerinde günlük hayata dair birçok farklı bilgiler

¹ İsmail Hakkı Atçeken, "Emevîler Dönemi Bibliyografyası", *İstem Dergisi*, VIII, (2006): 283-308.

² İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb (v. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, 3. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, 1990).

³ İbn Sa'd, İbn Muni' ez-Zührî (v. 230/845), *Tabakatu'l-Kebîr*, 1. Baskı, (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001).

⁴ İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed (v. 245/860), *el-Muhabber*, thk. Eliza Lahten, Şatiter, (Beyrut: Dâru'l-Afak El-Cedide, trz.).

⁵ Câhız, Osman Amr b. Bahr (v. 255/869), *et-Tâc fî Ahlaki'l-Mulûk*, thk. Ahmed Zeki Paşa 1. Baskı, (Kahire: Matbaatu'l-Emîra, 1914).

⁶ Câhız, Osman Amr b. Bahr (v. 255/869), *el-Beyan ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, 7. Baskı, (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1998).

⁷ Câhız, Osman Amr b. Bahr (v. 255/869), *el-Hanin ile'l-Evtan, Resail*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (Kahire: Matbaatü Sünnetü'l-Muhammediyye, trz.).

⁸ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim ed-Dineverî (v. 276/889), *Uyun*, (byy: trz.).

⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şiir ve'ş-Şuarâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (v. 276/889), (Kahire: Daru'l-Mearif, trz.).

¹⁰ İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (v. 276/889), *el-Meârif*, thk. Servet Ukkâşe, 4. Baskı, (Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1969).

vermektedir. Bunun yanı sıra müellifi meçhul¹¹ olan ancak İbn Kuteybe'ye nisbet edilen el-İmâme ve's-Siyâse¹² adlı eserde de günlük hayata dair birçok farklı bilgiler mevcuttur. Biz de çalışmamızda İbn Kuteybe'nin bu eserlerinden istifade ettik. En önemli neseb kitaplarından biri olan Belâzûrî'nin (v. 279/892-93) *Ensâbu'l-Eşraf*'i¹³, İbn Ebi'd-Dünya'nın (v. 281/894), *Hilm-i Muâviye'si*¹⁴, Taberî'nin (310/923) *Tarih'i*¹⁵ ve edebiyat kaynakları arasında sayılan İbn Abdirabbih'in (v. 328/940) *İkdu'l-Ferîd'i*¹⁶ faydalandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Mes'ûdî'nin (v. 345/956) *Murûcu'z-Zeheb'i*¹⁷, İbn Cevzî'nin (v. 597/1201) *el-Muntazam*'i¹⁸, İbnü'l-Esîr'in (v. 630/1233) *el-Kâmil*'i¹⁹, İbn Tiktaka'nın (v. 709/1309) *el-Fahrî'si*²⁰, Ebu'l-Fidâ'nın (v. 732/1331) *Tarihu'l-Muhtasar*'i²¹, İbn Kesîr'in (v. 774/1373) *el-Bidâye'si*²², İbn Haldun'un (v. 808/1406) *Tarih'i*²³ de istifade ettiğimiz kaynaklardan bazılarıdır.

Kalkaşandî'nin (v. 821/1418) edebiyat alanında önemli bilgiler veren eseri *Subhu'l-A'sa*²⁴ adlı eseri çalışmamızın önemli kaynakları arasında yer almaktadır. en

¹¹ Avni İlhan, "el-İmâme ve's-Siyâse, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2000), XXII: 200-201.

¹² Müellifi Meçhul, *el-İmame ve's-Siyase*, thk. Ali Şeyri, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Adva, 1990).

¹³ Belâzûrî, el-İmam Ahmed b. Yahya b. Cabir (v. 279/892-93), *Ensabu'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkar, Riyad Zirikli, 1. Baskı, (Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996).

¹⁴ İbn Ebi'd-Dünya (v. 281/894), *Hilm-i Muâviye*, thk. İbrahim Salih, 1. Baskı, (Şam: Daru'l-Beşair, 2002).

¹⁵ Taberî, Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), "*Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, thk., Ebû'l-Fadl İbrahim, 2. Baskı, (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1971).

¹⁶ İbn Abdirabbih, Ahmed İbn Muhammed (v. 328/940), *İkdu'l Ferîd*, thk. Mufid Muhammed Kamiha, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983).

¹⁷ Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali (v. 345/956), *Murucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, thk. Kemal Hasan Mer'i, 1. Baskı, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2005).

¹⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (v. 597/1201), *el-Muntazam*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, trz.).

¹⁹ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Tarih*, trc. Komisyon, (İstanbul: Bahar Yay., 1991).

²⁰ İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabataba (v. 709/1309), *el-Fahrî fil- Âdâbi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Dar Sadr, trz.).

²¹ Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî (v. 732/1331), *el-Muhtasar fi Ahvâli'l-Beşer*, 1. Baskı, (Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye, trz.).

²² İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. el-Hatîb Şihabüddîn Ebî Hafs Ömer (v.774/1373), *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yay., 1995).

²³ İbn Haldun, Abdurrahman (v. 808/1406), *Tarih İbn Haldun*, thk. Süheyl Zekkar, Halil Şehade, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000).

²⁴ Kalkaşandî, eş-Şeyh Ebi'l-Abbas Ahmed (v. 821/1418), *Subhu'l-A'sa fi Sinaati'l-İnşa*, (Kahire: Matbaatü'l-Emira, 1914).

fazla Bunun dışında Suyûtî'nin (v. 911/1505) *Tarihu'l-Hulefâ'sı*²⁵, Uleymî'nin (v. 928/1522) *Tarihu'l-Mu'teber'i*²⁶, çalışmamızda sıkça faydalandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunların dışında istifade ettiğimiz kaynaklardan bazılarıdır. Ülkemizde²⁷ ve İslâm dünyasında²⁸ Emevîler ile ilgili yapılmış güncel çalışmalar da kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Oryantalistlerin²⁹ bu bağlamda yaptıkları çalışmalar da başvurduğumuz kaynaklardandır. Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nden de önemli ölçüde faydalandık. Sosyal hayatın çeşitli yönleriyle ilgili yazılmış makaleler³⁰ de faydalandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır.

²⁵ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman (v. 911/1505), *Tarihu'l-Hulefâ*, 1. Baskı, (Beirut: Dâr Sadr, 1997).

²⁶ Uleymî, Ebû'l- Yümn Muciriddin Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Makdisî e-Hanbelî (v. 928/1522), *Tarihu'l-Mu'teber fi Enbâi Men Ğaber*, thk. Komisyon, 1. Baskı, (Beirut: Darü'n-Nevadir, 2011).

²⁷ Altınay, Ramazan, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 1. Baskı, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2006); Altınay, Ramazan, *İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı*, (Konya: Tablet Yay., 2006); Özkes, "İhsan, Emevî Siyaseti Dinin Saltanata Dönüşmesi", 1. Baskı, (İstanbul: Tekin Yay., İstanbul, 2013); Yiğit, İsmail, *Emevîler*, 3. Baskı, (Ankara: İsam Yay., 2018); Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik*, 1. Baskı, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2001); Aycan, İrfan- Altınay, Ramazan-Söylemez, M. Mahfuz- Parlak, Nizamettin- Erkoçoğlu, Fatih. *Emevîler Dönemi Bilim Kültür Sanat ve Hayatı*. 1. Baskı, (Ankara: Otto Yay., 2017); Demircan, Adnan, *Emevîler*, 3. Baskı, (İstanbul: Beyan Yay., 2018); Koyuncu, Mevlüt, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, (İstanbul: Beyan Yay., 1997).

²⁸ Şerif, Abdullah bin Hüseyin, *ed-Devletü'l-Emevîyye fi Ahdi Yezîd b. Abdülmelik*, 1. Baskı, (Kahire: Daru'l-Kahire, 2005); İşş, Yusuf, *ed-Devletü'l-Umeviyye*, 2. Baskı, (Dımeşk: Dârü'l-Fikr, 1985); Takkûş, Muhammed Süheyl, *Emevî Devleti Tarihi*, trc. Mücahit Yüksel, 1. Baskı, (İstanbul: Hikmetevi Yay., 2016); İbn Hüseyin, Büseyna, *el-Fitnetü's-Saniye fi Ahdi'l-Halife Yezîd b. Muâviye*, 1. Baskı, (Beirut: Manşurat el-Cemal, 2013).

²⁹ Farmer, Henry George, *A Historian Of Arabian Music*, (London: Luzac, 1929); Hitti, Philip, *History Of Syria*, (London: Macmilian Co LTD, 1951); Hitti, Philip, *Siyasi Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yay., 1989); Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sükûtu*, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963); Abu'l-Farac, Gregory, (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1987).

³⁰ Doğan, Yusuf, "Emevîler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler", *İstem*, 8 (2006): 209-236; M. Bahaüddin Varol, "Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine", *İstem Dergisi*, VIII (2006): 83-107; Ramazan Altınay, "Erken Dönem İslâm Toplumunda At Yarışları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII (2006): 129-144; Rıza Savaş, "Emevîler Devri Eğlence Hayatından Bazı Kesitler ve Dönemin Kadın Şarkıcıları", *İstem*, VIII (2006): 51-61; Can, Yılmaz, "Erken Dönem İslâm Toplumunda Mevcut Sosyo-Kültürel ve Bazı Dini Duyarlılıkların Sanata Yansımaları", *İstem Dergisi*, VIII (2006): 109-144.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEVLER DÖNEMİ SİYASÎ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde Emevî Devleti'nin siyasî tarihine kısaca değinilecektir. İlk olarak Emevî Devleti'nin aslını teşkil eden Benû Ümeyye'nin ortaya çıkış süreci ve onların Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ etmeye başlaması karşısında takındıkları tutumları incelenecektir. Daha sonra Benû Ümeyye'nin Hulefâ-i Raşidîn dönemindeki durumları üzerinde durulacak ve son olarak kuruluşundan yıkılışına dek Emevî Devleti'nin siyasî tarihine kısaca değinilecektir.

Siyasî yapı ile sosyal hayat iç içe giriftir bir yapı arz eder. Siyasî kimliğe sahip olan yöneticiler de her zaman tebaasını etkiler. Dolayısıyla Emevî halifelerinin yaşantısının o dönemki topluma nasıl etki ettiğini anlamak için halifelerin yaşantısını bilmek çok önemlidir. Halifelerin günlük yaşantısını da dönemin siyasî yapısından ayırmak mümkün değildir. Bu yüzden halifelerin günlük yaşamına geçmeden önce Emevî Devleti'nin siyasî yapısına kısaca değinmemiz gerekmektedir.

Emevî Devleti, Hulefâ-i Râşidîn döneminde başlayan fetih hareketlerini oldukça genişleterek devam ettirmiştir. Buna rağmen Emevîler, hem devlet yönetiminde hem de ahali arasında yaptıkları çeşitli uygulamalar nedeniyle sürekli eleştiriye maruz kalmışlardır. Emevîlerin eleştirilere neden olan uygulamalarının iyi anlaşılabilmesi adına Emevî Devleti'ni kuran Benû Ümeyye'nin ortaya çıkmasıyla başlayan ve onların Emevî Devleti olma yolundaki sürecin iyi irdelenmesi yerinde olacaktır.

Emevîlerin en fazla eleştirildikleri noktalardan bir tanesi; Hz. Ali taraftarlarına birçok ortamda sebbetmeleri ve hakaret etmeleridir. Bu durum sadece Hz. Ali ile Muâviye arasındaki halifelik tartışmasıyla açıklanamaz. Sebbetme geleneğinin nedenlerini iyi anlayabilmek için Benû Ümeyye ile Hz. Peygamber'in aşîreti olan Hâşimoğulları arasındaki çekişmelerin de incelenmesi gerekmektedir. Bu durum, Emevî halifelerinin gelenekleştirdiği sebbetme uygulamasının altında yatan nedenleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Dolayısıyla bu bölümde ilk olarak Benû Ümeyye'nin ortaya çıkış serüveni ele alınmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber

döneminde ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde Benû Ümeyye'nin tutumlarından söz edilmiştir. Bu bölümde son olarak Emevî Devleti'nin siyasî tarihine kısaca değinilmiştir.

1.1. Emevî Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Benû Ümeyye

Mekke ve çevresinde hüküm süren küçük şehir devleti, Kusay b. Kilâb tarafından kurulmuştu.³¹ Kureyş³² kabilesini bir araya getiren ve Mekke çevresinde yerleşmesini sağlayan kişi olarak bilinmektedir. Ayrıca Daru'n-Nedve'yi inşa edip Huzaalılardan Kâbe'nin anahtarını alan kişi yine Kusay b. Kilâb'tır. Kusay'ın dört oğlu vardı. Abdumenâf, Abduddâr, Abduluzzâ ve Abd'tir.³³ Abdumenâf'ın ikiz çocukları Hâşim ve Abdüşşems arasında bir kıskançlık oluştu ve bu kıskançlık onların çocukları arasında da devam etti. Abdüşşems'in oğlu Ümeyye, amcası Hâşim'in Kureyş içindeki yerini kıskanıp onunla her açıdan denk olduğunu iddia etmeye başladı. Hâşim, Mekke'de insanlar için develer kurban etti. Kurban edilen develer pişirilip Mekke ahalisine ikram edildi. Ümeyye, bir süre sonra amcası Hâşim gibi insanlara ikramda bulunmaya çalıştı. Ancak yapamayınca insanlar onu kınadı. O da bu durumu kaldıramadı. Amcası Hâşim'i bu yüzden kimin daha asil olduğu konusunda aralarında bir münâfereye çağırdı. Amcası Hâşim de kerhen kabul etti ve Huzaalı bir kâhini hakem tayin ettiler. Huzaalı hakem Hâşim'in lehine karar verince karar gereği Ümeyye Şam'a giderek orada on yıl boyunca kaldı. Bu olay Hâşimî-Emevî çekişmesinin başlangıcı olmuştur.³⁴

Benû Ümeyye ile Hâşimîler arasında geçen ve aralarındaki düşmanlığı artıran bir başka olay ise şu şekilde anlatılmaktadır: “Abdulmuttalib, insanlar tarafından

³¹ İbn Habib, Ebû Cafer Muhammed (v. 245/860), *Kitabu'l-Munammak fi Ahbâri Kureyş*, thk. Hurşid Ahmed Faruk, 1. Baskı, (Beyrut: Âlimü'l-Kutub, 1985): 83; Taberî, *Tarih*, II: 258; Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1957): 90; Âdem Apak, “Mekke Döneminde Benî Ümeyye'nin İslâm'a Karşı Tutumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, (1994), 279.

³² Toplanmak, bir araya gelmek, teftiş etmek, kırş, kelimesinden türemiştir. Geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakatu'l-Kebîr*, I: 51; Câsim Avcı, “Kureyş”, *TDVİA*, (Ankara: TDV Yay. 2002), 26: 442-444.

³³ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I: 131; Ezrakî, Ebi'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, *Ahbâru Mekke*, thk. Abdümelik b. Duheyş, 1. Baskı, (Mekke: Mektebetül Esedî, 2003), 171; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 70; Watt, Montgomery, *Muhammed Mekke'de*, çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1986): 11-13.

³⁴ İbn Habib, *el-Munammak*, 97-99; Taberî, *Tarih*, II: 253; Ali, *el-Mufasssal*, 2. Baskı, (byy.: 1993), IV: 71-72.

çokça övülmesi nedeniyle Şeybetü'l-Hamd, çok cömert olması sebebiyle, “Feyyâd”, “Gökteki Kuşları Doyuran”, olarak lakablandırılmıştı. Abdulmuttalib'in Yahudi bir komşusu bulunuyordu.³⁵ Harb b. Ümeyye, çok malı olan ve adı Uzeyne olan bu Yahudi'yi kıskanıyordu. Harb b. Ümeyye, Kureyşli gençlerin Uzeyne'yi öldürmelerini istedi. Bu gençler de onu öldürdüler. Abdulmuttalib, bu durumu öğrendiği zaman komşusunun hakkını korumak amacıyla Harb b. Ümeyye'den Yahudi'nin amcasının oğluna yüz deve vermesini istedi. Ancak o bunu kabul etmedi. Aralarında hakem olması için önce Necaşî'ye sonra da Abdullah b. Cüd'ân'a gittiler. Sonunda Harb b. Ümeyye yüz deve ödemeye mahkûm oldu ve yüz deveyi Yahudi'nin amcasının oğluna verdi.”³⁶

Ümeyye b. Abdüşşems, Yemenliler ile Habeşliler arasında yapılan savaşta Yemenlilere yardım etmek üzere gidenler arasında yer almaktaydı. Bu savaşta Kureyş'in sancığını Ümeyye b. Abdüşşems taşıyordu.³⁷ Kureyş'in komutanlığını yapması, mal ve evlat açısından zengin olması nedeniyle toplumunun en önde gelenlerinden biri olarak hürmet görmekteydi. Ümeyye'nin oğulları Anâbis ve A'yâs olarak iki kola ayrılmışlardır.³⁸ Benû Ümeyye'nin Kureyş kabilesi içerisindeki etkisi cahiliye ve İslâm döneminde de sürmüştür. Ümeyye'nin de Hz. Peygamber'in dönemine kadar yaşadığı rivâyet edilmektedir.³⁹

Ümeyye ismi, cariyeye anlamına gelen “eme” kelimesinin ismi tasğir sığasıyla çekimlenmiş halidir. Emevî kelimesinin Ümeyye isminden türetildiği nakledilmektedir.⁴⁰

Hiz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib döneminde, Hâşimoğulları nüfuz sahibi olmuşlardı. Ancak Abdulmuttalib'ten sonra onun oğulları yerini dolduramadı. Abdulmuttalib'in vefatıyla oluşan otorite boşluğu Benû Ümeyye tarafından

³⁵ Âlûsî, Mahmud Şükrî el- Bağdadî, thk. Muhammed Behçet el-Eserî, *Bulûğu'l Ereb fî Ma'rifeti Ahvali'l- Arab*, 2. Baskı, I: 323.

³⁶ Taberî, *Tarih*, II: 253; Ali, *el-Mufasssal*, 80.

³⁷ Ali, *el-Mufasssal*, 72.

³⁸ Kelbî, Ebi'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib, *Cemheretü'n-Neseb*, thk. Naci Hasan, 1. Baskı, (Beyrut: Mektebetü'n-Nahdatü'l-Arabiyye, 1986): 38.

³⁹ Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 81-82; İsmail Yiğit, “Ümeyye b. Abdüşşems”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), XXXXII: 302-303.

⁴⁰ Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 4. Baskı, (Ankara: TDV Yay., 2015): 81.

dolduruldu. Hâşimoğulları hacıların ağır lanma ve su işini üstlenmişken ticaret ise Benû Ümeyye'ye kalmıştı. Ayrıca o dönemde Mekke'nin önde gelen isimleri ise Benû Ümeyye'dendi.⁴¹

1.1.1. Hz. Peygamber Döneminde Benû Ümeyye

Peygamber (sav), İslâm'ı tebliğ etmeye başladığı zaman karşısında duranların çoğu, Benû Ümeyye'nin ve onlarla ittifak eden Nevfelogullarının ileri gelenleriydi. Saîd b. Âs, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Cehil, Ebû Süfyân, Ukbe b. Ebî Muayt vb. isimler İslâm'a karşı muhalefetin temsilcileri oldular.⁴²

Benû Ümeyye'nin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa, bir gün Hz. Peygamber'in yanına giderek getirdiği davetin kavimlerine zarar verdiğini ifade ederek ona davasından vazgeçmesi durumunda istediği herşeyi vereceklerini vadetti. Hz. Peygamber (a.s) de ona Fussilet Sûresi'nin ilk ayetlerini okudu. Hz. Peygamber'in okuduğu ayetlerden oldukça etkilenen Utbe, kavmine döndüğü zaman onlara şöyle dedi: "Ondan öyle bir söz duydum ki vallahi şuna kadar duymadım. O, ne sihirdir ne de şiir. Beni dinleyin ve onu bırakın. Ondan duyduğum söz büyük bir haber olacak. Eğer o Araplara galip gelirse onun mülkü sizin de mülkünüz olacaktır. Böylece sizler de insanların en mutlusunuz."⁴³ Ancak ne ilginçtir ki bu sözleri sarfeden Utbe b. Rebîa müslüman olmamıştır. Bu durumun da onlar için düşmanlığın hakikatten daha önemli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine bir defasında içinde Benû Ümeyye'nin ileri gelenlerinin de olduğu Mekke eşrâfından bir heyet Hz. Peygamber'in yanına gelerek ondan çeşitli taleplerde bulunmuşlardı. Bu talepler arasında ataları Kusay b. Kilâb'ın diriltilmesi dâhil birçok mucize yer alıyordu.⁴⁴ Bu taleplerin sebebi Hz. Peygamber'e iman etmek değil bilakis onu zor durumda bırakma çabasıdır.⁴⁵

⁴¹ Taberî, *Tarih*, II: 252; Ferruh, Ömer, *Tarihu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Emevîyye*, (Beirut: Daru'l-İlmu'l-Melâyîn, 1970): 110-111.

⁴² Sariçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 109; Watt, *Muhammed Mekke'de*, 99-100.

⁴³ İbn Hişâm, "*Siret-i İbn Hişâm*", trc. Hasan Ege, (İstanbul: Kahraman Yay., 2006), I: 389-396.

⁴⁴ Bkz. "el-Furkan", 25/7-10.

⁴⁵ Râzî, Fahreddin, *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Doğru, Sadık Kılıç, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), XVII: 183.

Benû Ümeyye, Hz. Peygamber'e (a.s) karşı düşmanlıkta çok ileri gitmişlerdi. Ukbe b. Ebî Muayt adlı müşrik, Hz. Peygamber'in komşusuydu. Hz. Peygamber'e, komşusu olarak verdiği sıkıntıların dışında namaz kılarken onun üzerine deve işkembesi atması, onu atkısıyla boğmaya çalışması ve Hz. Peygamber'in mübarek boynuna basması Hz. Peygamber'in maruz kaldığı en şiddetli olaylar arasında yer alır. Bu işkenceleri yapan Ukbe b. Ebî Muayt, Bedir savaşında esir alınmış ve idam edilmiştir. "Ebû Uhayha" olarak bilinen Saîd b. Âs da İslâm'a düşmanlık besleyenlerin başında geliyordu.⁴⁶

Ebû Leheb'in hanımı Ümmü Cemîl, Benû Ümeyye'den Harb'in kızı, aynı zamanda Ebû Süfyân'ın kız kardeşidir. Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarındandı.⁴⁷ Hâşimoğulları müslüman olsalar da olmasalar da Hz. Peygamber'i korurken amcasının hanımı Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber'in yoluna dikenler dökerek ona düşmanlık yapmaktaydı.⁴⁸ Bu yüzden kocası Ebû Leheb'le birlikte haklarında Tebbet Sûresi nazil olmuştur.

Hz. Peygamber'in "dayı" diye hitab ettiği Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (r.a) annesi Hamne binti Süfyân da Benû Ümeyye'dendi. Oğlu Sa'd b. Ebî Vakkas müslüman olunca dininden dönmediği sürece yemek yemeyeceğine dair yemin ederek İslâm'a karşı öfkesini ortaya koymuştu.⁴⁹ Benû Ümeyye'nin İslâm'a ve müslümanlara karşı ortaya koymuş oldukları hasmâne tutumlara verilecek örnekler çoğaltılabilir. Ancak Benû Ümeyye'den müslüman olanların da olduğunu belirtmek gerekir. Aralarında Osman b. Affân (r.a), Ebû Huzeyfe b. Utbe, gibi seçkin kimseler vardı. Ancak Mekke'nin fethinden önce Benû Ümeyye'den müslüman olanların sayısının olmayanlara nazaran oldukça az olduğu söylenebilir.⁵⁰

Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye hicret etmeye başlayınca Kureyş'in önde gelenleri özellikle Benû Ümeyye, müslümanlara engel olmak istediler. Medine'ye hicretten sonra (622), müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında cereyan

⁴⁶ Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 110-115.

⁴⁷ Râzî, *Tefsîr'i Kebîr*, XXIII: 547.

⁴⁸ Apak, "Mekke Döneminde Benî Ümeyye'nin İslâm'a Karşı Tutumu", 290.

⁴⁹ İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkas", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2008), XXXII: 372-374.

⁵⁰ Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 129.

eden ilk büyük savaş olan Bedir Savaşında Benû Ümeyye'nin ve Mekke'nin liderlerinden olan Ebû Süfyân'ın rolü vardı. Ebû Süfyân idaresindeki bir ticaret kervanının Sûriye'den dönmekte olduğunu haber alan İslâm ordusuyla Mekkeli müşrikler arasında cereyan etmiştir. Bu savaştan da Hz. Peygamberin önderliğindeki İslâm ordusu zaferle ayrıldı.⁵¹

Uhud Savaşı'nda ise aynı şekilde Benû Ümeyye'nin payı büyüktü. Bedir Savaşı'nda Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinin öldürülmesiyle Ebû Süfyân Mekke'nin reisi konumuna yükselmişti. Bedir Savaşı'nda babası Utbe b. Rebîa'nın Hz. Hamza tarafından öldürülmesinden dolayı Hz. Hamza'yı öldürmeye yemin eden Ebû Süfyân'ın karısı Hind de bu savaşın vuku bulmasında etkili olmuştur. Ebû Süfyân, Uhud Savaşı'nda Mekkeli müşriklerin ordusunu kumanda etmiştir.⁵² Uhud Savaşı'nda Ebû Süfyân'ın karısı Hind “Âkiletü'l-Ekbâd” (Ciğerlerin yiyicisi) olarak adlandırılmıştır.⁵³

Benû Ümeyye'nin İslâm'a karşı tutumlarının, ilerleyen dönemlerde yumuşamaya başladığı söylenebilir. Peygamberimizin Mekke'ye fakirlere dağıtılmak üzere para göndermesi, kıtlık ile mücadele eden Mekke ahalisine destek olmak için hurma göndermesi, Suriye'ye giden Mekke kervanlarının müslümanların topraklarından geçişine izin verilmesi gibi durumlar bu yumuşamanın göstergesi olarak kabul edilebilir. Hz. Peygamber'in, Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habibe ile evlenmesi bunun zirve noktası olarak yorumlanabilir.⁵⁴

Hudeybiye Anlaşması'nda müşrikler tarafında yer alan Huzaa kabilesinin Bekroğulları kabilesine saldırması sonucunda anlaşmanın bozulması üzerine Ebû Süfyân, Medine'ye giderek anlaşmanın devam etmesini istediğini bildirmesine rağmen Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Fatıma ve Hz. Ali

⁵¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 110-112; Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1992), V: 325-327.

⁵² Bkz. Hüseyin Algül, “Hamza”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1997), XV: 500-502; İrfan Aycan, “Ebû Süfyân”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1994), X: 230-232; M. Yaşar Kandemir, “Hind binti Utbe”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1998), XVIII: 64-65; Fayda, “Bedir Gazvesi”, V: 325-327-Sarıçam, *Emevî-Haşimî İlişkileri*, 170-172.

⁵³ Makrizî, *Kitabu'n-Niza ve't-Tehasum fîmâ Beyna Benû Ümeyye ve Beni Hâşim*, (Kahire: Mektebetü'l-Ehram, trz.): 14.

⁵⁴ Sarıçam, *Emevî-Haşimî İlişkileri*, 193-196.

ile yaptığı hiçbir görüşmeden istediği sonucu alamadı.⁵⁵ Hz. Peygamber, bu olayın ardından fetih için orduyu topladı ve Mekke üzerine yürüdü. Mekke'yi önemli bir direniş olmadan fethetti. Mekke fethi sırasında Kureyş'in reisi Ebû Süfyân ve karısı Hind Peygamberimize biat ettiler.⁵⁶ Muâviye b. Ebî Süfyân'ın müslüman olması hususuna ileride değinilecektir. Burada zikredilen isimler dışında Benû Ümeyye'den da başka kimseler de Mekke fethinden sonra müslüman olmuşlardır.⁵⁷ Hz. Peygamber kalbi İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler arasına Ebû Süfyân'ı da dâhil etmiştir.⁵⁸ Ayrıca Allah Rasulü Benû Ümeyye'den birçok kişiye önemli vazifeler vermiştir.⁵⁹ Bu durum Hz. Peygamberin vefatına kadar sürmüştür.

1.1.2. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Benû Ümeyye

Ebûbekir (r.a)'a biat edildiğini duyan Ebû Süfyân, "Hâşimoğullarının dışında birinin hilâfeti elde etmesi halinde Medine sokaklarında çıkacak olana fitne ateşi ancak kanla söner" diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Önce Hz. Ali'ye, sonra da Hz. Abbas'a giderek onlara biat etmek istediğini belirterek onları kışkırtmaya çalışmıştır. Ancak hem Hz. Ali hem de Hz. Abbas onun bu isteğine olumlu cevap vermemişlerdir.⁶⁰

Hz. Ebûbekir zamanında da Benû Ümeyye devlet kademelerinde önemli görevler almışlardı.⁶¹ Ebû Süfyân'ın oğlu Yezîd de bunlardan biriydi. Yezîd b. Ebî Süfyân, Şam'da görevliydi.⁶² Şam'da vali olarak görev Yezîd b. Ebî Süfyân'ın vefatından sonra da kardeşi Muâviye b. Ebî Süfyân onun yerine görevlendirilmişti.⁶³ Hz. Ömer zamanında da kritik yerlerde görevlendirilmeye devam eden Benû Ümeyye'nin Râşid halifeler dönemindeki zirve noktaları, Hz. Osman'ın halife

⁵⁵ Vakıdî, Muhammed b. Ömer b. Vakıdî, *Kitabu'l-Megazi*, thk. Marsedin Jons, (byy.: Âlimu'l-Kûtub, trz.), II: 780-796; İbn Hişâm, *Siret*, IV: 51-53.

⁵⁶ Bkz. Kandemir, "Hind binti Utbe", XVIII: 64-65; Aycan, "Ebû Süfyân", X: 230-232.

⁵⁷ Bkz. Sarıçam, *Emevî-Haşimî İlişkileri*, 198.

⁵⁸ Bkz. Cengiz Kallek, "Müellefe-i Kulûb", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2006), XXXI: 475-476.

⁵⁹ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, 2. Baskı, (Riyad: Dâru't-Taybe, 1985): 97; İbn Habîb, *el-Muhabbab*, 126; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 283-284; Taberî, *Tarih*, III: 318.

⁶⁰ Belâzûrî, *Ensab*, I: 271; İbn Abdirabbih, *Ikdu'l Ferîd*, V: 10-11.

⁶¹ Taberî, *Tarih*, III: 426-427.

⁶² İbn Sa'd, *Tabakat*, VI: 13-14.

⁶³ Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 66.

seçilmesi olmuştur.⁶⁴ Ebû Süfyân'ın, Hz. Osman'ın halife olmasından sonra şöyle dediği rivâyet edilir. “Ey 'Benû Ümeyye! Hilâfeti top oynarcasına birbirinize devrediniz. Andolsun ki ben onu sizin için daima arzu ediyor ve çocuklarınıza miras olarak bırakmanızı istiyordum.”⁶⁵ Halifeliğin Benû Ümeyye'ye intikalinden sonra bu durumun gerçekleşmesi, Benû Ümeyye'nin bu düşünceye sahip oldukları hakikatini ortaya koymaktadır.

Hz. Osman, yapısı itibariyle akrabalarına önem veren biriydi. Bu yüzden birçok akrabasını önemli görevlere getirmişti. Abdullah b. Âmir Basra'da, Muâviye Şam'da, Velîd b. Ukbe ise Kûfe'de görevlendirilmişti.⁶⁶ Mervân b. Hakem ise kâtiplik görevine getirilmişti. Hz. Osman'ın Mervân b. Hakem'i kâtibi olarak görevlendirmesi İslâm tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Hz. Ali, Hz. Osman'ı akrabalarını görevlendirmesi ve onların yanlışlarına müdahale etmesi gerektiği hususunda sürekli uyarmış ve bu konuda sık sık Hz. Osman ile görüşmüştü.⁶⁷ Hz. Osman, Muâviye'nin Hz. Ali'ye karşı sert konuşmasına ses çıkarmamakla kalmamış “kardeşimin oğlu doğru söyledi” diyerek Muâviye'ye destek vermiştir.⁶⁸ Hz. Osman'ın bu tavrı da akrabalarına olan bağlılığının göstergelerindedir. Hz. Osman döneminde Benû Ümeyye'nin iktidar desteğine sahip olduklarını gösteren daha birçok örnek mevcuttur.

Hz. Osman'ın görevlendirmiş olduğu valilere, birçok şehirde halk tepki gösteriyordu. Mısır valisinin uygulamalarına tepkili olan bir grup Hz. Osman'a bir mektup yazmış ve bu konuda ona tepkilerini dile getirmişlerdi. Mektup yazmakla yetinmeyip Medine'ye kadar gelerek Medine'ye girmek istemişler ancak Hz. Ali buna mani olmuştu. Mısır'dan gelen grupla görüşerek onları ikna etmişti. Fakat Mervân b. Hakem'in yazdığı idTDVIA edilen mektubun Mısır'dan gelen grup tarafından ele geçirilmesiyle grup Hz. Osman'ın bulunduğu evi basarak Hz. Osman'ı

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, III: 59; Halife, *Tarih*, 156.

⁶⁵ Sarıçam, *Emevî-Haşimî İlişkileri*, 235.

⁶⁶ Dineverî, Ebû Hanife Ahmed b. Davud, *İslâm Tarihi (Ahbâru't-Tivâl)*, trc. Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi, 1. Baskı, (İstanbul: Karmat Matbaacılık, 2007): 190; Mes'ûdî, *Murûc*, II: 263.

⁶⁷ Taberî, *Tarih*, IV: 336-339.

⁶⁸ Taberî, *Tarih*, IV: 344-345.

Kur'an okurken şehid etmiştir. Böylece İslâm Tarihi'nde hiç bitmeyecek olan fitnenin fitili ateşlenmiştir.⁶⁹

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Hz. Ali'ye halife olarak biat edilmiştir. Hz. Ali halife olduğu zaman insanların uygulamalarından şikâyetçi oldukları valileri azledip yerine yeni valiler atadı. Bu valilerden Şam'a tayin ettiği Sehl b. Huneyf, Şam'a alınmadı.⁷⁰ Çünkü Şam'da vali olarak bulunan Muâviye, Hz. Ali'nin hilâfetine tanımadı. Hz. Osman'ın kanlı gömleğini⁷¹ bir gün minberde cemaate göstererek, Hz. Osman'ın akrabası olması hasebiyle onun katillerinden hesap sorma hakkının kendisine ait olduğunu idTDVİA etti. Hz. Ali'ye muhalif olanlar sadece Benû Ümeyye değildi. Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Hz. Âişe de Hz. Ali'ye muhalif idiler. Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmadığı gerekçesiyle ona karşı çıkan muhaliflerle Hz. Ali arasında Cemel Vak'ası⁷² yaşandı. Bu olaydan sonra da Muâviye taraftarları ile Hz. Ali ordusu arasında Sıffin Savaşı meydana geldi. Bu savaşta yenileceğini anlayan Muâviye'nin askerleri, mızrak uçlarına Kur'an sayfelerini geçirerek aramızda Kur'an hakem olsun diyerek anlaşmazlığın hakemler yoluyla çözülmesi talebinde bulundular. Bunun sonucunda "Hakem Olayı"⁷³ gerçekleşti. Ancak Hakem olayına itiraz eden Hz. Ali ordusundan bir grup ordudan ayrıldı. Ayrılanlar "Hâricîler"⁷⁴ olarak adlandırıldı.

Hâricîler, Hz. Ali'nin ordusu ile 38/658 yılında Nehrevan'da karşı karşıya geldiler. Bu savaş Hâricîlerin mağlubiyeti ile neticelendi.⁷⁵ Hâricîlerden üç kişi kendi aralarında anlaşarak Hz. Ali, Muâviye ve Amr b. el-Âs'ı öldürmeye karar verdiler.

⁶⁹Geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakat*, III: 29-30; İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer, *Tarihu Medinetü'l-Münevver*, thk. Muhammed Fehîm Şeltût, (Cidde: 1979): 1120-1131; Taberî, *Tarih*, IV: 365-396; İbn Haldun, *Tarih*, II: 593-602.

⁷⁰ Dineverî, *İslâm Tarihi*, 192.

⁷¹ Saîdî, Abdülmüteal, *Tarihu'l-Arab fi'l-Cahiliyye ve Sadru'l-İslâm*, (Riyad: Matbaatü'l-Ulûm, 1933): 194.

⁷² Dineverî, *İslâm Tarihi*, 196.

⁷³ İbn Sa'd, *Tabakat*, III: 30-31; Mes'ûdî, *Murûc*, II: 276; İbn Haldun, *Tarih*, II: 635-637; İsmail, Yiğit, "Sıffin Savaşı", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2009), XXXVII: 107-108; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 111-117.

⁷⁴ Taberî, *Tarih*, V: 64, Ethem Ruhî Fığlalı, "Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1 (1972): 241-247.

⁷⁵ Halife, *Tarih*, 197; Dineverî, *İslâm Tarihi*, 262.

Abdurrahman b. Mülcem adlı kişi, Nehrevan'da babası öldürülen Katâm adlı bir kadının da teşvikiyle Hz. Ali'yi şehid etti.⁷⁶

Hz. Ali'nin şehadetinden sonra insanlar oğlu Hz. Hasan'a biat ettiler. Ancak Muâviye, Hz. Hasan'a biat etmedi Hz. Hasan ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Muâviye halife olacaktı. Muâviye'den sonra halifelik tekrar Hz. Hasan'da olacaktı. Bu anlaşmadan dolayı müslümanlar o yıl birlik içinde hareket ettikleri için o yıla Âmu'l-Cemâa (Birlik Yılı) denilmiştir.⁷⁷ Şam'da da Muâviye "Mü'minlerin Emiri" olarak çağrılmaya başlandı.⁷⁸

1.3. Emevî Devleti Siyasî Tarihi

Emevî Devleti, Muâviye b. Ebî Süfyân tarafından Şam merkezli olarak 41-661 yılında kurulmuştur. 89 yıl süren Emevî iktidarı boyunca on dört halife devletin başına geçmiştir. Bunların ilki Muâviye b. Ebî Süfyân sonuncusu ise Mervân b. Muhammed'dir. Ebû Süfyân'a nisbetle ilk üç halifeye Süfyânîler, sonradan gelen halifelere ise Mervân b. Hakem'e nisbetle Mervânîler denilmektedir. Emevî Devleti'nin iktidar serüveni 41/661 yılından 132/750 yılına kadar sürmüştür.⁷⁹

Muâviye, birlik yılında Hz. Hasan ile yapılan anlaşma neticesinde kendisine biat edilerek İslâm devletinin tek halifesi olmuştur. Ancak diğer halifelerden farklı bir şekilde hilâfet makamına gelmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Muâviye, hilâfet makamına gelebilmek maksadıyla Hz. Ali'ye biat etmeyince bu durumu gizlemek adına muhalefetini Hz. Osman'ın katillerini bulup cezalandırmak üzerine kurmuştur.⁸⁰ Hilâfet merkezini Şam'a taşıyan Muâviye, Haricîlerle çok şiddetli bir şekilde savaşmış, Hz. Ali taraftarlarını da kontrol altında tutmayı başarmıştır.⁸¹ Ayrıca karışıklıklardan dolayı durma noktasına gelmiş olan fetihleri de yeninden

⁷⁶ Taberî, *Tarih*, V: 144-145; Mes'ûdî, *Murûc*, II: 320.

⁷⁷ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve's-Siyâse*, trc. Cemalettin Saylık, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017): 223; İbn Haldun, *Tarih*, II: 648-651; el-Kûfî, Ebî Ahmed b. Ahmed İbn A'sem, *Kitâbü'l-Fütuh*, thk. Ali Sîrî, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Advâ, 1991), III: 290-292; Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 24.

⁷⁸ Taberî, *Tarih*, V: 161; İbn Haldun, *Tarih*, II: 648.

⁷⁹ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber* I: 285; İsmail Yiğit, "Emevîler", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1995), XI: 104-108.

⁸⁰ Apak, *Âdem, Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 2. Baskı, (İstanbul: Nesil Matbaacılık, 2010), III: 40.

⁸¹ Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 179-185.

canlandırmak amacıyla birçok bölgede fetih hareketlerini başlatmıştır. Bu bağlamda Horasan ve Sind, Bizans ve Kuzey Afrika'ya seferler düzenledi.⁸² Muâviye'nin hilâfete geçiş şekli ile ilgili eleştirilerin yanı sıra ona yöneltilen en büyük eleştirilerden biri de oğlu Yezîd'i veliaht olarak tayin etmesidir.⁸³ Muâviye'nin henüz hayattayken Yezîd'i veliaht olarak tayin edip onun için halktan biat alması fikrinin Muğîre b. Şu'be'ye ait olduğu belirtilmektedir. Muâviye, oğlu Yezîd'i veliaht olarak tayin ettikten⁸⁴ sonra onun insanların nazarında hilâfet makamına layık olduğunu göstermek ve ona tecrübe kazandırmak amacıyla oğlu Yezîd'e farklı görevler vermiştir.⁸⁵ Hac emirliğinin yanı sıra İstanbul'u kuşatmaya giden orduyla birlikte oğlu Yezîd'i de görevlendirmiştir. Bu ordu içerisinde Hz. Peygamber'i hicret esnasında evinde misafir eden Ebû Eyyûb el-Ensârî de vardı. Ayrıca Yezîd'i Kelb kabilesinden bir kızla evlendirerek büyük bir kabile gücünü de arkasına almıştır. İnsanlardan Yezîd için biat almasının yedi yıl boyunca sürmüş olduğu rivâyet edilmektedir.⁸⁶

Muâviye'nin, hilâfeti sırasında valiliklere emirnâmeler göndererek Hz. Ali ve taraftarlarına Cuma hutbelerinde sebedilmesini emrettiği aktarılır.⁸⁷ Kûfe'de bu duruma fazla dayanamayan takva sahibi Hucr b. Adiyy her zaman tepkisini en sert bir şekilde ortaya koymuştur. O dönemde Kûfe valisi olan Muğîre b. Şu'be, Hucr b. Adiyy ve arkadaşlarına herhangi bir tepki göstermemiştir. Ancak ondan sonra gelen Ziyâd b. Ebîhi, çok sert tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirler neticesinde Hucr b. Adiyy ve arkadaşları tutuklanarak Muâviye'ye gönderilmiş ve Muâviye'nin onayıyla öldürülmüşlerdir.⁸⁸

⁸² Geniş bilgi için bkz. Halife, *Tarih*, 213-218; Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 40-52.

⁸³ Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 32.

⁸⁴ Sırma, İhsan Süreyya, *Hilâfetten Saltanata Emevîler Dönemi*, (İstanbul, Hakikat Matbaası, 1993): 25.

⁸⁵ Ünal Kılıç, Yezîd I, *TDVİA*, (İstanbul, TDV Yay., 2013), XXXXIII: 513.

⁸⁶ İbn Abdîrabbih, *İkdu'l-Ferîd*, V: 117.

⁸⁷ Sırma, *Emevîler Dönemi*, 33; Muâviye'nin İslâmî bir kimliğe sahip olması dolayısıyla da böyle bir şeyi yapacağına ihtimal vermeyen tarihçiler de mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. M. Bahaüddin Varol, "Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine", *İstem Dergisi*, VIII (2006): 84.

⁸⁸ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Tarih*, V: 277-279; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V: 242-243; Demircan, *Emevîler*, 48-50; İrfan Aycan- İbrahim Sarıçam, *Emevîler*, 9. Baskı, (Ankara: TDV Yay., 2017): 20-21; Ali Dadan, "İslâm Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adîyy Hareketi ve Toplumsal Etkileri", *İstem Dergisi*, V (2005): 206-216.

Muâviye, devlet yönetiminde çoğu zaman sert tedbirlere başvurmamış ancak valilerinin sert tavırlarına da izin vermiştir. Özellikle aldığı sert tedbirlere dolayı Ziyâd b. Ebîhi'ye verdiği valilik sınırlarını genişletmiştir.⁸⁹ Ölmeden evvel oğlu Yezîd'e verdiği nasihatlerinde “senin için üç kişiden korkuyorum. Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr” diyen Muâviye⁹⁰ 60/680 yılında Şam'da vefat etmiş ve yerine oğlu Yezîd halifelik makamına geçmiştir.⁹¹

Yezîd b. Muâviye'nin dönemindeki en önemli olay hiç şüphesiz Kerbelâ olayıdır. Muâviye'nin ölümü üzerine Müslim b. Âkil, Kûfe'de Hz. Hüseyin adına biat almaya başlamıştı. Kûfe ahalisi de Hz. Hüseyin'e mektup yazarak onun sancağı altında Benû Ümeyye'ye karşı savaşmak adına onu Kûfe'ye davet ettiler. Ancak Hz. Hüseyin, Kûfe halkının, önce babası Hz. Ali'ye sonra da kardeşi Hz. Hasan'a yaptığı ihaneti unutmamış ve bu yüzden Kûfe'ye gitmemişti. Ancak daha sonra Hz. Hüseyin çok sayıda savaşçının hazır olduğunu duyunca Kûfe'ye doğru yola çıkmıştı. Kerbelâ'ya vardığı zaman Yezîd'in Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın gönderdiği birlik tarafından şehid edilmiştir.⁹² Bu olay, Yezîd'in üzerinde silinmeyecek bir leke olarak kalacaktır. Hz. Hüseyin'in ailesi Şam'a Yezîd'in yanına götürülmüştür. Yezîd'in, Hz. Hüseyin'in ailesine iyi davrandığı hatta Hz. Hüseyin'in şehadetinden dolayı çok üzüldüğü rivâyet edilir. Kerbelâ faciasından sonra kendisine karşı yükselen muhalif kimseleri yatıştırmak için Medine'den bir heyet davet etmiş onlara bol lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur. Ancak bu heyet Yezîd'in yaşantısını yakından görünce Şam'da uzun süre kalamamışlardır.⁹³

Yezîd döneminin en önemli ve en üzücü olaylarından biri de Harre Vak'ası'dır.⁹⁴ Abdullah b. Hanzale önderliğinde bir grup Medine'de Yezîd iktidarına başkaldırmıştır. Bu başkaldırma hareketi neticesinde Medine, Yezîd'in emriyle üç

⁸⁹ Aycan, Muâviye b. Ebî Süfyân, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2005), XXX: 333.

⁹⁰ İbn Abdırabbih, *İkdu'l-Ferîd*, V: 122.

⁹¹ Taberî, *Tarih*, V: 323.

⁹² Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Tarih*, V: 347- 400; Mes'udî, *Murûc*, III: 56; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V: 335-342; Ferrûh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 133-135.

⁹³ Halife, *Tarih*, 236-239; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Harre Savaşı”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay. 1997), XVI: 245-247.

⁹⁴ İşş, Yusuf, *ed-Devletü'l-Umeviyye*, 173.

gün süreyle yağmalanmış ve bu hareket kanlı bir şekilde bastırılmıştır.⁹⁵ Kaynaklarda farklı sebepleri olduğu ifade edilse de sonuç itibariyle aynı olan bu elim olayda birçok kişi öldürülmüştür. Ayrıca Yezîd döneminde Mekke kuşatma altına alınmış ve bu kuşatma sırasında Kâbe yanmıştı.⁹⁶

Kerbelâ Olayı, Harre Vak'ası, Mekke Muhasarası ve Kâbe'nin yanması gibi İslâm âleminde derin yaralar açan bu hadiseler nedeniyle Yezîd, İslâm tarihinde en kötü anılan isimlerden biri olmuştur.⁹⁷ 64/683 yılında Yezîd vefat etmiştir.⁹⁸

Yezîd'den sonra oğlu Muâviye'ye biat edilmişti. Kısa süren halifeliğinde önemli bir icraatı olmadığı için kendisine Ebû Leyla lakabı verilmiştir.⁹⁹ Mesûdî, onun künyesinin Ebû Yezîd olduğunu söyler.¹⁰⁰ Yezîd'in vefat etmeden önce oğlu Muâviye'yi veliaht olarak tayip edip onun için biat istediği rivâyet edilir.¹⁰¹ Muâviye b. Yezîd'in yaşı ve hilâfet süresi hakkında farklı farklı rivâyetler mevcuttur.¹⁰² Hastalandığında Dahhak b. Kays devlet işlerini idare etmiştir.¹⁰³ Muâviye b. Yezîd taun hastalığına yakalandığı zaman insanlar onun etrafına toplanıp birini tayin etmesini istemişler fakat o, buna yanaşmamıştır. Mesûdî, Muâviye b. Yezîd'in ölüm sebebi konusunda farklı rivâyetler olduğunu da ifade etmektedir.¹⁰⁴ Muâviye b. Yezîd, babası Yezîd ile aynı yılda yani 64/684 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁵ Bundan sonra artık hilâfet Benü Ümeyye'nin Mervânîler koluna geçmiştir.

⁹⁵ Kılıç, Ünal, “*Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*”, (İstanbul: Kayhan Yay., 2013): 283; Ünal Kılıç, “Harre Vakasının Sebepleri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (2000): 317-324; M. Bahaüddin Varol, “Harre Vakası”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1997): 513-534; Ahmet Önkâl, “Abdullah b. Hanzale”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1988), I: 104-105.

⁹⁶ Taberî, *Tarih*, V, 498.

⁹⁷ Yiğit, İsmail, *Emevîler*, 52.

⁹⁸ Halife, *Tarih*, 255; İbn Maverdî, Zeyneddin Amr b. Muzaffer, *Tarih-i İbn Maverdî*, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1996), I: 165-166.

⁹⁹ Taberî, *Tarih*, V: 500; Mehmet Ali Kapar, “Muâviye b. Yezîd”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2005), XXX: 336,

¹⁰⁰ Mesûdî, *Murûc*, III: 66.

¹⁰¹ İsmail Hakkı Atçeken, “Muâviye b. Yezîd Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, VII (1997): 414.

¹⁰² Atçeken, “Muâviye b. Yezîd Üzerine Bir Araştırma”, 418-420.

¹⁰³ Demircan, Adnan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, 1. Baskı, (İstanbul: Beyan Yay., 2015): 191; Kapar, “Muâviye b. Yezîd”, 336,

¹⁰⁴ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 66.

¹⁰⁵ Taberî, *Tarih*, V: 503; Atçeken, “Muâviye b. Yezîd Üzerine Bir Araştırma”, 423-424.

Muâviye b. Yezîd'in hastalığı sırasında devlet işlerini idare etmekte olan Dahhâk b. Kays, Abdullah b. Zübeyr'e biat etmek üzere yola çıkmıştı. Mervân b. Hakem de Abdullah b. Zübeyr'e biat etmeyi düşünüyordu.¹⁰⁶ Ancak Mervân yoldayken kendisine ulaşan Ubeydullah b. Ziyâd, Mervân b. Hakem'i vazgeçirerek onun halife olarak biat almasını istedi. Halifeliğin tekrar Hicaz'a gitmesinden duyulan endişe nedeniyle Emevîlerin ileri gelenleri Câbiye denen yerde toplantılar yaptılar.¹⁰⁷ Bu toplantılardan çıkan karar Mervân b. Hakem'in halife olması, Halid b. Yezîd ve bazı kesimler tarafından desteklenen Amr b. Saîd'in veliaht olarak tayin edilmeleriydi. Buna binaen Mervân biat almaya başladı ancak Dahhâk b. Kays Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişti. Mervân'ın yanında yer alan Yemenîler ile Abdullah b. Zübeyr'in yanında yer alan Kaysîler arasında çok şiddetli bir savaş olmuştu. Mercirahit denilen yerde gerçekleşen bu savaşta Kaysîler yenilgiye uğratılmıştı. Yirmi gün boyunca her gün devam eden¹⁰⁸ çok kanlı bir savaş neticesinde müslümanların birbirlerini öldürmeleri nedeniyle bazı kaynaklar bu savaşı İkinci Cemel Vak'ası olarak nitelendirmişlerdir.¹⁰⁹

Mervân dönemi bu mücadelelerle geçmişti. Mervân b. Hakem veliaht olarak tayin edilmiş olan Halid b. Yezîd ve Amr b. Saîd el-Eşdak'ı veliahtlıktan vazgeçmeye zorlayarak sırasıyla oğulları Abdülmelik ve Abdülazîz'i veliaht olarak tayin etmiştir. Mervân b. Hakem'in birçok kaynakta karısı tarafından boğularak öldürüldüğü rivâyet edilmektedir.¹¹⁰

Mervân b. Hakem'den sonra hilâfete oğlu Abdülmelik geçmiştir. Abdülmelik b. Mervân dönemi âdetâ devletın yeniden kurulması ve dâhili hâkimiyetin yeniden sağlanması dönemi olmuştu.¹¹¹ Babası Mervân'dan sadece Suriye ve Mısır idaresini devralan Abdülmelik, Hicaz, Irak ve diğer bölgelerde, Abdullah b. Zübeyr, Muhtar

¹⁰⁶ Taberî, *Tarih*, V: 530.

¹⁰⁷ Yiğit, *Emevîler*, 57-58.

¹⁰⁸ Halife, *Tarih*, 259.

¹⁰⁹ Özkes, *Emevî Siyaseti Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 223.

¹¹⁰ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 307-308; Irmak, Sadi, "*İslâm Tarihi*", (İstanbul, Tan Matbaası, 1965), II: 22-24; İrfan Aycan, "Mervân I", *TDVİA.*, (Ankara: TDV Yay., 2004), XXIX: 225-227-Yiğit, *Emevîler*, 63.

¹¹¹ İrfan Aycan, "Emevîler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX (1999): 162.

es-Sakafî ve Haricîlerle mücadele etmiştir.¹¹² Abdülmelik b. Mervân, Abdullah b. Zübeyr'in hacca giden Suriyelilerden zorla biat aldığına dair bir haber almıştı. Bunun üzerine Suriyelilerin Mekke'ye gidişini yasakladığı ve Kudüs'te Kubbetü's-Sahra'yı inşa ettirdiği rivâyet edilir.¹¹³

Kûfelilerin Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye çağırıp onu yalnız bırakmalarının pişmanlığıyla Tevvâbûn adı verilen bir hareket başlattıkları ve bu harekete Süleyman b. Surâd¹¹⁴ başkanlık etmiştir. Tevvâbûn Hareketi ile savaştan Abdülmelik b. Mervân'ın ordusu galip gelmiş, Muhtar es-Sakafî ve Abdullah b. Zübeyr'i de yenilgiye uğratmıştır.¹¹⁵ Devlet sınırları içerisindeki hâkimiyeti tesis eden Abdülmelik döneminde fetih hareketleri hız kazanmıştır. Kuzey Afrika, Horasan ve Sind cephelerinde fetih hareketleri başarılı bir şekilde sürdürülmüştür.¹¹⁶

Abdülmelik dönemi sadece askeri ve siyasi başarıların olduğu bir dönem değildir. Nitekim bu dönemde birçok yenilik yapılmıştır. İmâr faaliyetlerinin bir hayli önemsendiği bu dönemde yollar, köprüler ve sulama kanalları yapılmış, divân defterleri Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu dönemin en önemli yeniliği ise altın ve gümüş paraların bastırılması olmuştur.¹¹⁷

Kendisinden sonra oğlu Velîd'in halife olmasını isteyen Abdülmelik b. Mervân'ın, kardeşi Abdülazîz'i zehirlediği rivâyet edilir. Abdülazîz b. Mervân'ın ölümüyle oğlu Velîd'in halife olmasının önündeki engel kalkmış ve Abdülmelik'ten sonra başa oğlu Velîd geçmiştir. Abdülmelik b. Mervân'ın dört oğlu halife olduğu için ona "Hükümdarların Babası" denilmiştir.¹¹⁸

¹¹² Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 227.

¹¹³ Ya'kubî, *Tarih*, II: 311; Bozkurt, Nebi, Kubbetü's-Sahre, *TDVİA*, (Ankara: TDV Yay., 2002), XXVI: 304.

¹¹⁴ Bazı kaynaklarda Süleyman b. Sard olarak geçer. Bkz. Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Yakub, *Târihu Ya'kubî*, (Leiden: 1883), II: 307-308; Ya'kubî'de geçen bu rivâyetin inanılması çok güç bir rivâyet olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 114-120; İrmak, *İslâm Tarihi*, 25.

¹¹⁵ Geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 356; Taberî, *Tarih*, VI: 93-116; İbn Haldun, *Tarih*, III: 39-41.

¹¹⁶ İbn Haldun, *Tarih*, III: 76-81; Yiğit, *Emevîler*, 73-76.

¹¹⁷ Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 150; Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik*, 14; Yiğit, *Emevîler*, 75-76.

¹¹⁸ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 359; Wellhausen, *Arap Devleti ve Sükûtu*, 105; Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 228-230.

Abdûlmelik b. Mervân'dan sonra devletin başına geçen Velîd b. Abdûlmelik dönemi, Emevîlerin altın çağı olarak kabul edilmektedir. İmâr faaliyetlerine çok önem veren Velîd b. Abdûlmelik zamanında büyük fetih hareketleri gerçekleşmiştir. Bu dönemde Asya'da Kuteybe b. Müslim, Anadolu'da Mesleme b. Abdûlmelik ve Abbas b. Velîd, Kuzey Afrika ve Endülüs'te Musa b. Nusayr ve azadlı kölesi Tarık b. Ziyâd çok önemli fetih hareketlerini gerçekleştirmişlerdir.¹¹⁹ Musa b. Nusayr ve onun azadlı kölesi Tarık b. Ziyâd, Endülüs'ü fethederek dünya tarihinde iz bırakmışlardır.¹²⁰

Velîd'den sonra halife olan Süleyman b. Abdûlmelik, Velîd döneminin komutanlarını ve devlet adamlarını görevden uzaklaştırmıştır. Söz konusu kimseler kötü muameleye maruz kalmış ve bazıları sefalet içerisinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Süleyman b. Abdûlmelik döneminde iç siyasette meydana gelen bu tarz değişikliklerin sebebinin Yezîd b. Mühelleb olduğu rivâyet edilir. Mesleme b. Abdûlmelik'i kara ve deniz orduları komutanlığına atayan Süleyman b. Abdûlmelik döneminde İstanbul kuşatılmış ancak İslâm ordusu çok zor şartlar altında kalmış ve başarısız olmuştur.¹²¹ Dâbık'ta hastalanıp vefat ettiği rivâyet edilen Süleyman b. Abdûlmelik, amcasının oğlu Ömer b. Abdülazîz'i veliaht olarak tayin etmiş fakat kardeşlerinin tepkisinden çekindiği için “Ömer b. Abdülazîz'den sonra Yezîd b. Abdûlmelik halife olsun” demiştir.¹²²

Ömer b. Abdülazîz, adaleti ile “Beşinci Râşid Halife” veya “İkinci Ömer”¹²³ olarak bilinmektedir. O, devletin başına geçtiği zaman iç ve dış siyasette çok başarılı bir politika izlemiştir. Devletin zaten çok geniş sınırlara ulaşması, iç siyasette sıkıntılı bazı durumların ileride devlete zarar vereceğini düşünmesi, onun yönünü iç siyasete çevirmesine neden olmuştur. Ömer b. Abdülazîz, uygulamaları neticesinde

¹¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberî, *Tarih*, VI: 468; Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 151-160; Mevlüt Koyuncu, “Velîd I”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), XXXXIII: 30-31.

¹²⁰ İsmail Hakkı Atçeken, “Târik b. Ziyâd”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2011), XXXX: 25; Atçeken, İsmail Hakkı, *Endülüs'ün Fethi ve Musa b. Nusayr*, 1. Baskı, (Ankara: Araştırma Yay., 2002): 58-64; Câsim Ubûdî, “Musa b. Nusayr”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2006), XXXI: 225.

¹²¹ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I: 200; Aycan -Sarıçam, *Emevîler*, 68-72.

¹²² Taberî, *Tarih*, VI: 550-551; Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 167; Sırma, *Hilafetten Saltanata Emevîler Dönemi*, 78.

¹²³ Süfyân es-Sevrî; “halifeler beş tanedir. Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdülazîz (Radiyallahu anhum) diyerek Ömer b. Abdülazîz'i râşid halifelerden sayar. Bkz. Uleymî, *el-Mu'teber*, 320; Apak, *Müslümanların Tarihi*, 3: 198.

devlet içerisinde barış ve huzur havası hâkim olmuştur. Halife Ömer, birçok zorlukla mücadele etmek zorunda kalan Mesleme b. Abdülmelik ve ordusunu geri çağırmıştır.¹²⁴ Hz. Ali'ye hutbelerden yapılan hakaretlere son vermiş ve bu şekilde Hz. Ali taraftarlarının da desteğini kazanmıştır.¹²⁵ Baskıcı valileri azletmiş yerine halkla diyalogu iyi olan valiler tayin etmiştir. Ayrıca Yezîd b. Mühelleb'i görevden almıştır. Arap-mevâlî ayrımını ortadan kaldırmaya çalışan Ömer b. Abdülazîz, gayri müslimlerin de haklarını korumaya son derece özen göstermiştir.¹²⁶ Ömer b. Abdülazîz'in halife seçimi konusunda tekrar şûra sistemini tesis etmeye çalıştığı için bazı Emevîler tarafından zehirlendiği rivâyet edilir.¹²⁷ Ömer b. Abdülazîz'in vefatından sonra Süleyman b. Abdülmelik'in tayin ettiği gibi Yezîd b. Abdülmelik devletin başına geçmiştir.

Yezîd b. Abdülmelik, kendi döneminde devletin iç siyasetindeki sorunlarla ilgilenmiştir. Bunların en önemlisi, Yezîd b. Mühelleb isyanıdır.¹²⁸ Haccac ile aralarındaki sorunlardan dolayı valilik görevinden azledilen Yezîd b. Mühelleb, Velîd b. Abdülmelik döneminde hapsedilmiştir. Velîd'in vefatından kısa bir süre önce hapisten kaçan Yezîd, Süleyman b. Abdülmelik'e sığınmış ve affedilmiştir. Süleyman b. Abdülmelik döneminde Yezîd b. Mühelleb, tekrar valilik görevine getirilmiş ancak Ömer b. Abdülazîz döneminde görevinden azledilmiş ve tekrar hapsedilmiştir. Ancak yine hapisten kaçmayı başaran Yezîd b. Mühelleb, kendisine birçok taraftar toplamıştır. Fakat taraftarları, Mesleme b. Abdülmelik'in ordusuna yenilmişlerdir.¹²⁹ Sonunda da cömertliği ve kahramanlığı ile bilinen Yezîd b. Mühelleb ve ailesi kötü muameleye maruz kalmış ve birçoğu da öldürülmüştür.¹³⁰ Yezîd b. Abdülmelik döneminde Ömer b. Hübeyre'nin valilik görevine atanması

¹²⁴ Aycan-Sarıçam, *Emevîler*, 75.

¹²⁵ Uleymî, *el-Mu'teber*, 319; Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 2. Baskı, (İstanbul: Nesil Matbaacılık, 2010), 3: 202.

¹²⁶ Uleymî, *el-Mu'teber*, 320; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 3: 203.

¹²⁷ Sırma, *Hilafetten Saltanata Emevîler Dönemi*, 110.

¹²⁸ Ünal Kılıç, "Kabile Asabiyeti Bakımından Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 14/1 (2010): 55; Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 169.

¹²⁹ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 364; Cevdet, Ahmet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârihi Hulefâ*, 2. Baskı, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1985), II: 80; Aycan- Sarıçam, *Emevîler*, 76-77.

¹³⁰ Uleymî, *el-Mu'teber*, 324; el-Işş, *ed-Devletü'l-Emevîyye*, 278-280; İbnü'l-İbrî, Gregorius el-Malatî, *Tarihu Muhtasar ed-Düvel*, (Beyrut: Daru'l-Mesire), 115; Yiğit, *Emevîler*, 102-103.

Kaysî-Yemenî çekişmesini yeniden alevlendirmiştir.¹³¹ Kuzeyli-Güneyli olarak da bilinen bu çekişme devlet önemli bir sorun haline gelmiştir. Kuzey-Güney Arapları arasındaki çekişmede Yezîd'in Kuzeylilerden yana tavır alması devleti olumsuz yönde etkilemiştir.¹³² Bu dönemde mevâlîler ve haricîler uzun bir müddet devleti meşgul etmiştir. Yezîd b. Abdülmelik, devlet işlerini ihmâl etmesi,¹³³ kendini oyun ve eğlenceye vermesi, kendisinden önceki halifelerin aksine Emevî devletinde önemli bir yere sahip olan Yemenîler yerine Kaysîlere sempati duyması¹³⁴ nedeniyle çok eleştirilmiştir.¹³⁵

Yezîd b. Abdülmelik, kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'in tavsiyesiyle önce kardeşi Hişâm'ı sonra da oğlu Velîd'i veliaht olarak tayin etmiştir.¹³⁶ Emevîlerin, Muâviye ve Abdülmelik'ten sonra üçüncü büyük halifesi olarak kabul edilen Hişâm¹³⁷ sağlam ve olgun bir karaktere sahiptir. Yezîd b. Abdülmelik döneminde devleti sarsan Kuzeyli-Güneyli çekişmesinde Hişâm, taraf olmaktan kaçınmıştır. Ancak bu dönemde çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan isyanlar devleti çok uğraştırmıştır.¹³⁸ Ekonomik açıdan devletin parlak bir dönem geçirmesini sağlayan Hişâm, imar faaliyetlerine de oldukça önem vermiştir. Yaklaşık yirmi yıl süren¹³⁹ hilâfeti boyunca bir asker olmamasına rağmen askerî açıdan oldukça önemli başarılar elde etmiş ve devletin sınırlarını genişletmiştir.¹⁴⁰

Hişâm'dan sonra başa geçen Velîd b. Yezîd,¹⁴¹ Kaysîlere meyletmiştir.¹⁴² Ayrıca Şam'daki birçok kişiye zam yaparak Beytü'l-Mâl'in boşalmasına sebep

¹³¹ Kılıç, "Kabile Asabiyeti Bakımından Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti", 56.

¹³² Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 173-174; Kılıç, "Kabile Asabiyeti Bakımından Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti", 59.

¹³³ Demircan, *Emevîler*, 88; Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 167; Yiğit, *Emevîler*, 105.

¹³⁴ Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 173-174; Kılıç, "Kabile Asabiyeti Bakımından Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti", 64-65.

¹³⁵ Ünal, Kılıç, Yezîd II, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), XXXXIII: 515; Yiğit, *Emevîler*, 105.

¹³⁶ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sükûtu*, 154; Yiğit, *Emevîler*, 104.

¹³⁷ Atçeken, *Hişâm b. Abdülmelik*, 266.

¹³⁸ Atçeken, *Hişâm b. Abdülmelik*, 266.

¹³⁹ Üçok, Bahriye, *İslâm Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1968): 69.

¹⁴⁰ Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 179-188; Wellhausen, *Arap Devleti ve Sükûtu*, 160; Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik*, 266-267.

¹⁴¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 30.

¹⁴² Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 191.

olmuştur.¹⁴³ Çocuk yaştaki iki oğlu için halktan biat alan¹⁴⁴ Velîd'in yaşantısının fisk ve fücurla dolu olduğu belirtilmektedir. Velîd b. Yezîd, Yemenîlerin desteğini alarak isyan eden Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in önderliğindeki isyancılar tarafından öldürülmüştür.¹⁴⁵ Velîd b. Yezîd'den sonra başa geçen Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik olmuştur.¹⁴⁶

Asker maaşlarını azaltması sebebiyle “Nakıs” olarak adlandırılan¹⁴⁷ ve cariyeden doğma ilk halife olan¹⁴⁸ Yezîd, bir hutbesinde insanlara çok güzel vaatlerde bulunmuştur.¹⁴⁹ Daha sonra Benû Ümeyye'ye de güzel nasihatlerde bulunmuştur.¹⁵⁰ Yaklaşık altı aylık hilâfeti süresince çok güzel uygulamalar ortaya koyan Yezîd b. Velîd'in mide rahatsızlığından öldüğü rivâyet edilir.¹⁵¹ Yezîd vefat edince yerine kardeşi İbrahim b. Velîd geçmiştir. Ancak ona sadece Yemen asıllı kabileler biat etti.¹⁵² İbrahim'in halifeliğinin meşru olmadığını idTDVİA eden Mervân b. Muhammed Dimaşk'ı muhasara edince İbrahim b. Velîd, Mervân b. Muhammed'e biat edeceğini bildirerek ona biat etti.¹⁵³ Azerbaycan ve Ermeniyeye bölgesinde büyüyen Mervân, iktidara geldiği zaman Kelb kabilelerinin muhalefetiyle karşılaştı ve iktidarına karşı isyanlar ortaya çıktı. Bu isyanları bastıran Mervân'ın¹⁵⁴ ülkenin bütünlüğünü yeniden sağladığını düşündüğü sırada Abbasî tehlikesiyle karşılaştı.¹⁵⁵ Mervân, Abdullah b. Ali önderliğindeki Abbasîlerin faaliyetlerine son vermek üzere Musul'a hareket etmiş ve burada karşılaştığı Abbasî ordusuna mağlup olmuştur. Abdullah b. Ali, kardeşi Salih'i Mısır'a kaçan Mervân'ın peşinden

¹⁴³ İbn Hibban, Ebi Hatim Muhammed bin Ahmed et- Temimî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk. Seyyid Aziz Bek, (Beyrut: Daru'l Kûtubu's-Sekafiyye, trz.): 568; Yiğit, *Emevîler*, 118.

¹⁴⁴ Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 191.

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Atçeken, “Velîd II”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), XXXXIII: 31; Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, 192; Aycan-Sarıçam, *Emevîler*, 88; Demircan, *Emevîler*, 92; Yiğit, *Emevîler*, 119.

¹⁴⁶ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, III: 242.

¹⁴⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 31; İbn Hibban, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 568; Sırma, *Emevîler Dönemi*, 124.

¹⁴⁸ Yiğit, *Emevîler*, 123.

¹⁴⁹ Üçok, *İslâm Tarihi Emevîler-Abbasîler*, 71.

¹⁵⁰ Sırma, *Emevîler Dönemi*, 125; Mevlüt Koyuncu, “Yezîd III”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), XXXXIII: 516.

¹⁵¹ Demircan, *Emevîler*, 92.

¹⁵² İbn Hibban, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 568-569; Yiğit, *Emevîler*, 124.

¹⁵³ Demircan, *Emevîler*, 93.

¹⁵⁴ Demircan, *Emevîler*, 94.

¹⁵⁵ Aycan- Sarıçam, *Emevîler*, 92.

göndermiş ve Mervân burada yakalanarak öldürülmüştür.¹⁵⁶ Mervân'ın ölümüyle de Emevî Devleti yıkılmıştır.

Emevî Devleti'nin yıkılmasında birçok etken rol oynamıştır.¹⁵⁷ Bu sebepleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1-Abbasî propagandası
- 2-Mevâlî politikaları
- 3-Bazı halifelerin yaşam tarzları
- 4-Haricîler
- 5-İsyanlar
- 6-Kabile çekişmeleri
- 7-Devletin sınırlarının genişlemesi
- 8-Veliaht kavgaları

¹⁵⁶ Sırma, *Emevîler Dönemi*, 128.

¹⁵⁷ Emevî Devleti'nin yıkılış sebepleri için Bkz. Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Emevîyye*, 196-201; el-Işş, *ed-Devletü'l-Umeviyye*, 315-338; Delice, Ali, "Emevî Devleti'nin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III (1999): 299-320. Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sükûtu*, 235-267.

İKİNCİ BÖLÜM

EMEVÎ HALİFELERİNİN GÜNLÜK HAYATLARI

Bu bölümde Emevî halifelerinin günlük hayatı incelenecektir. Emevî halifelerinin günlük hayatları kapsamında yapmış oldukları çeşitli uygulamalar, halifelerin çeşitli özellikleri ve günlük hayatlarından bazı kesitler bu bölümde ele alınacaktır.

Günlük hayat, çok geniş bir yelpazeye sahip olan bir kavramdır. Günlük hayatın öğeleri, insanların kültürü, gelenek-görenekleri, yeme-içme alışkanlıkları, dinî yaşantıları, meslek hayatları (geçim vasıtaları), eğitim-öğretim hayatları, bayramları, sağlık, seyahat, eğlenme-dinlenme şekil ve mekânları olarak ifade edilebilir. Ayrıca insanın yaşamına tesir eden görüşme ve diyaloglarının bu kapsamda değerlendirilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz.¹⁵⁸

Emevî halifeleri, toplantılarını konunun önemine göre sarayda veya camide yaparlardı. Ama alınan kararlar, halka camide duyurulurdu.¹⁵⁹ Emevîler, hilafete gelebilmek amacıyla yanlarında kendilerine destek olabilecek bir güce ihtiyaç duymuşlardır. Duygular üzerinde büyük bir etkiye sahip olan şiiri, bu konuda kullanmak amacıyla yanlarında şairlere yer vermişlerdir. Şairleri, kendilerine destek vermeleri amacıyla kullandıkları gibi aleyhlerinde konuşmalarını engellemek amacıyla da onlara bol bol başışlarda bulunmuşlardır.¹⁶⁰ Buradan anladığımız kadarıyla şiir ve şairler, o dönemde günümüzdeki medya rolündeydi.

Emevî halifelerinden Yezîd b. Muâviye ve Abdülmelik b. Mervân, iyi birer şair olarak bilinirler.¹⁶¹ Emevî halifeleri, genellikle devletin merkezi olarak Şam'da

¹⁵⁸ Günlük Yaşam ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Faroqhı, Surayıya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, 6. Baskı, (İstanbul: Tarih Vakti Yurt Yay., 2010); Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 2006; Demircan, Adnan, *Hz. Peygamber (sas) Döneminde Gündelik Yaşam*, 1. Baskı, (İstanbul: Siyer Yay., 2015); Yılmaz, Hasan Kâmil, *Peygamberimiz ve Gündelik Hayatı*, 1. Baskı, (İstanbul: Erkam Yay., 2000)

¹⁵⁹ Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 77.

¹⁶⁰ İrfan Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi Bilim Kültür Sanat ve Hayatı*, 139.

¹⁶¹ Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi Bilim Kültür Sanat ve Hayatı*, 141.

kalmışlar. Emevî halifeleri, sarayda eşleri, çocukları, cariyeleri, torunları ve hizmetçileri ile birlikte yaşıyorlardı.¹⁶²

Emevîler devrinde, devletin yönetim binası Daru'l-İmara olarak adlandırılmaktaydı. Daru'l-imâralar, önceleri din ve devlet işlerinin tek elden yürütülmesini sağlamak amacıyla¹⁶³ camilere yakın iken, Emevî Devleti'nin ortalarından itibaren yönetim binaları camilerden uzak yerlere yapılmaya başlanmıştır. Emevî halifelerinin zamanla böyle bir değişikliğe gitmelerinin güvenlik ve sağlık gibi birçok gerekçeleri vardır.¹⁶⁴ Emevî halifeleri, hem şehir içerisinde hem de çöllerde saraylar inşa etmişlerdir. Çünkü onlar, çöl hayatını seviyorlardı. Ayrıca çoğu zaman, sağlıklarına verdikleri önemden dolayı Şam'dan çıkıp çöle gidiyorlar ve orada inşa ettikleri saraylarda yaşıyorlardı. Çünkü Şam'ın havasındaki rutubet sağlıklarına zarar veriyordu. Halifelerin birçoğunun Şam bölgesinde saraylar inşa ettiklerini ve hatta bu sarayların kalıntılarının günümüze kadar geldiğini görebilmekteyiz.¹⁶⁵

Emevî halifeleri, çölde saraylar inşa edip buralarda yaşamaları nedeniyle Gassani hükümdarlarına benzetilmişlerdir. Bu bağlamda, kırsal alanlarda oturma mahalleri tesis etmişlerdir. Emevîlerin inşa etmiş oldukları saraylarının mimarisinde, Bizans ve Sasanî etkisi görülmektedir.¹⁶⁶ Emevî halifelerinden Muâviye ve Abdülmelik dışındakilerin Şam'da oturmadıkları rivâyet edilmektedir.

Emevî halifelerinin inşa etmiş olduğu en eski saray, Muâviye'nin Şam'da inşa ettirdiği saraydır. Bu saray, Şam'daki Emevî Camii yakınında inşa edilmiştir.¹⁶⁷ Philip Hitti, Muâviye'nin sarayını şöyle tarif eder: “Şam'da bulunan halifelik sarayı, altınla süslenmiş ve sarayın etrafında bahçeler ve gölgeliklerin olduğu rivâyet edilmektedir. Sarayın zemini mozaiklerle süslenmişti. Sarayın odaları da parlak altın

¹⁶² Aksu, Ali, “Emevîler Devrinde Sosyal Tabakalar”, *İstem Dergisi*, 8, (2006): 67.

¹⁶³ Can, “Erken Dönem İslâm Toplumunda Mevcut Sosyo-Kültürel ve Bazı Dini Duyarlılıkların Sanata Yansımaları”, 117.

¹⁶⁴ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 138-141.

¹⁶⁵ Muhayini, Refik, *Tarihu'l-Hilafeti'l-Emevîyye ve'l-Abbasiyye*, (Şam: Daru'l Yakazatu'l-Arabiyye, 1946): 74.

¹⁶⁶ Hitti, *Siyasi Kültürel İslâm Tarihi*, II: 416.

¹⁶⁷ Muhayini, Refik, *Tarihu'l-Hilafeti'l-Emevîyye ve'l-Abbasiyye*, (Şam: Daru'l Yakazatu'l-Arabiyye, 1946): 74.

suyu ve kıymetli mücevherlerle sıvanmıştı. Hişâm b. Abdülmelik zamanında, özel törenler için düzenlenmiş ve mermerle döşenmiş altın kaplamalı kumaşların kırmızı kadife halıların serili olduğu geniş avlusu da bulunmaktadır. Bu geniş avluda yapılan törenlere halife güzel kokular sürünerek kırmızı ipek elbiseler, zümrütle donatılmış yeşil elbiseler veya altınla işlenmiş sarı elbiseler giyerek katılırdı.”

Şam ve civarında çok sayıda saray vardı. Halifeler, bu saraylarda av partileri için çıktıkları yolculuklar esnasında kalırlardı. Daha sonraları bu saraylar yazlık ve kışlık olarak da kullanılmaya başlanmıştı. Bu sarayların bir girişi olup etrafları burçlar ve hendeklerle çevriliydi.¹⁶⁸ Yezîd b. Abdülmelik tarafından yapılan el-Muvakkar ile Velîd b. Abdülmelik tarafından yapılan Kusayru Amre sarayları Emevîlerin en önemli saraylarındandır. Kusayr, saraycık anlamına gelir. Velîd b. Abdülmelik tarafından 712-715 yılları arasında yapılmıştır. Alois Musil tarafından keşfedilen bu sarayın adı Arapça kaynaklarda geçmemektedir. Kusayru Amre Sarayı'nın duvarlarında yer alan resimler, buranın sefa ve eğlence merkezi olarak kullanıldığını düşündürmektedir. İspanya kralı Rodrik'in yanı sıra, çalgıcı ve dansöz kadınları tasvir eden çıplak kadın resimleri ve av sahnelerinin yer aldığı bildirilir. Bunların dışında hayvan mücadeleleri, güreşçiler, taş ocaklarından çıkartılan taşların develerle taşınması ve çeşitli zanaat erbabının bina yapması gibi sahneler bulunmaktadır.¹⁶⁹ Kusayru Amre sarayının duvarlarında kadın resimlerinin olması bu sarayın Emevîler tarafından yapılmadığını düşündürmektedir. Emevîler tarafından yapıldıysa bile yapımında müslüman olmayan mimarların görev aldığı ifade edilebilir. İster Emevîlerden önce yapılsın isterse Emevîlerin gayri müslim mimarları tarafından yapılsın neticede duvarlarında gayri İslâmî resimlerin yer aldığı muhakkaktır. Bu da, Emevî halifelerinin yaşantılarında bozulma olduğunu göstermektedir.

2.2. Muâviye b. Ebi Süfyân

Nesebi, Muâviye b. Ebî Süfyân b. Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdişşems b. Abdimenaf b. Kusay b. Kilâb'tır. Annesi ise Hind binti Utbe b. Rebîa b. Abdişşems

¹⁶⁸ Muhayini, *Tarihu'l-Hilafeti'l-Emevîyye ve'l-Abbasiyye*, 74.

¹⁶⁹ Hitti, *Siyasi Kültürel İslâm Tarihi*, II: 417-419; Engin Beksaç, “Kusayru Amre”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2002), XXVI: 462.

b. Abdimenaf b. Kusay'dır. Künyesi, Ebû Abdurrahman'dır.¹⁷⁰ Mekke Fethi'nde müslüman olduğu rivâyet edilir. Ancak o, İslâm'ı daha önce kabul ettiğini fakat anne ve babasının tehditlerinden çekindiği için müslüman olduğunu gizlediğini ifade etmektedir.¹⁷¹ Muâviye'nin Medine'deki evi, Muti' ve Hakim b. Hizam adında iki sahabe'nin evlerinin olduğu taraftaydı. Bu iki sahabe ile Muâviye'nin evi arasında yol vardı.¹⁷² Halife olduktan sonra Muâviye'nin çocuğu olmadığı rivâyet edilir.¹⁷³

2.1.1. Saray Hayatı: Muâviye, râşid halifelerden çok farklı bir hayat tarzı sürmekteydi. O, lüks ve modern bir hayatı, İstanbul'daki gibi saraya ve Ayasofya kilisesi gibi güzel camilere sahip olmak istiyordu.¹⁷⁴ Muâviye, Şam'da Kasru'l-Hadra Sarayı'nı yaptırmıştı. Bu sarayın yapımında halktan insanları çalıştırdığı belirtilir.¹⁷⁵ Philip Hitti bu sarayı şöyle tasvir eder: Şehrin tam ortasında zümrüt yeşili bahçeler ortasında bir inci gibi duran Emevîler'in sarayı pırıl pırıl yükselmekteydi. Bu saray, güney batıya, yani başında devamlı kardan bir beyaz sarık taşıyan Hermon Dağı'na uzanan bir ovaya nazırdı. el-Hadrâ (yeşil), bu sarayın adıydı. Bu sarayı inşa ettiren kendi hanedanını iktidara getiren Muâviye'den başkası değildi. Baştan aşağı el-Velîd tarafından süslenip tezyin edilen ve güzelliğe âşık kimseleri bugün bile kendisine çekecek bir mimari pırlanta eser haline dönüştürülen Emevî Camii'nin hemen yanındadır. Kabul salonunda kare şeklinde ağır nakışlarla işlenmiş yastık ve minderlerle döşenmiş oturma köşesi halifelik tahtını oluşturuyordu. Halife, resmi toplantılar esnasında, üzerinde gösterişli elbiseler olduğu halde bağdaş kurmuş vaziyette bu tahta otururdu. Onun sağ tarafında muteberiyet sırasına göre saf halinde baba tarafından akrabaları, sol yanında ise ana tarafından akrabaları sıralanırdı. Saray mensupları, şairler, iş takip edenler bunların ötesinde dururlardı.¹⁷⁶

Muâviye, resmî kabul salonunda son derece gösterişli yüksek bir oturma köşesi yaptırmıştır. Buraya oturduğu zaman insanlar onun etrafından toplanıyorlardı.

¹⁷⁰ İbn Habib, *el-Muhabber*, 19; Belâzûrî, *Ensâb*, V: 21; Taberî, *Tarih*, V: 328; İbn İmrani, *el-İnba' fi Tarihi'l-Hulefâ*, 49.

¹⁷¹ Belâzûrî, *Ensâb*, V: 21.

¹⁷² Abdülğani, Muhammed İlyas, *Buyûtü's-Sahabe Havle'l-Mescidi'n-Nebeviyyi's-Şerif*, 4. Baskı, (Medine, 1999): 146.

¹⁷³ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 349.

¹⁷⁴ Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 75-76

¹⁷⁵ Ya'kubî, *Tarih*, II: 272; Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 76.

¹⁷⁶ Hitti, *Siyasi Kültürel İslâm Tarihi*, II: 340-341.

Buna gerekçe olarak da yaşlanmış olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁷ Muâviye, lüks ve gösterişli bir yaşam biçimine sahipti.¹⁷⁸ Bu gösterişli yaşantısından dolayı Abdullah b. Ömer'in Muâviye'ye "eğer hazineden yaptırdıysan hain, kendi malından yaptırdıysan müsrifsin" dediği rivâyet edilir.¹⁷⁹ Muâviye'ye bu tepkiyi gösteren kişinin Ebû Zer el-Gıfârî olduğu da ifade edilmektedir.¹⁸⁰

Muâviye, ceviz ağacından uzunluğu ve genişliği üçer arşın olan köşelerinde bakır yaldızlı filikaları olan bir taht yaptırmıştı. Muâviye müslüman yöneticiler arasında taht kullanan ilk kişi olmuştur. Ayrıca bu konuda bir gelenek başlatmış olup ardından gelen halifeler bu konuda birbirleriyle yarışarcasına değişiklikler yapmışlardır.¹⁸¹ Muâviye'nin yaptırmış olduğu el-Hadra Sarayı'nda dehlizler yer almaktaydı. Bu dehlizlerde Yezîd b. Velîd döneminde Velîd b. Yezîd'in çocukları olan Osman ve Hakem'in el-Hadra'da hapsedildiği rivâyet edilmektedir.¹⁸² Katledilmiş bir halifenin çocuklarının hapsedildiğinin söylenmesi, sarayın hapisane olarak kullanılmış olmaktan ziyâde, nezarethane olarak kullanılan bölümlerinin olduğu veya sadece üst kademedeki insanların gözetim altında tutulduğu bölümlerinin olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Muâviye, cahiliye döneminde meclis olarak kullanılan Daru'n-Nedve'yi satın alarak orayı hac için Mekke'ye giden Emevî halifelerinin ikamet edeceği Daru'l-îmâra haline getirmiştir.¹⁸³

Muâviye, hilm sahibi bir insandı. Ayrıca çok dâhî ve cömert olduğu ifade edilen Muâviye, insanlarla arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir: "Kırbacımın bana yettiği yerde kılıcımı kullanmam. Dilimin bana yettiği yerde de kırbacımı kullanmam. İnsanlarla aramızda bir bağ vardır. İnsanlar bu bağı gevşetince ben sıkı tutarım. Ben gevşetince de insanlar bu bağı sıkı tutar."¹⁸⁴ Başka bir rivâyette ise

¹⁷⁷ Ya'kubî, *Tarih*, II: 272; Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 86.

¹⁷⁸ Tonga, *Emevîler*, 58.

¹⁷⁹ Yakubî, *Tarih*, II: 272.

¹⁸⁰ Abdullah Aydınli, "Ebu Zer el-Gıfârî", *TDVİA*, (İstanbul: TDVİA, Yay., 1994), X: 267.

¹⁸¹ Kalkaşandî, *Subhu'l-A'şâ*, IV: 6; Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 81.

¹⁸² Belâzûrî, *Ensab*, IX: 186.

¹⁸³ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 86; Ethem Ruhi Fıçlalı, "Darünnedve", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay. 1993), VIII: 556.

¹⁸⁴ İbn Kuteybe, *Uyun*, I: 9; Ya'kubî, *Tarih*, 283;

Muâviye, “Malımın yettiği yerde dilimi, dilimin yettiği yerde kırbacımı, kırbacımın yettiği yerde kılıcımı kullanmam” demiştir.¹⁸⁵ Sa’d b. Ebi Vakkas’ın, Muâviye’yi selamlarken ona “kral” diye hitap ettiği rivâyet edilmektedir. Sa’d b. Ebî Vakkas’ın “kral” diye hitap etmesinin bir ta’riz anlamı içerdiğini düşünmekteyiz. Muâviye de “müslümanların ilk padişahıyım” diyerek kendi tarafını tarif etmiştir.¹⁸⁶

2.1.2. Şiire Karşı Tavrı: Muâviye, kendisini hicveden şairleri affederdi. Hatta onların şiirlerini ezberlediği ve huzurunda oldukları zaman “şu beyitler sana ait değil mi” diyerek hakkında söylenen hicvedici beyitleri şairlere okurdu.¹⁸⁷ Şiire gereken önemi vermeleri konusunda çevresindekilere gerekli uyarıları yapan Muâviye, Sıffin’de bir ara savaş meydanından kaçmayı düşündüğünü ancak daha sonra orada dinlediği bir şiirin etkisiyle bundan vazgeçtiğini belirtmiştir. Gayri müslim şairleri de iyi bir şekilde ağırlayıp onları da ödüllendirmiştir. Şairlerin kamuoyu etkisi oluşturmadaki gücünü bildiği için onlara iyi davranmıştır. Muâviye, kendi döneminin basın mensupları olan şairlere, insanların üzerinde inkârı mümkün olmayan bir etkiye sahip olmaları nedeniyle önem verirdi. Muâviye, bunları gözetim altında tutmaya ve onların menfaatine tabi tutmaya muvaffak oldu. Kendisi de şiirin efsununa karşı çok hassas olduğu için, şiirin kabile düşmanlıklarının daimi kaynağı olan hicivden vazgeçip vatan sevgisini geliştirmekle yetinmesini isterdi.¹⁸⁸

Bir gün Muâviye, insanları toplu bir şekilde huzuruna kabul etmişti. Muâviye, huzurunda bulunan insanlara “kim bana anlamını kendi içinde barındıran üç beyit okuyabilir” diye sordu. Abdullah bin Zübeyr o esnada çıkageldi. Muâviye’nin istediği özelliklerdeki şiiri okuyunca ona 300000 dirhem vermiştir.¹⁸⁹ Bu olay, Muâviye’nin şairlere karşı çok cömert davrandığını ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak bir şaire sadece üç beyit okuması nedeniyle bu miktarda bir ödül vermesinin abartılı olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁸⁵ Belâzûrî, *Ensab*, V: 28.

¹⁸⁶ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 85.

¹⁸⁷ Taberî, *Tarih*, V: 320-321.

¹⁸⁸ H. Lammens, “Muâviye”, *İA*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), VIII: 442.

¹⁸⁹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 238-239.

2.1.3. Eğlence Hayatı: Muâviye, koşu meydanlarında at yarışları düzenler, galip gelenlere de ödülleri verirdi. Abdülmelik b. Mervân, Muâviye'nin at yarışları düzenleyip ödül verdiğini anlatırken Muâviye kadar cömert birini görmediğini beyan eder.¹⁹⁰

2.1.4. Müziğe Karşı Tavrı: Muâviye, müzikten hoşlanmaz ancak müzikle ilgilenenlere bağışlar verirdi. Müziğin Hicaz'daki en büyük temsilcilerinden biri olan Abdullah b. Cafer,¹⁹¹ Muâviye'nin yanında olduğu bir sırada Muâviye'nin, tepki çeken bir uygulamaya imza atıp Abdullah b. Cafer'e bir milyon dirhem bağışta bulunduğu rivâyet edilir.¹⁹² Başka bir rivâyette ise Abdullah b. Cafer'in bir mecliste şarkı söylediğini işittiği bir anda onu men etmeye çalıştığı ifade edilmektedir.¹⁹³

Muâviye, önceleri Abdullah b. Cafer'i şarkılarından ötürü ayıplamıştı. Onun yanında şarkı sesi duyduğunda tevbe istiğfar çekmeye başlamıştır. Geceleyin Abdullah'ın evinde kalıp da sabah namazında Abdullah'ın Kur'an okurken sesinden etkilenince "bir başka grup iyi işe bir de kötü iş karıştırmış olarak sonra günahlarını itiraf etmişlerdir. Umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok esirgeyici, çok bağışlayıcıdır"¹⁹⁴ mealindeki ayeti okumuştur.¹⁹⁵ Muâviye, müzik sesi veya şarkı duyduğu zaman ayaklarıyla tempo tutarak eşlik ediyordu.¹⁹⁶ Muâviye, Budeyh isimli şarkıcıya "kulaklarımızın pasını sil" diyerek ondan şarkı söylemesini istemiştir. Ayrıca bazı şarkıcılara çeşitli ödüller vermek suretiyle müziğe olan ilgisini ortaya koymuştur.¹⁹⁷ Muâviye'nin şairleri ve şarkıcıları kontrol altında tutabilmek ve onların halk üzerindeki etkilerinden faydalanabilmek için onlara bağışta bulunmuş olabilir. Ancak kaynaklarda yüz binlerle ve milyonlarla ifade edilen rakamların abartılı olduğunu düşünüyoruz.

¹⁹⁰ Belâzûrî, *Ensab*, V: 58-59; Altınay, "Erken Dönem İslâm Toplumunda At Yarışları", 136-137.

¹⁹¹ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 232.

¹⁹² Belâzûrî, *Ensab*, V: 96.

¹⁹³ Kılıç, Mustafa, "İslâm Kültür Tarihinde Musiki", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 318/1 (1990): 437.

¹⁹⁴ et-Tevbe, 102.

¹⁹⁵ İbn Abdîrabbih, *İkdu'l-Ferîd*, VII: 19-20.

¹⁹⁶ Belâzûrî, *Ensab*, V: 33.

¹⁹⁷ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 393.

Bir gün Abdullah b. Cafer ile Budeyh, birlikte Muâviye'nin yanına gittiler. Muâviye ayak üst üste atmış oturuyordu. Abdullah b. Cafer “hadi Budeyh” dedi. Budeyh de şarkı söylemeye başladı. Budeyh'in şarkı söylemesiyle birlikte Muâviye ayaklarıyla tempo tutmaya başladı. Abdullah b. Cafer “ey müminlerin emiri ne oluyor sana” diyerek şaşkınlığını gizleyemedi. Muâviye de “cömert olan neşeli olur” dedi.¹⁹⁸ Muâviye'nin, musikîden hoşlanmadığı da söylenir. Ancak eğlence sektörünün merkezi yönetimden uzak kalması için Medine'de eğlence hayatının yaygınlaşmasını desteklemişti.¹⁹⁹

Yine bir gün Abdullah b. Cafer, Saib Hasir adlı birini Muâviye'nin huzuruna çıkarmıştı. Saib Hasir, ahlaksız, günahkâr biriydi. Muâviye bu da kim diyerek tepki göstermişti. Muâviye'ye tanıtıldıktan sonra Saib, Muâviye'nin huzurunda şarkı söylemiştir.²⁰⁰ Muâviye bir gün, meclisinde bulunanlara kim bana bir kaside okuyacak diye sorar. Kimseden cevap gelmeyince kendisi bir kaside okur.²⁰¹ Bu örnekler Muâviye'nin şarkılara karşı tutumunu ortaya koymasından önemlidir.

“Bir gece Muâviye, oğlu Yezîd'in evinden hoşuna giden bir şarkı sesi duyar. Ertesi gün oğluna sorar: “Dün gece seni eğlendiren kimdi?” O da “Saib” diye cevap verince ona bol bol bağış vermesini söyler.²⁰² Abdullah b. Cafer'in bir mecliste şarkı söylediğini işittiği bir anda onu men etmeye çalıştığı da rivâyet edilmektedir.²⁰³ Emevîler döneminin ünlü şarkıcısı Mâbed b. Dirhem, Muâviye'nin mevlasıdır.²⁰⁴

2.1.5. İçkiye Karşı Tavrı: Muâviye'nin, içki içmediği ancak yandaşlarından içenlere müsamaha gösterdiği ifade edilir.²⁰⁵ Bir gün Amr b. Saîd, babasına neden içki içen birini cezalandırmadığını sorar. Babası da ona: “O, Muâviye'nin arkadaşıyken onu nasıl cezalandırırım” der. Muâviye de ona, “benim arkadaşım mı vuracaksın? Vallahi ona yüz kırbaç vursaydın sana iki yüz kırbaç vururdum. Eğer

¹⁹⁸ Belâzûrî, *Ensab*, V: 33; Taberî, *Tarih*, V: 336-337.

¹⁹⁹ Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1. Baskı, (Erzurum: Eser Ofset, 2012), III: 26.

²⁰⁰ Taberî, *Tarih*, V: 337.

²⁰¹ Belâzûrî, *Ensabu'l-Eşraf*, V: 142.

²⁰² Belâzûrî, *Ensab*, V: 33; İbn Abdîrabbih, *İkdu'l-Ferîd*, VII: 53.

²⁰³ Kılıç, Mustafa, “İslâm Kültür Tarihinde Musiki”, 437.

²⁰⁴ İsfahani, Ebu'l-Farac Ali bin Hüseyin, *el-Eğani*, (thk. İbrahim es-Seafin, Bekr Abbas, İhsan Abbas) 3. Baskı, (Beyrut: Dar Sadr, 2008), I: 46.

²⁰⁵ Özkes, İhsan, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 186-187.

elini kesseydin senin de elini keserdim” diyerek içki içen kişiye had cezası uygulanmasına engel olmuştur.²⁰⁶

Velîd bin Utbe'nin nedimi olan İbn Seyhan el-Muharibî adında tatlı dilli bir şair vardı. Bu şair sarhoş olarak dolaştığı bir gün had cezasına çarptırılır. Muâviye de sahibi şurtanın İbn Seyhan el Muhâribî'ye zulmettiğini söyleyerek İbn Seyhan'ın cezasını kaldırdığını beyan eder.²⁰⁷ İbn Seyhan, Harb'in çocuklarının arkadaşlarından biriydi.²⁰⁸ Bu da Muâviye'nin yakınlarına had cezalarını uygulamadığını göstermektedir.

2.1.6. Eğitime Verdiği Önem: Saray hayatının ortaya çıkmasıyla beraber Emevî halifeleri çocuklarına dönemin ünlü hocalarından özel dersler aldirmişlardır. Ayrıca dil ve şiir gibi alanlarda çocuklarının iyi yetişmelerini isteyen halifelerin çocuklarını çöle gönderme geleneği, Muâviye'nin oğlu Yezîd'i göndermesiyle başlamıştır.²⁰⁹

2.1.7. Giyimi: Muâviye, oğlu Yezîd'i veliaht olarak tayin etmek isteyince onun için biat almak üzere Medine'ye gelmişti. Burada Hz. Âişe, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebi Bekr ve Hz. Hüseyin ile görüşti. Onlarla görüşmeden önce lüks elbiseler giyip kokular süründü. Tahtını hazırlatıp tahta oturdu. Etrafına da kâtiplerini ve korumalarını yerleştirdi. Ve onlarla bu şekilde görüştü.²¹⁰

Muâviye'nin eleştiri konusu olan yaşantısı Hz. Ömer döneminde başlamıştı. Giyim konusunda Muâviye, başka milletleri taklit etmiştir.²¹¹ Muâviye bir gün narçiçeği renkli sarığını giydi ve gözlerine sürme çekti. Böyle yaptığı zaman insanların en güzeli oluyordu.²¹² Taberî, burada Muâviye'nin giyimine özen gösterdiğini ortaya koymaktadır. Hatta Hz. Ömer, Muâviye'yi “Arapların Kisrâsı”

²⁰⁶ Belâzûrî, *Ensab*, V: 106.

²⁰⁷ Belâzûrî, *Ensab*, V: 143.

²⁰⁸ Belâzûrî, *Ensab*, VI: 244.

²⁰⁹ Yiğit, *Emevîler*, 210.

²¹⁰ Müellifi Meçhul, *el-İmame ve 's-Siyase*, I: 206-208.

²¹¹ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 302-303.

²¹² Taberî, *Tarih*, V: 329.

olarak nitelendirmiştir.²¹³ Hz. Ömer, Şam'a gittiği zaman kendisini bir alayla karşılayan Muâviye'yi eleştirerek ona şöyle demişti: “ Bir alayla gelip bir alayla dönüyorsun. Sen evdeyken de ihtiyaç sahibi insanların senin kapında bekletildiğini duydum.” Muâviye de: “Ey müminlerin emiri! Düşmanlar bize çok yakın. İçimizde de casuslar var. Ben de böyle yaparak onlara müslümanların izzetli olduğunu göstermek istedim” diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer de “Vallahi bu yaptığın şeyi yasaklayayım mı yoksa serbest mi bırakayım bilemedim” diyerek bu durum karşısındaki tepkisini ortaya koymuştur.²¹⁴ Muâviye'nin Hz. Ömer'e verdiği cevap, lüks yaşantısına bir gerekçe bulma çabası olarak da değerlendirilebilir. Zira müslümanların izzeti hiçbir zaman lüks veya gösterişli bir yaşantıyla ölçülmemiştir. Bunu hem Hz. Peygamber hem de Hulefâ-i Râşidîn döneminde görmek mümkündür.

2.1.8. Yaptığı Yenilikler: Muâviye, kendisini koruması için “hares” diye adlandırılan özel güvenlik görevlisi edinmiştir. Muâviye'nin bunu yapmasında daha önce bir suikast teşebbüsü sırasında yaralanmış olmasının etkisi olduğunu düşünüyoruz. Hares uygulamasının, günümüzde üst düzey devlet adamlarını korumakla görevli özel koruma memurluğu uygulamasıyla benzerlik arz ettiğini düşünüyoruz. Bunun dışında Muâviye'nin özel kâtip de edindiğini görmekteyiz. Muâviye'nin kâtibi Sercun b. Mansur adlı biriydi.²¹⁵ Aynı şekilde Muâviye kendisine hâcib²¹⁶ de edinmiştir.²¹⁷ Muâviye ile birlikte Abdülmelik b. Mervân, sahibu'l haber (postacı) kullanmışlardır.²¹⁸ Muâviye, Hz. Peygamberin ihtiyaçlarını yazmak üzere

²¹³ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 75.

²¹⁴ Taberî, *Tarih*, V: 331.

²¹⁵ Sercûn b. Mansur, Hristiyan bir memurdu. Özellikle Muâviye döneminde devletin en üst kademelerine kadar yükselmiştir. Philip Hitti'nin *History of Syria* adlı eserinde ise onun adı Mansur b. Sercûn olarak geçer. Sercun b. Mansur, Abdülmelik zamanında kâtiplik görevinden azledilmiştir. Şam'da dîvanda görevli olan kâtipler rumlardandı. Bir gün Rum kâtipler kalemler için mürekkep isterler. Ancak aralarından bir tanesi mürekkep şişesine bevleder. Bu durum Abdülmelik b. Mervân'ın kulağına gidince derhal Rum kâtipleri toplayarak onlara “kendinize başka bir geçim kaynağı arayınız. Rumların kâtiplikte işi kalmadı” diyerek bütün Rum kâtiplerin işine son vererek arap kâtipler görevlendirir. Bkz. İmam Maverdî, Ebu'l-Hasan, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye İslâm'da Hilafet ve Devlet Hukuku*, çev. Ali Şafak, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976): 229-230; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I, 287; Hitti, *History Of Syria*, 414; Ömer Faruk Harman, “Yuhanna ed-Dimeşkî”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay. 2013), XXXXIII: 580.

²¹⁶ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

²¹⁷ Yakubi, *Tarih*, II: 272; Taberî, *Tarih*, V: 330; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

²¹⁸ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287; Zeydan, Corci, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, 3. Baskı, (İstanbul: İletişim Yay., 2012), I: 299.

onun kâtipliğini yapmıştır.²¹⁹ Muâviye, divânlar için kendine kâtip görevlendirmişti. Muâviye'nin mektuplarını Ubeyd b. Evs yazıyordu. Sercûn b. Mansur er-Rûmî ise haraç divânının kâtibiydi. Muâviye'nin bunların dışında da kâtipleri vardı.²²⁰ Kâtip olarak gayrimüslimlerden yararlanmıştı.²²¹ Muâviye, özel hizmetinde hadımları kullanmıştır. Oturarak hutbe okuyan ilk kişi Muâviye'dir. Bunu da göbeği fazla büyüdüğü için kilolu olmasından dolayı yapmıştır. Bayram namazlarından önce hutbe okuma geleneğini başlatan kişi Muâviye'dir. Bayramlarda ezan okuma âdetini başlatan kişi yine Muâviye'dir. Tekbirleri azaltan kişi de Muâviye'dir.²²² Muâviye, halifeliği boyunca iki defa haccetmiştir.²²³ Kâbe örtüsünün tamamen çıkarılmasına ilk defa izin veren Muâviye'dir. Ondan önce Kâbe'nin üzeri örtülürken üstü tamamen açılmaz, yeni örtü eski örtünün üzerine geçirilirdi.²²⁴ Mühür divânını da ilk kullanan kişi yine Muâviye'dir.²²⁵ Muâviye'nin mührünün üzerinde, “her amelin karşılığı vardır” yazıyordu.²²⁶ Biat alırken ilk yemin ettiren Muâviye'dir. Muâviye, Allah'ın adına yemin ettirerek biat alıyordu.²²⁷ Posta teşkilatını ilk defa kuran ve hadımları özel hizmetinde ilk defa kullanmaya başlayan kişi Muâviye olmuştur. Kendisine “esselâmu aleyke ya emîre'l-mü'minin ve rahmetullahi ve beraketuhu es-salâtu yerhamukellah” diye selam verilen kişi Muâviye'dir. Kâbe'nin örtüsünün çıkarılmasına ilk defa izin veren, camide halifeye ait özel oda (maksûre) yaptıran Muâviye'dir.²²⁸ Kâbe'yi ipek örtüyle örten de yine Muâviye olmuştur. Ayrıca Kâbe'ye hizmet etmesi için köle satın almıştır.²²⁹

Muâviye, Hz. Peygamberin minberini Medine'den alıp Şam'a nakletmek istedi. Muâviye: “Hz. Peygamberin minberi ve âsâsı Medine'de kalamaz” dedi. Ancak, minber hareket ettirilince güneş tutulmuş yıldızlar görünmeye başlamıştı.

²¹⁹ Taberî, *Tarih*, VI: 179.

²²⁰ Taberî, *Tarih*, VI: 180-330.

²²¹ Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 76.

²²² Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, trc. Abdullah Gündüz, 1. Baskı, (İstanbul: Asalet Yay. 2018): 241; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

²²³ Ya'kubî, *Tarih*, II: 283; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 288.

²²⁴ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 242.

²²⁵ Halife, *Tarih*, 228; Taberî, *Tarih*, V: 330; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

²²⁶ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 246.

²²⁷ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 237.

²²⁸ Asfahanî, Ebi Hamid Muhammed bin Muhammed, *Büstânu'l-Cami'*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, 1. Baskı, (Beyrut: 2002): 107; Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 237; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

²²⁹ Ya'kubî, *Tarih*, II: 283; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

Ebû Hureyre ve Abdullah b. Câbir bu duruma itiraz ettiler. Muâviye bunun üzerine minberi taşımaktan vazgeçti. Sonra minberin basamaklarına altı basamak daha ekledi. Toplamda sekiz basamak oldu. Muâviye'nin bu teşebbüsünden dolayı bir pişmanlık duyduğunu görmekteyiz.²³⁰ Ya'kûbî, Muâviye'nin Hz. Peygamberin minberini nakletme teşebbüsü esnasında kendisini dünyanın sonunda hissedecek kadar şiddetli bir zelzeleye tutulduğunu bunun üzerine de yaptığının yanlış olduğunu farkedip vazgeçtiğini belirtir. Daha sonra minbere beş basamak eklediğini ifade eder.²³¹ Kaynaklarda minbere eklenen basamak sayısı konusunda farklı rivâyetler olsa da neticede basamak sayısını artırdığı hususunda ihtilaf yoktur.

2.1.9. Yaşam Tarzı: Muâviye'nin sarayda âlimlerle yaptığı eski krallar hakkında sohbet etme geleneği diğer halifeler tarafından da devam ettirilmiş böylelikle de saray edebiyatı ortaya çıkmıştır.²³² Muâviye'nin başlattığı gece sohbetleri geleneğini evvela oğlu Yezîd, Abdülmelik b. Mervân, Süleyman b. Abdülmelik ve Velîd b. Yezîd gibi halifeler devam ettirmiştir. Bu sohbetlere şairler, müzisyenler eğlence düşkününü insanlar davet edilmekteydi.²³³ Muâviye, değişik meslek gruplarına mensup insanları toplar, onlarla sohbet eder ve kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili meslek erbabına sorular sorardı.²³⁴ “Gece bitti” dediği zaman sohbet arkadaşları olarak orada bulunan kimseler Muâviye'nin huzurundan ayrılırlardı.²³⁵ Muâviye, bir devlet başkanı olmasına rağmen kendisini halktan soyutlamamıştır. Pazarlardan haberdar olduğunu, pazarlardaki en pahalı ve en ucuz malların neler olduğunu bildiğini ifade etmektedir. “En kaliteli mal en ucuz, kalitesiz olan da en pahalıdır” diyerek hem çarşı pazar piyasasına hâkim olduğunu hem de ticareti iyi bildiğini ifade etmiştir.²³⁶

Muâviye, günlük yaşamıyla ilgili kendi ağzından itiraf niteliğinde bir söz sarfeder: Bir gün insanlara hitaben şöyle der: “Yüksek dağları taşımak, Ebu Bekir ve Ömer gibi yaşamaktan daha kolaydır. Fakat ben sizin için benden öncekilerin kısa

²³⁰ Taberî, *Tarih*, V: 238-239; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 287.

²³¹ Yakubi, *Tarih*, II: 283.

²³² Ali, Muhammed Kürd, *İdâretü'l-İslâmiyye*, (Kahire: Matbaatü Mısır, 1934): 67-68; Yiğit, 211.

²³³ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 431-433.

²³⁴ Aycan, *Muâviye*, 55.

²³⁵ Câhız, *et-Tâc*, 119.

²³⁶ Belâzûrî, *Ensab*, V: 32.

yoldan önüne geçebileceğim bir yol edindim.”²³⁷ Buna benzer bir başka rivâyette Muâviye'nin Medine'de insanlara şöyle dediği belirtilmektedir: “Ebu Bekir r.a dünyayı istemiyordu. Dünya da onu istemiyordu. Dünya Ömer'i (r.a) istedi ama Ömer dünyayı istemedi. Osman (r.a) ondan bir şeyler aldı. Dünya da ondan bir şeyler aldı. Bana gelince dünya bana meyletti ben de dünyaya meylettim. O benim annem ben de onun oğluyum. Ben en hayırlınız değilsem bile sizin için hayırlı olanım.”²³⁸ Muâviye, insanların yanına izinsiz olarak girmelerine müsaade etmezdi. İnsanlar önce onun kapısını çalar, cariyeleri gelen kişinin kim olduğunu ona haber verir ve o da izin verirse gelen kişi, ancak onun huzuruna girebilirdi. Hatta oğlu Yezîd 'in dahi bu konuda bir ayrıcalığı yoktu.²³⁹

Muâviye, San'a'da yaşayan Yemenli tarihçi Ubeyd bin Şeriyeye'yi²⁴⁰ Şam'a davet etmiş ve ondan geçmiş dönem arap ve acem krallarının tarihlerini dinlemiştir.²⁴¹ Hz. Ömer, bir gün Şam'a yaptığı bir ziyaret esnasında Muâviye'nin yaşantısını görünce ona, Arapların Kısrası demekten kendini alamamıştır. Bu durum onun çok gösterişli yaşadığını ortaya koymaktadır. Muâviye, Hz. Ömer'in (r.a) ihtiyaç sahipleri varken aşırı lükse kaçan yaşantısını eleştirmesi üzerine Muâviye, sınır bölgesinde olmasından ve Şam'da çok casus olmasından dolayı sultanın onlara ihtişamıyla korku salması için bunu yaptığını söylemiştir.²⁴² Hz. Ömer, “Kisrâ ve Kayser'in ne kadar dâhi olduklarını bilirsiniz. Sizde de Muâviye var”²⁴³ diyerek daha önce lüks kıyafetleri nedeniyle Kisrâ'ya benzettiği Muâviye'yi, bu defa dehâsı yönüyle Kisrâ'ya benzetmiştir. Muâviye'nin aldığı maaşla ilgili bilgi veren kaynaklarda maaşıyla ilgili geçen tutarların onun bu yaşantısının sadece maaşla

²³⁷ Belâzûrî, *Ensab*, V: 141.

²³⁸ İbn Abdırabbih, *İkdu'l-Ferîd*, V: 113; Bâşa, Abdurrahman Rafet, *es-Sayd İnde'l-Arab*, 2. Baskı, (Amman: Daru'n-Nefais, 1978): 33.

²³⁹ Câhîz, *et-Tâc*, 126.

²⁴⁰ Ubeyd b. Şeriyeye, Muâviye'nin davetiyle yanına gelmiş ve Muâviye'nin emriyle neseb konusunda tedvin çalışmaları yapmıştır. Abdülmelik b. Mervân dönemine kadar yaşamış ve bu süre zarfında Kitâbu'l-Emsal, Kitabu'l-Mulûk ve Ahbâru'l-Madiyyîn adlı eserleri yazmıştır. Bkz. İbn Nedim, Ebu'l-Farac Muhammed b. İshak b. Muhammed el- Varrak el Bağdadî, *el-Fihrist*, (Mısır: Matbaatü'r-Rahmaniyye, trz.): 132.

²⁴¹ Aycan, *Muâviye*, 5 6.

²⁴² İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstiaab fi Marifeti'l-Ashab*, thk. Adil Mürşid, 1. Baskı (Dâru'l-A'lam, 2002) ; İbn Abdırabbih, *İkdu'l-Ferîd*, I: 15; V: 114.

²⁴³ Taberî, *Tarih*, V: 330.

karşılanamayacak düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴⁴ Ayrıca böyle bir durumda onun hazineden de faydalandığı sonucu çıkmaktadır şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Bayramlarda ezan okuma ve namazdan önce hutbe okuma geleneğini ilk başlatan Muâviye'dir.²⁴⁵

2.1.10. Yeme İçme Alışkanlığı: Muâviye, obur olarak bilinmekteydi. O, her türlü yemeği yediğini ifade ediyordu. Onun döneminden itibaren halifenin sarayında her türlü damak zevkine hitap eden yemekler bulunmaktaydı.²⁴⁶ Muâviye'nin günde bazen dört bazen de yedi öğün yemek yediği söylenir. Seride²⁴⁷ adlı yemek de Muâviye'nin sevdiği yemekler arasındaydı. Bol soğanlı bir yemek olan seride Muâviye'nin akşam yediği yemeklerden bir tanesiydi. Bir gün Hz. Peygamber, Muâviye'yi çağırması için İbn Abbas'ı gönderir. O da yemek yediğini söyler. Bu durum iki defa tekrar edince Hz. Peygamber'in "Allah onun karnını doyurmasın" diye ona tepki gösterdiği rivâyet edilir. Ondan sonra Muâviye'nin de bir türlü doymadığı söylenir.²⁴⁸ Muâviye, "Sıffin günü ne et ne yağ ne tatlı ne de ekşi tatmadım. Sadece peynir, ekme ve tuz yedim" diyerek yemeğe olan düşkünlüğünü ifade etmiştir.²⁴⁹ Muâviye'nin yemek yerken sofrasında halktan insanlara yer verdiği de rivâyet edilmektedir.²⁵⁰

2.1.11. Günlük Yaşamından Kesitler: Muâviye, bir gün hanımları Ümmü Meysun ve Fahite'nin çocukları arasında kıyaslama yapmıştı. Fahite'nin bundan rahatsız olması nedeniyle Fahite'nin oğluya Yezîd'i sırasıyla yanına çağırması ve onlara aynı soruları sorarak onları verdikleri cevaplara göre değerlendirmişti. Bunun sonucunda Yezîd'i öperek onu övmüştü.²⁵¹

Muâviye, henüz hayatta iken oğlu Yezîd için insanlardan biat almıştır. Ancak dört kişi Yezîd'e biat etmek istememişti. Bunlar Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman bin Ebûbekir ve Abdullah bin Zübeyr. Abdullah b. Ömer "köpeklerle

²⁴⁴ Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebi Süfyân*, 68-69.

²⁴⁵ Suyûti, Celaleddin Abdurrahman, *Tarihu'l-Hulefâ*, 1. Baskı, (Beyrut: Dâr Sadr, 1997): 235.

²⁴⁶ Belâzûrî, *Ensab*, V: 48.

²⁴⁷ Bir tür tirit.

²⁴⁸ Belâzûrî, *Ensab*, V: 133.

²⁴⁹ Câhız, *et-Tâc*, 175.

²⁵⁰ Taberî, *Tarih*, V: 332.

²⁵¹ İbn Kesîr, *el Bidaye*, VIII: 370.

ve maymunlarla oynayana, içki içene alenen fisk işleyene biat etmeyiz” dedi. Abdullah bin Zübeyr de “Allah’a isyan konusunda yaratılmışa itaat yoktur ve o dinimizi bozmuştur” dedi.²⁵² Amr b. el-Âs bir gün Mısır’dan bir heyetle Muâviye’nin yanına gelir. Muâviye’nin yanına girmeden evvel heyete “Hind’in oğlunun yanına girdiğiniz zaman onu hilâfet ile selamlamayın. Onu küçültebildiğiniz kadar küçültün. Çünkü o kendince sizin için en yücedir” dedi. Muâviye de kapıcısına şöyle dedi: “Galiba Amr b. Âs kendi heyetinin yanında benim değerimi iyice düşürdü. Heyet içeri girdiği zaman onları olabildiğince rahatsız edin. Zarar görmekten endişe duyana kadar kimse bana ulaşmasın.” Muâviye’nin yanına ilk giren kişinin İbn Hayyât adında biri olduğu söylenir. İçeri girdi ve Muâviye’nin adamları tarafından rahatsız edilince “esselâmu aleyke ya Rasûlallah” diyerek selam verdi. Diğerleri de ona uydular. Çıktıklarında Amr b. el-Âs onlara: “Allah size lanet etsin. Size ona emirlikle selam vermeyi yasakladım. Siz ona peygamberlikle selam verdiniz” diyerek tepki gösterdi.²⁵³ Aynı olayı anlatan Belâzûrî, Amr b. el-Âs’ın yanında Humuslulardan oluşan bir grubun olduğunu aktarmaktadır.²⁵⁴

Bir gün Akil b. Ebi Talib, Muâviye’nin yanına girdi. Muâviye: “bu amcası Ebu Leheb olan Akil’dir” dedi. Akil de “bu da halası odun taşıyıcısı olan Muâviye’dir” dedi.

Harim b. Fatik baldırı yırtık bir etekle Muâviye’nin yanına girdi. Muâviye de “bu baldırlar bir kadında olsaydı”...dedi.²⁵⁵

Muâviye, Mekke’de kendine ait bir tarlaya ekim yapmıştır. Ancak o sırada yanında bulunan arkadaşı ona ekim yaptığı yerin tarıma elverişsiz olduğunu ifade edip “Rabbimiz, soyumun bir kısmını ekin bitmez bir yere, hürmeti vacib olan evinin yanına yerleştirdim”²⁵⁶ mealindeki ayeti okuyunca Muâviye’nin morali bozulmuştur.²⁵⁷

²⁵² Ya’kubî, *Tarih*, II: 271.

²⁵³ Taberi, *Tarih*, V: 330-331.

²⁵⁴ Belâzûrî, *Ensab*, V: 37.

²⁵⁵ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 246.

²⁵⁶ el-İbrahim, 37.

²⁵⁷ Belâzûrî, *Ensab*, V: 26.

Bir gün Haris b. Nevfel Muâviye'ye sordu: "Sen mi daha cömertsin yoksa ben mi?" Muâviye: "ben" dedi. O da "Ben senden sonra da yaşayacağım. Ben senden daha cömertim" dedi. Muâviye "Sen sağken benim ölmemi mi istiyorsun. Sen ölmeden ben ölmeyeceğim" diye cevap vermiştir.²⁵⁸

Muâviye, bir gün Hz. Hasan ile birlikte yemek yerken Hz. Hasan'ın sofradaki tavuğu sert bir şekilde parçaladığını görünce "tavukla aranızda bir düşmanlık mı var" diye esprili bir soru sorar. Hz. Hasan ise ona "hayırdır tavuğun anasıyla bir akrabalığın mı var" diyerek espriyle cevap verir.²⁵⁹

Bir gün Muâviye uzanmış iken yanına Hz. Hasan girer. Kendisi yüksek bir yerde uzanarak otururken Hz. Hasan'ı ayaklarının altına gelecek şekilde oturtur ve şöyle der: "Hz. Âişe'ye şaşırıyorum. Benim halifeliğe layık olmadığımı düşünüyor." Hz. Hasan: "Merak ediyorum acaba sana ne dedi?" diye sordu. Muâviye ise: "Kendisini şaşırtan herşeyi söyledi" diyerek cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Hasan: "Bundan daha şaşırtıcı olan senin ayaklarının alt tarafında oturuyor olmam" deyince Muâviye bu durumdan utandı ve hemen ayaklarını çekti.²⁶⁰

Bir gün Kureyşli bir genç Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye de onu yanına oturtup onu ikramda bulundu. Muâviye bu gence şöyle bir soru sordu: "Sen mi daha gençsin yoksa ben mi?" Genç şöyle cevap verdi: "Ben senin annenin düğününde yemek yedim" diye cevap verince Muâviye ona çok kızdı ve şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Sultana karşı seni uyarıyorum. Çünkü o çocuk gibi kızar aslan gibi alır" dedi.²⁶¹ Bir gün Muâviye'nin yanına Rebia b. Ğisl el-Yerbuî adında biri gelir. Muâviye onu ağırlayarak sevik ikram eder. Muâviye'nin huzurunda rahatlayan Rebia b. Ğisl, Muâviye'den Basra'da yapmakta olduğu evinin inşaatında kullanılmak üzere on iki bin gövde ağaç talep eder. Muâviye bu sayıyı duyunca evinin ölçülerini sorar.

²⁵⁸ Belâzûrî, *Ensab*, V: 24.

²⁵⁹ Câhız, *et-Tâc*, 12.

²⁶⁰ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 288.

²⁶¹ Belâzûrî, *Ensab*, V: 61; Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 162.

Rebîa: Eni iki fersah²⁶² boyu iki fersah.” Muâviye: “ Senin evin mi Basra’da yoksa Basra mı senin evinin içinde?”²⁶³ diyerek mizahî bir cevap verir.

Bir gün, Hassan b. Sabit’in oğlu Abdurrahman, Muâviye’nin kızı için aşk şiiri yazmıştı. Yezîd bu şiiri duyunca babasının yanına giderek “baba Medineli bir hayvanın namusumuz hakkında söylediklerini duydun mu²⁶⁴ diyerek bir delikanlı tavrı sergilemiştir. Muâviye bu durumun doğru olup olmadığını Hassan b. Sabit’in oğluna sormuş ancak bu durum da Yezîd’i tatmin etmemiş intikam almak için direktmiştir.²⁶⁵

Bir gün Muâviye, çok beğendiği bir cariye ile birlikteydi. Cariye yatağın üzerinde otururken Muâviye de yerde oturuyordu. O sırada Yezîd içeri girdi. Cariyeyi görünce onu çok beğendi ve arzuladı. Cariye ise çekinip hemen oradan ayrılp başka bir eve geçip kapıyı kapattı. Yezîd cariyenin peşinden gidip kapıyı zorlayarak açmak istedi. Ancak Muâviye buna izin vermedi.²⁶⁶ Burada Muâviye cariyeyi çok beğendiğini oğlu Yezîd’e söyleyememiştir.

Muâviye, dahi, hilm sahibi ve mal konusunda da cömertti. Bir gün şöyle demiştir: “Kırbacımın bana kâfi geldiği yerde kılıcımı kullanmam. Dilimin kâfi geldiği yerde de kırbacımı kullanmam. İnsanlarla aramda kopmayan bir bağ vardır.²⁶⁷

Muâviye, Hz. Hasan ile karşılaşınca “merhaba! Hz. Peygamberin oğluna merhaba. Hoş geldin.” “Ey Oğul ona yüz bin ver.” Abdurrahman b. Ebû Bekir’le karşılaşınca “merhaba ey Sıddık’ın oğlu.” “Ey Oğul ona yüz bin verin.” Abdullah b. Ömer ile karşılaşınca “merhaba Faruk’un oğlu.” “Ona yüz bin verin.” Abdullah b. Zübeyr ile karşılaşınca “merhaba Allah Rasulü’nün halasının oğlu.” “Ona yüz bin verin” der ve hepsi verilirdi.²⁶⁸ Muâviye, şiir sohbeti yaptığı insanların müslüman

²⁶² Eskiden kullanılan bir yol mesafesi ölçüsü. Geniş bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, “Fersah”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1995), XII: 412.

²⁶³ Belâzûrî, *Ensab*, V: 51-52; Taberî, *Tarih*, V: 333.

²⁶⁴ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 78.

²⁶⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 79.

²⁶⁶ Belâzûrî, *Ensab*, V: 82.

²⁶⁷ Ya’kubî, *Tarih*, II: 283.

²⁶⁸ İbn Ebi’-d-Dünya, *Hilm-i Muâviye*, 35.

veya gayri müslim olup olmadığını önemsemezdi. Bir gün Muâviye Haris b. Ka'b oğullarından bir Yahudi'ye "bize babanın şiirlerinden bir tane okur musun?" diye sordu. "Kureyş'in imrendiği beyitlerden oku" dedi. Yahudi de bir şiir okuyunca Muâviye "Vallahi ben buna babandan daha layıkım" dedi.²⁶⁹ Saîd b. Müseyyeb'e Kureyş'in hatipleri sorulduğu zaman şöyle demiştir: Muâviye, oğlu Yezîd, Mervân ve onun oğlu... diye cevap vermiştir.²⁷⁰

Bir gün Muâviye Horasanlı bir cariyeyle Farsçada aslanın ne anlama geldiğini sorar. Cariye "keftar" diye cevap verince Muâviye "ben keftarım" diye kendi kendine söylenmeye başlar. Onu duyanlar keftarın ne anlama geldiğini sorarlar. O da "aslan" deyince "hayır ey müminlerin emiri keftar topal sırtlan anlamına gelir" derler.²⁷¹

Muâviye, günlük konuşmaları içerisinde bazen espri yapardı. Muâviye ile Şerik bin A'ver arasında geçen bir konuşma, Muâviye'nin mizah uslûbu hakkında fikir vermektedir. Muâviye, Şerik (ortağı olmayan) ismi üzerinden onunla dalga geçmeye çalışırdı. Şerik de Muâviye'nin (Muâviye ismi köpeklerin karşılıklı havlaması anlamını da taşır) ismi üzerinden ona alayvari bir cevap verir. Sonunda Muâviye Şerik'i huzurundan kovmak zorunda kalır.²⁷²

2.1.12. Muâviye'nin Bir Günü: Mes'ûdî, Muâviye'nin bir gününü nasıl geçirdiğini şöyle anlatır: Muâviye, günde beş defa insanların huzuruna çıkmalarına izin verir ve onlarla konuşurdu. Sabah namazını kıldıktan sonra kendisine kıssa okumakla yükümlü hikâyecisini çağırır ondan kıssalar dinlerdi. Ardından içeri geçer Kur'an'dan bir bölüm okurdu. Sonra evine geçer gündelik rutin işlerle ilgili olarak yapılması ve yapılmaması gerekenler hakkında talimatlar verirdi. Sonra dört rekât namaz kılardı. Ardından devletin yönetim merkezi olan ofisine geçerek kendisine en yakın özel adamlarını (akraba veya devlet adamı) çağırırdı. Onlarla görüş alışverişinde bulunduktan sonra yanına vezirleri gelirdi. Kendisine gün içerisinde sabahtan akşama kadar yapılacak olanlara dair taleplerini iletirlerdi.. Ardından

²⁶⁹ İbn Ebi'd-Dünya, *Hilm-i Muâviye*, 37.

²⁷⁰ Belâzûrî, *Ensab*, V: 302.

²⁷¹ Belâzûrî, *Ensab*, V: 64.

²⁷² Doğan, "Emevîler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler", 220-221.

kendisine bir önceki günün yemeğinden kalan kahvaltısı getirilirdi. Kahvaltısında soğuk oğlak eti, piliç eti, kuş eti veya buna benzer yiyecekler olurdu. Sonra devlet erkânı ile uzun uzun görüşürdü.

Muâviye, ihtiyaçlarını gidermek için evine giderdi. Daha sonra çıkıp “oğul sandalyeyi götür” derdi. Ardından camide kendi yaptırdığı halifeye has olan “maksûre” denen yerde sandalyeye oturur sırtını mescidin duvarına yaslardı. Güvenlik görevlileri Muâviye’nin çevresinde güvenliği sağladıktan sonra huzuruna zayıf, bedevî, çocuk, kadın, kimi kimsesi olmayan insanlar alınır. Bu insanların şikâyetlerini dinlerdi. “Zulme uğradım” diyen için “ona destek olun” derdi. “Hakkımı yediler” diyene hakkını almalarını için yanına birilerini gönderir. “Bana şöyle şöyle yapıldı” diyen içinse “gidin ona işinde yardımcı olun” derdi. Herkes derdini anlattıktan sonra, Muâviye geçer tahtına otururdu. Sonra insanların mevki ve makamlarına göre içeri girmelerine izin verir ve kimse beni selam verip almakla meşgul etmesin diye uyarıda bulunurdu. Mevki ve makamlarına göre huzura kabul edilen insanlar, “Müminlerin emiri nasıl oldu acaba. Allah ona uzun ömür versin” derler. O da, Allah’a verdiği nimetlerinden dolayı şükrettikten sonra eşraf oturur. Muâviye, onlara; “Ey toplumunun seçkin insanları! Sizler eşraf olarak nitelendirildiniz. Çünkü siz diğer insanları da temsil etmektesiniz. Dolayısıyla bize ulaşma imkânı olmayan insanların ihtiyaçlarını bize bildirin.” Aralarından biri der ki: “Falan kişi şehit oldu.” Muaviye: “Verilmesi gereken ne varsa evlatlarına verin.” Başka biri: “Falan kişi kayboldu” der. Muâviye, “onlara göz kulak olun. Onlara dikkat edin. İhtiyaçlarını giderin. Onlara hizmet edin” diye görevlilerine emirler verirdi. Ondan sonra Muâviye öğlen yemeğine geçerdi. Ancak insanlarla görüşmeleri burada da devam ederdi. Muâviye’nin kâtibi onun başucunda durur Muâviye’nin huzuruna tek tek çağrılan insanları sofrasına buyur eder onlar sofrasında onunla birlikte iki veya üç lokma alırlardı. O sırada da kâtip, Muâviye’nin sofrasından birkaç lokma yemek yiyen kişinin yazılı şikâyet veya ihtiyacını okumuş olur. Muâviye yemek yiyen kişinin ihtiyacının giderilmesini emrettikten sonra o kişiye “sen kalk sıradaki gelsin” denir. Günlük olarak devam eden bu uygulamada Muâviye aşağı yukarı kırk kadar kişiyi sofrasında ağırlayarak onların ihtiyaçlarının giderilmesini emreder. Sonra öğlen yemeği sofrası kaldırılır. İnsanlara “çıkın”

denilir. Muâviye de artık evine geçer. Artık kimsenin onu rahatsız etmesine izin verilmezdi. Öğlen ezanı okununca çıkar namaz kılar sonra döndüğünde tekrar dört rekât namaz kılar. Sonra oturur ve en yakın özel adamlarının yanına girmesine izin verirdi. Eğer kış mevsiminde iseler kuru pasta, ırmık tatlıları, yağlı simitler süt ve şekerle yoğrulmuş yuvarlak tatlılar, çerez ve kurutulmuş meyveler ikram ederdi. Eğer yaz mevsiminde iseler onlara taze meyve ikram ederdi. Sonra yanına vezirleri gelir günün geri kalan bölümü için emirlerini dinler sonra ikindiye kadar oturlardı. Sonra çıkıp ikindi namazını kılar ardından evine geçerdi. Ondan sonra kimsenin yanına girmesine izin verilmezdi. İkinci namazını kıldıktan sonra evine geçer ve ikindi vaktinin sonlarına dek kimsenin onu rahatsız etmesine müsaade edilmezdi. Daha sonra insanları aynı şekilde mevki makamlarına göre huzuruna kabul ederdi.

Akşam yemeği kendisine getirilince ondan hızlıca yer ve o sırada hiçbir ihtiyaç sahibini kabul etmezdi. Akşam ezanı ile birlikte akşam yemeği kaldırılır ve gider akşam namazını kılar. Akşam namazından sonra dört rekât namaz kılar. Bunların her bir rekâtında elli ayet okurdu. Bunların bir kısmını açıktan okurdu. Bir kısmını ise hafî okurdu. Sonra evine girer yatsı ezanına kadar kimse yanına alınmazdı. Yatsı namazını kıldıktan sonra yanına yakın adamlarını, dostlarını ve vezirlerini huzuruna kabul eder onlar da ona günlük brifing verirlerdi.

Gecenin ilk üçte birlik bölümünde arap toplumların bilgisinden ve haberlerinden acem hükümdarlardan ve onların siyasetinden eski toplumların hükümdarların biyografilerinden, harp siyasetinden ve entrikalarından ve geçmiş toplumların haberlerinden kendisine okunurdu. Daha sonra kendisine hanımlarından çok değişik ve lezzetli tatlılar getirilirdi.

Gecenin ikinci bölümünde uyurdu. Sonra kalkar ve içinde geçmiş hükümdarların haberlerinin biyografilerinin ve savaş hilelerinin yazılı olduğu kitabı getirerek kendisine okumakla görevli olan okuyucusuna verir okuyucusu da kendisine okurdu. Böylelikle her gece siyaset çeşitlerinden, geçmiş toplumların tarih ve kültüründen bir şeyler öğrenirdi. Sonra sabah namazını kılmak için çıkardı. Dönünce de daha önce belirtilen rutin günlük işlerini yapmaya devam ederdi. Kendisinden sonra gelen bazı halifeler, onu örnek alarak onun gibi olmaya

çalışmışlardır. Ancak ne onun gibi hilm sahibi olabilmişlerdir. Ne de onun gibi siyaseti iyi uygulayabilmişlerdir. Ne de toplumdaki mevki makam sahibi insanlar Muâviye'nin kurduğu diyalogu ve yakınlığı göstermişlerdir.²⁷³

2.1.13. Vefatı: Muâviye'nin hastalığı ilerlediğinde yanında bulunan insanlara “gözlerime sürme çekin. Başımı boyayın” dedi. Başını boyayıp yüzünü makyajladılar. Sonra ona güzelce bir döşek hazırladılar. “Beni doğrultun” dedi. Muâviye'yi doğrulttular. İnsanların huzuruna girmeleri için izin verdi. “İnsanlar huzurundayken oturmasınlar” dedi. Muâviye'nin huzuruna giren herkes onun gözlerinin sürmeli olduğunu başının boyalı yüzünün makyajlı ve doğrulmuş bir vaziyette oturduğunu görünce “o insanların en sağlıklısı” dediler. Muâviye'nin böyle yapmasının gayesi insanlara güçlü görünmektir. Huzuruna gelen insanlar Muâviye'nin yanından ayrılınca Muâviye şu beyitleri okudu.

“Hastalığımla alay edenlere dinç görünmekle

Zamanın hilelerine karşı sarsılmadığımı göstermek istedim

Ölüm pençelerinin tırnaklarını gösterirse

Her türlü okumanın faydasız olduğunu görürsün”²⁷⁴

Muâviye, ölmeden önce yanındakilere şöyle dedi: “Hz. Peygamber, bana bir gömlek vermişti. O gömleği sakladım. Bir gün de tırnaklarını kesmişti. Tırnaklarını da bir şişenin içinde sakladım. Öldüğüm zaman bana bu gömleği giydirin. Tırnaklarını da öğütüp ağzıma ve gözüme koyun. Belki Allah (c.c) onların hürmetine bana rahmet eder.” Muâviye, 60 /680 yılında Şam'da vefat etmiştir. Hilâfeti 19 yıl 3 ay 27 gün sürmüştür.²⁷⁵ Muâviye'nin yaşı hususunda farklı rivâyetler vardır. 75 yaşında vefat ettiği rivâyet edilir. Bunun dışında onun 73, 78 veya 80 yaşlarında

²⁷³ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 31-32.

²⁷⁴ Taberî, *Tarih*, V: 326.

²⁷⁵ Taberî, *Tarih*, V: 323-324.

vefat ettiği de rivâyet edilmektedir.²⁷⁶ Muâviye, asık suratlı, gür sakallı geniş göğüslü, kısa bacaklı, pırtlak gözlü bir yapıya sahipti.²⁷⁷

2.2. Yezîd b. Muâviye

Yezîd b. Muâviye, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında dünyaya gelmiştir.²⁷⁸ Babası Muâviye'den sonra hilafet makamına geçmiştir. Avlanmaya, kadına, içkiye ve şiiere çok düşkün biriydi. Bu özelliklerinin yanı sıra şairliği, cömertliği ön plana çıkan olumlu özellikleriydi.²⁷⁹ 60/680 yılında babasının cenaze namazını kılarak defnettikten sonra bineğiyle şehre gidip sarayda yıkanıp temiz ve güzel elbiseler giyinmiş, sonra da toplanmalarını emrettiği insanlara halife sıfatıyla hitap etmiştir.²⁸⁰ Yezîd, halife olduktan sonra üç gün boyunca dışarı çıkmamıştır. Ordu komutanları, çeşitli şehirlerden gelen heyetler, Arap halkının eşrafı Yezîd'in yanına gelmişlerdi. Ancak bu insanlar halifelikten dolayı Yezîd'i kutlayacaklar mı yoksa babasının ölümünden dolayı ona baş sağlığı mı dileyebileceklerine karar veremediler. Sonra huzurunda söz alan birkaç kişi de hem babasına rahmet temenni ettiler hem de hilafetinden dolayı onu tebrik ettiler. Yezîd de bunun üzerine onlara çeşitli ikramda bulundu.²⁸¹

2.2.1. Şemâili: Yezîd'in, şişman, iri yarı gür saçlı yakışıklı, uzun boylu, başı büyük, kalın ve ayırık parmaklı biri olarak bilinirdi. Yüzünde çiçek hastalığı izi vardı. Künyesi Ebû Halid idi.²⁸²

2.2.2. Yetişme Tarzı: Yezîd'in annesi Meysun binti Behdel, Şam'daki saray hayatını beğenmiyordu. Çöl hayatının hasretini çekiyordu. Bu yüzden sürekli oğlu Yezîd'i alır onu Badiye'ye götürürdü. Kendi kabilesinin bedevi yaşam tarzını sürdürdüğü Palmira'ya giderler ve Yezîd orada ata biner, ava giderdi. Hatta av için

²⁷⁶ Taberî, *Tarih*, V: 325; el-Yafî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân, *Miratü'l-Cinan ve Ma'rîfetü'l-Yakazan*, thk. Halil el-Mansur, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1997) I: 106.

²⁷⁷ Yakubi, *Tarih*, II: 283.

²⁷⁸ Şeybânî, Muhammed b. Abdülhâdi b. Rezzan, *Mevâkif el-Muaraza fi Ahdi Yezîd b. Muâviye*, (Riyad: Daru't-Taybe, 2009): 57.

²⁷⁹ İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, 113.

²⁸⁰ Çil, Halit, "Emevî Halifelerinin Hilafete Geçiş Şekli ve Merasimleri", *Nüşa*, 30/1 (2010): 89.

²⁸¹ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 60.

²⁸² İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 51; İbn İmrani, *el-İnba fi Tarihi'l-Hulefâ*, 49; Ğamidî, Salih b. Abdullah, *el-İktifa fi Ahbari'l-Hulefâ*, 1. Baskı (Medine: Mektebetü'l-Vataniyye, 2008), III: 686.

gerekli birçok alet ve hayvana sahipti. Bunun yanı sıra şarap içme ve şiir okuma gibi alışkanlıklarını burada elde etmişti. Emevî halifeleri, saf Arapçayı öğrenmek ve şehrin sıkıntılarından uzak kalmak için bir okul haline gelmiş olan badiyede saraylar inşa etmişlerdir.²⁸³

Yezîd, halife olmadan önceki hayatının önemli bir bölümünü, Tedmür yakınlarındaki badiyede, dayılarının yanında geçirmiştir. Burada çöl hayatına uyum sağlamış, Arapçayı güzel bir şekilde öğrenmiş, at binmede, yüzmede ve silah kullanmakta kendini geliştirmişti. Hitabet, şairlik ve cömertlik yönleri onun olumlu yönleriydi. Yezîd, içki içme, şarkıcılarla eğlenme gibi özelliklerinin yanı sıra maymun, köpek ve tazı gibi av hayvanları beslemekteydi.²⁸⁴

Muâviye, hayatının son demlerinde acil konularda mutlaka Yezîd'e danışır ve onun görüşlerini alırdı. Muâviye, oğlu Yezîd'i hilafete ehil kılabilmek için elinden gelen herşeyi yapmaktaydı. Oğlunu bu anlamda iyi yetiştirebilmek adına Dağfel b. Hanzale eş-Şeybânî'yi görevlendirmişti. Ayrıca ona Arapların nesebini öğretmişti.²⁸⁵ Muâviye, oğlu Yezîd'in çölde yaşamasını istemiyordu. Çünkü Muâviye'ye göre çöl hayatı, ilim, siyaset ve insanlarla nasıl muamele edileceğini öğretmezdi.²⁸⁶ Yezîd'in yaşantısının her noktasında çöl yaşantısının izlerini görmek mümkündü. Yezîd, sarıksız ve kılıç kuşanmadan insanlara görünmesi nedeniyle insanlar tarafından ayıplanmıştır.²⁸⁷

Babası Muâviye, onun için biat almak üzere Medine'ye gittiğinde oğlu Yezîd'i övücü ifadeler kullanarak şöyle demiştir: “Yezîd, sünneti bilen, Kur'an okuyan, hilm sahibi biridir.²⁸⁸ Hz. Hüseyin ile yaptığı görüşmede Hz. Hüseyin'in Yezîd hakkında söylediği bazı sözler Yezîd'in günlerini nasıl geçirdiğini ortaya koymaktadır: “Yezîd, köpekleri boğuşuran, güvercinleri müsabaka ettiren, çalgı

²⁸³ Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, II: 310; Başa, *es-Sayd İnde'l-Arab*, 34.

²⁸⁴ İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, 113; Yiğit, *Emevîler*, 41.

²⁸⁵ Ali, Muhammed, Kürd, *İdâretü'l-İslâmiyye*, (Kahire: Matbaatü Mısır, 1934): 81-82; Şeybanî, *Mevâkif el-Muaraza*, 61.

²⁸⁶ Şeybânî, *Mevâkif el-Muaraza*, 61-62.

²⁸⁷ Şeybânî, *Mevâkif el-Muaraza*, 62.

²⁸⁸ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I: 208.

çalan, eğlence tertip eden ve cariyeleri takip eden biridir.”²⁸⁹ Dönemin insanları arasında en fazla ava merak saran kişi olarak bilinmekteydi. Av köpeklerine altın bilezikler, örgülü çingiraklar taktığı ve her köpeğe bakmakla görevli köleler görevlendirdiği kaynaklarda yer almaktadır. İbn Tiktaka, Yezîd’in av köpeklerine verdiği değeri anlatan ilginç bir olayı aktarır. O dönemde Kûfe valisi olan Ubeydullah b. Ziyâd halkın bazı mallarına el koyarak onları beytül mala aktarmıştı. Bu durumu şikâyet etmek için Kûfe’den Şam’a gelen bir kişi Şam’a vardığı zaman Yezîd’in Şam’da olmadığını öğrenince Şam’ın dışına bir hayme kurar. Orada Yezîd’in dönüşünü beklemeye başlayan bu kişi günlerce haymede kalır. Bir gün boynunda çingirak olan bir köpeğin geldiğini duyan adam haymesinden çıkıp köpeğe bakar. Köpeğin susadığını farkeder ve köpeğe su verir. Köpek yorgun bir şekilde dinlenirken ardından Yezîd gelir. Yezîd adama köpeği sorar. Adam da köpeğin dinlendiğini söyler. Yezîd, hemen haymeye köpeğin olduğu yere geçer. Bu sırada maruzatını Yezîd’e anlatma fırsatı bulan adam için Yezîd bir mektup yazar ve adam Şam’a hiç girmeden tekrar Kûfe’ye döner.²⁹⁰

Yezîd için yapılan biat alma görüşmelerinde Muâviye, Hz. Hüseyin’e Yezîd’in kendisinden daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Hz Hüseyin de “şarap içen, eğlence meclislerinin müşterisi olan mı benden daha hayırlı” diyerek tepki göstermiştir.²⁹¹ Bu durum, Yezîd’in yaşantısının herkes tarafından iyi bilindiğini ortaya koymaktadır. Halkın, Muâviye’nin Yezîd’i veliaht olarak tayin etmesine tepki göstermesinin nedeni dini gerekçelere dayanıyordu.²⁹² Ancak Wellhausen bunun sadece dilde bir bahane olduğunu söylemektedir. Wellhausen değerlendirmesine şöyle devam etmektedir. Onlar Yezîd’i şarap içtiği için değil onun mevkiine erişmeyi ümit ettikleri için yerinden atmayı ümit ediyorlardı.²⁹³ Bu değerlendirmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Muâviye’ye oğlunun yaşantısı hakkındaki eleştiriler söylendiği zaman o, bunları inkâr etmemiştir. Sadece oğlunun faziletlerini sayarak eleştirilere karşılık vermiştir. Dolayısıyla yaşantısı herkes tarafından eleştirilen

²⁸⁹ Müellifi Meçhul, el-İmâme ve’s-Siyâse, I: 209.

²⁹⁰ İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, 55.

²⁹¹ Müellifi Meçhul, el-İmâme ve’s-Siyâse, I: 211.

²⁹² Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 107.

²⁹³ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sükûtu*, 77-78.

birinin yaptığı yanlışları ortaya koymak için illa ki bir çıkarın mevzu bahis olmasına gerek yoktur.

2.2.3. Yaşantı Tarzı ve Günlük Yaşamından Kesitler: Çalgı çaldırmak içki içmek, köle ve cariyelere şarkı söyletmek, köpek bulundurup koçları birbirine boynuzlattırmak ayı ve maymun bulundurmak Yezîd'in zevkleri arasındaydı. İçki içmeyi ve müzik dinlemeyi bir arada ilk yapan kişi olarak bilinir. Ayrıca Yezîd, Taif balından ve kuru üzümünden yapılan nebiz yapıp içerdi. Köpeklerle oynayan, renkli elbiseler giyen ve ilk olarak açıktan içki içen kişinin de Yezîd olduğu rivâyet edilmektedir.²⁹⁴ Yezîd, sarhoş olduğu için namazı da terk etmekteydi.²⁹⁵

Yezîd zamanında Mekke ve Medine'de müzik yayılma alanı buldu. Ayrıca eğlence de müzik gibi ciddi bir şekilde yayılmaya başlamıştı. Bununla beraber insanlar, açık bir şekilde içki içmeye başlamışlardı.²⁹⁶ Bu durum, Yezîd'in yaşantısının halka yansımaları olarak yorumlanabilir.

Yezîd, at yarışları yaptırıp maymunlara altın bornoz giydirdi.²⁹⁷ Yezîd'in Ebu Kays²⁹⁸ adında pis huylu bir maymunu vardı. Bu maymununa nebiz içirip yaptığı hareketlere gülerdi. Daha sonra dişi eşek üzerinde hipodromda atlarla yarıştırdı. Bazen maymunu galip gelirdi. Maymunun üzerinde rengârenk ipek elbiseler ve yine ipek külahlar olurdu.²⁹⁹ Yırtıcı kuşlar da beslediği rivâyet edilen Yezîd, av köpeklerine altın tasma ve altın zil takmakla beraber her bir köpeğinin bakımı için köle görevlendirmiştir.³⁰⁰ Gençliğinde öğrendiği avcılık ve atıcılık gibi özelliklerini halife olduktan sonra da devam ettirmiştir.³⁰¹ Sarhoş olduğu zamanlarda da ava çıkar, dişi eşekle maymunu da yanından ayırmazdı.³⁰²

²⁹⁴ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 296.

²⁹⁵ Şeybânî, *Mevâkif el-Muaraza*, 480.

²⁹⁶ Mes'ûdî, *Muruc*, III: 62.

²⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 382.

²⁹⁸ İsrail oğullarından bir adamın adını vermişti. Bkz. Belâzûrî, *Ensab*, V: 300; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, I: 296.

²⁹⁹ Belâzûrî, *Ensab*, V: 300; Mes'ûdî, *Murûc*, III: 62.

³⁰⁰ Yiğit, *Emevîler*, 187.

³⁰¹ Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 109.

³⁰² Belâzûrî, *Ensab*, V: 300.

Yezîd, İslâm Tarihi'nde ilk hükümdar şair olarak bilinen kişidir. Tarımın gelişmesine katkı sağlayacak kanallar açtırdığı için kendisine mühendis lakabı verilmiştir.³⁰³ Yezîd, tembel, ihmalkâr, kıyan ve gılmanları hizmetinde kullanan, gamsız av düşkünü biriydi.³⁰⁴ Mesûdî, Yezîd'in Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra Hz. Hüseyin'i şehid eden İbn Ziyâd'la birlikte karşılıklı içki içtiğini söyler. Hatta bununla da yetinmeyip ardından şiir okuyup şarkıcılara şarkı söylemelerini emrettiğini ifade eder.³⁰⁵ Yezîd'in "Mürren" adlı manastırda içki içtiği belirtilir. Muâviye bunu duyunca çok sinirlenmiş hatta oğlunu veliahtlıktan azletmeyi dahi düşünmüştür.³⁰⁶ Yezîd, babası Muâviye'nin mevlâsı Sercun'la içki arkadaşlığı ediyordu. Sercûn b. Mansur, Yezîd'in yanında çok önemli bir mevkiye sahipti. Yezîd, hac emiri olarak Medine'de içki sofrası kurdurmuş içki içmiştir. Yezîd'in bu alışkanlıkları edinmesinde gayri müslimlerle arkadaşlık edinmesinin de payı vardır. Halife iken de her akşam sarhoş olana kadar içtiği belirtilir. Muâviye, oğlu Yezîd'i İstanbul seferine göndermek istediği zaman Yezîd, "Ahvaz" denilen yerde hanımıyla vakit geçirmeyi tercih edeceğini söyleyerek babasının veliahtlıktan azledilme tehdidiyle karşı karşıya kalınca da vazgeçmiştir.³⁰⁷ Başka bir rivâyette ise hasta olduğunu idTDVİA ederek sefere katılmak istememiştir.³⁰⁸

Aralarında "Ġasîlu'l-Melâike" olarak bilinen Hanzale b. Ebû Âmir'in³⁰⁹ oğlu Abdullah b. Hanzale'nin da olduğu Medine eşrafından oluşan bir heyet Yezîd b. Muâviye'nin yanına gitti. Yezîd, bu heyeti çok güzel bir şekilde ağırladı. Onlara çok iyi davrandı. Büyük miktarlarda bağışlar verdi. Sonra bu heyet Yezîd'in yanından ayrılarak Medine'ye döndü. Medine'ye döndüklerinde Yezîd'i kötülemeye başladılar. Biz öyle bir adamın yanından geliyoruz ki onun dini yoktur. İçki içiyor, çalgı aletleriyle musikiyle uğraşiyor, yanındaki cariyelerle eğleniyor ve gılmanları kendi hizmetinde kullanıyordu. Ayrıca gençlerle gece sohbetleri

³⁰³ Yiğit, *Emevîler*, 53.

³⁰⁴ Belâzûrî, *Ensab*, V: 299; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III: 505;.

³⁰⁵ Mes'ûdî, *Muruc*, III: 62.

³⁰⁶ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 271.

³⁰⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, IV: 26; Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 187.

³⁰⁸ İbn Hüseyin, Büseyna, *el-Fitnetü's-Saniye fî Ahdi'l-Halife Yezîd bin Muâviye*, 1. Baskı, (Beirut: Maşurat el-Cemal, 2013): 29.

³⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Kâmil Çakın, "Hanzale b. Ebû Âmir", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1997), XVI: 51.

gerçekleştiriyordu.³¹⁰ Yezîd'in sarhoş olana kadar içki içtiği, hatta namazı dahi bu yüzden terk ettiği ifade edilmektedir.³¹¹ Yezîd, her gece mutlaka içki içer ve sarhoş olarak sabahlardı.³¹²

Yezîd zamanında eğlence hayatının vazgeçilmezlerinden biri, çevgan³¹³ oyunuydu.³¹⁴ Ayrıca Yezîd, tanbur çalar beste yapardı. Babası Muâviye dönemine göre Yezîd döneminde musiki rahat bir gelişme ortamı bulmuştur.³¹⁵ Muâviye'nin bolca ikramda bulunduğu şarkıcı Abdullah b. Cafer'e Yezîd, çok daha fazla ikramda bulunmuştur.³¹⁶

Yezîd döneminde Medine'de, Kur'an okuyan, şiir söyleyen Sülâme adında bir şarkıcı vardı. Bu şarkıcının varlığından haberdar olan Yezîd, şarkıcıyı yanına getirtti. Sülâme, Yezîd'in yanında önemli bir makam sahibi olmuştu. Ancak Sülâme, Ahves adlı şaire âşıktı. Ahves, Sülâme'nin Medine'den ayrılmasından sonra dayanamayıp peşinden gitti. Sülâme, Ahves'in gelişini haber alınca bir köleyle ona haber yolladı. Ancak köle durumu Yezîd'e bildirdi. Yezîd de Sülâme ve Ahves'in gizli gizli buluşmalarını kendisini göremeyecekleri bir yerden takip ediyordu. Bir araya gelen âşıkların aşk dolu konuşmalarını ve ağlaşmalarını duyan Yezîd, yanlarına giderek birbirlerini sevip sevmediklerini sordu. İki de birbirlerini çok sevdiğini ifade edince birlikte gitmelerine izin verdi.³¹⁷ Bu olay, Yezîd'in şair ve şarkıcılara karşı tavrını ortaya koymaktadır. Yezîd, bir gün halasına iltifat eden birini babasına şikâyet etmiş ve babasından onu cezalandırmasını talep etmiştir.³¹⁸

Yezîd b. Muâviye, nikris³¹⁹ hastalığı olan birisiydi. Onun bir ayak yıkama kabı vardı. Sandalyeye oturur ayaklarının bu kabın içine koyar ayaklarını yıkatırdı.

³¹⁰ Taberî, *Tarih*, V: 480.

³¹¹ Taberî, *Tarih*, V: 481.

³¹² Câhız, *et-Tâc*, 151.

³¹³ Çevgan, at üstünde karşılıklı iki takım arasında dört köşe bir sahada oynanan ve günümüzdeki polo oyununa benzeyen bir oyundur. Geniş bilgi için bkz. Fevzi Halıcı, "Çevgân", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay. 1993), VIII: 294-295.

³¹⁴ Yiğit, *Emevîler*, 189; Halıcı, "Çevgân", VIII: 295.

³¹⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 26.

³¹⁶ Belâzûrî, *Ensab*, V: 301-302.

³¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 381-382.

³¹⁸ Belâzûrî, *Ensab*, V: 25.

³¹⁹ Nikris, Gut hastalığının diğer adıdır. Bir eklem hastalığıdır.

Yezîd b. Muâviye, döneminde yaşanan İslâm Tarihi'nin en acı olaylarından olan Kerbelâ Olayı ve Harre Vak'ası nedeniyle çok tepki toplamıştır. Bunun dışında Yezîd'in içki içmesi, cariyelerle olan ilişkileri, evlendiği kadınları boşamadan onların kardeşleriyle evlenmesi gibi uygulamaları olduğu ve bundan dolayı çok tepki topladığı ifade edilmektedir.³²⁰ Yumuşak huylu olması, yönetimde görüş sahibi olması, fasih konuşması vb. güzel özelliklere sahip olmasına rağmen çoğu zaman vakit namazlarını ihmal ederdi.³²¹ İbn Kesir, "Yezîd'in eleştirilmesine en çok sebep olan şeyin içki içmesi ve buna benzer kötü alışkanlıklarının olmasıdır" der. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi ile ilgili olarak "ben olsaydım öyle yapmazdım" diyerek kendini savunmaktadır.³²² Her ne kadar fuhşiyatı işlemekle bilinse de Yezîd b. Muâviye, Ebû Eyyub el-Ensârî hakkında Bizans askerlerini tehdit ederken söylediği sözler, onun hakkında yapılan eleştiriler sırasında ölçülü olunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yezîd şöyle demiştir: "Bu kişi, İslâm'ı ilk seçenlerden ve Peygamber efendimizin arkadaşlarından. Gördüğünüz gibi şehit oldu ve onu buraya defnettik. Eğer onun mezarına zarar verirseniz hâkimiyetimizdeki topraklarda hiçbir çan çalmaz."³²³

Yezîd, Kerbelâ Olayı'ndan sonra Ali b. Hüseyin olmadan yemek yemezdi. Mutlaka onu sofrasında görmek isterdi. Ayrıca Hz. Hüseyin'in ailesinin güvenilir bir şekilde Medine'ye gönderilmesini sağlamıştı.³²⁴ Yezîd'in bu şekilde hareket etmesi pişmanlık belirtisi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Medine halkıyla arasını düzeltmek ve Medinelilerin Abdullah b. Zübeyr'e yönelmesini önlemek amacıyla onlara bol bol bağışta bulunmuştur.³²⁵

Yezîd, İslâm Tarihi'nde ilk içki içen halife olarak bilinir. Devlet işlerine fazla ilgi duymayan Yezîd, günlerini şairler ve musikişinaslarla geçirmiştir.³²⁶ Sarayda ilk olarak içki içme geleneğini başlatan, kıyan³²⁷ edinen, çalgıcılarla birlikte eğlenen ve

³²⁰ Tonga, *Emevîler*, 119.

³²¹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII: 375.

³²² İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII: 377.

³²³ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 274.

³²⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V: 344.

³²⁵ Ali, *İdâretü'l-İslâmiyye*, 82.

³²⁶ Hakkı Dursun Yıldız, *İA.*, "Yezîd b. Muâviye", XIII: İstanbul, 1979, 411.

³²⁷ Zevk ve eğlence için kendisinden faydalanılan cariye.

horoz dövüşü yaptıran kişidir.³²⁸ Yezîd'in bestekâr olduğu, şarkı söylemeyi ve müzik aletlerini saraya ilk alan kişinin yine Yezîd olduğu belirtilir. Musiki ve aletlerinin saraya girmesiyle başlayan eğlenceler zamanla sarayın vazgeçilmezleri arasına girmiştir.³²⁹

2.2.4. Vefatı: Maymunları çok seven Yezîd, bir gün bir maymunu ata bindirmek isterken maymunun onu ısırması sonucu ölmüştür.³³⁰ Bir başka rivâyete göre bir gece sarhoş bir haldeyken kalkıp dans etmeye başlayan Yezîd, düşüp başını çarpar ve beyni dağılıp ölür.³³¹ Yezîd b. Muâviye, Humus'un köylerinden Huvvarîn adı verilen bir köyde vefat etmiştir. Vefat ettiği zaman 39 yaşında olduğu, halifelik süresinin de 3 yıl 6 ay veya 3 yıl 8 ay olduğu rivâyet edilmektedir. Yaşı ile ilgili farklı rivâyetler de mevcuttur. 32 yaşında halife olduğu, 2 yıl 8 aylık hilâfet süresinden sonra 35 yaşında veya 33 yaşında iken vefat ettiği de rivâyet edilir. Bir Salı günü vefat ettiği belirtilen Yezîd'in cenaze namazını oğlu Muâviye kıldırılmıştır.³³²

2.3. Muâviye b. Yezîd

64/683 yılında Şam'da Halife olarak Muâviye b. Yezîd'e biat edildi. Aynı zamanda Hicaz'da da Abdullah b. Zübeyr'e biat edilmişti. Yezîd, ölmeden önce oğlu Muâviye'ye biat edilmesini vasiyet etmişti. Oğlu Muâviye de 3 ay halife olarak görev yaptıktan sonra vefat etti. Halife olduktan 40 gün sonra vefat ettiğine dair rivâyetler de vardır.

Muâviye b. Yezîd, Ebû Leyla³³³ veya Ebû Abdurrahman olarak künyelendirilmişti. Annesi, Ümmü Hâşim binti Ebî Hâşim b. Utbe b. Rebîa'dır. Muâviye b. Yezîd, vefat ettiğinde 23 yaşındaydı.³³⁴

³²⁸ Belâzûrî, *Ensab*, V: 299.

³²⁹ Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, II: 427.

³³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 382.

³³¹ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 562.

³³² Taberî, *Tarih*, V: 499; Mes'ûdî, *Murûc*, III: 50.

³³³ Muâviye b. Yezîd, defnedildiği zaman Mervân b. Hakem "kimi defnettiğinizi biliyor musunuz? Orada bulunanlar "evet, Muâviye b. Yezîd" dediler. Mervân da "siz Ebû Leyla'yı defnettiniz" demiştir. O dönemde zayıf olan insanları Ebû Leyla diye künyelendiriyorlardı. Bkz. Belâzûrî, *Ensab*, V: 379.

Muâviye b. Yezîd, ölüm döşeğindeyken akrabaları onun etrafına toplandılar. Ona, ailesinden birini veliaht olarak tayin etmesini söylediler. O da bunu kabul etmeyerek “ben halifeliği tatmadığım halde nasıl günahını yükleneyim. Ben halifelikten uzağım. Şura ehli gibi bu işi üstlenecek kimse de bulamadım” dedi. Annesi ise ona “keşke bir ay hali bezi olsaydım da bu söylediklerini duymasaydım” diyerek tepki gösterdi. Muâviye b. Yezîd annesine “Anneciğim keşke ben de bir ay hali bezi olsaydım da bu işi üstlenmeseydim” diye cevap verdi. Muâviye b. Yezîd kısa bir süre sonra vefat etti. Eceliyle öldüğü idTDVIA edildiği gibi zehirlendiği veya taun hastalığından dolayı öldüğüne dair rivâyetler de vardır.³³⁵

Yezîd, kendisinden sonra halife olması için oğlu Muâviye’yi veliaht olarak tayin etti ve onun için biat aldı. Abdullah b. Zübeyr ve Mekke halkı hariç Muâviye b. Yezîd’e biat edilmişti. Muâviye b. Yezîd’in halifeliği 3 ay veya 40 gün sürmüştür. Hasta olduğu için bu süre zarfında evden çıkmamıştır. Muâviye, işleri yürütme görevini Dahhak b. Kays’a vermişti. Şam’daki işleri o yürütüyor ve namazı o kıldırıyordu. Durumu ağırlaşınca kendisinden bir veliaht tayin edilmesi istenince “yaşamımda bana faydası olmayan bir şeyi neden ölümümde üstleneyim ki. Siz kendinize bir halife seçene kadar Dahhak b. Kays size namaz kıldırınsın. Velîd b. Utbe de benim namazımı kıldırınsın” demiştir. Daha sonra Muâviye’nin ölümü üzerine defnedilince Mervân b. Hakem “bu defnettığınız kim biliyor musunuz” diye sordu. İnsanlar “Muâviye b. Yezîd” deyince Mervân “O, Ebu Leyla’dır” dedi.³³⁶ Belâzûrî, Muâviye b. Yezîd’in halifelikten çekildiğini ve sonrasında evinden çıkmadığını ve iki ay sonra da vefat ettiğini belirtir.³³⁷

2.4. Mervân b. Hakem

Mervân b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdişşems b. Abdimenaf'ın künyesi Ebû Abdülmelik'tir. Babası Hakem, Hz. Peygamber tarafından kovulmuş bir kimseydi.³³⁸ Mervân b. Hakem insanlardan kılıç zoruyla ilk biat alan kişidir.³³⁹

³³⁴ Taberî, *Tarih*, V: 503.

³³⁵ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 66.

³³⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, VII: s. 43.

³³⁷ Belâzûrî, el-İmam Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Futuhu'l-Bûldan*, thk. Abdullah Enis et-Tabba', (Beyrut: Müessesetü'l-Meaf, 1987): 321.

³³⁸ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 353; Belâzûrî, *Ensab*, VI: 255;

2.4.1. Şemâli: Mervân, kırmızı yüzlü, kısa boylu, kısa ve ince boyunlu, büyük başlı sakalı gür olan biriydi.³⁴⁰ Uzun boylu, kuru ve zayıf olması nedeniyle³⁴¹ Lakabının “Hayt Batıl” olduğu söylenir.³⁴² Mes’ûdî, onun uzun boylu ve kumral olduğunu belirterek işlerini korkusuzca yapan biri olduğunu söyler.³⁴³ İbnü’l-Esîr’e göre ise Mervân kısa boylu kırmızı tenli, kısa boyunlu idi.³⁴⁴ Mervân’ın boyu ile ilgili olarak kaynaklarda yer alan bilgilerin birbiriyle çeliştiğini görüyoruz.

2.4.2. Yaşantı Tarzı: Mervân, halife olmadan önce Hz. Osman’ın kâtipliğini yapmıştır.³⁴⁵ Medainî, der ki: “Mervân, Kureyş’in büyüklerinden biridir. Kur’an’ın hükümlerini hiçbir zaman çiğnememiş, hiçbir zaman büyük günah işlememiştir. Ayrıca o, insanlar arasında en fazla Kur’an okuyan kişiydi.”³⁴⁶ İnsanları idare etme hususunda kendini iyi yetiştirmiştir. Toplumunu ıslah eden, ifsad eden, insanları galeyana getiren ve sakinleştiren hususları iyice öğrenmiştir.³⁴⁷ Medine’de iken ezan sesini duyduğu zaman “namaza ve ehline merhaba” derdi. Bu sözü Muâviye’nin de sarf ettiği söylenir.³⁴⁸ Medine valiliği sırasında ashabı toplar ve onlarla önemli konuları istişare ederdi.³⁴⁹ Birçok halife tarafından tertip edilen eğlence meclislerini düzenlemediği, aksine Medine valiliği sırasında şarkıcıları sıkı bir takibe aldığı için şarkıcıların Medine’den ayrılmak zorunda kaldıkları ifade edilir.³⁵⁰ Bu sıkı takibat neticesinde ahlaksız bir takım kimseler Medine’yi terk etmeye başlamışlardı. Mervân, valilikten azledildiği bir dönemde Find isimli bir şarkıcıyı bastonuyla dürterdi. Find de Mervân’a o anda vali olmadığını hatırlatınca Mervân da onu

³³⁹ Mes’ûdî, *Murûc*, III: 76.

³⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: s. 418.

³⁴¹ H. Lammens, “Mervân b. El-Hakem”, *İA*. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), VII: 777-778.

³⁴² Mes’ûdî, *Murûc*, III: 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 418; Asfahanî, *Büstânu’l-Câmi*, 117.

³⁴³ Mes’ûdî, Ebû’l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali, *et-Tenbih ve’l-İşraf*, 1. Baskı, (Kahire: Mektebetü’s-Sakafatü’d-Diniyye, 2009): 272.

³⁴⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, IV: 179.

³⁴⁵ Kalkaşandî, kâtiplikle ilgili örnekler verdiği bu bölümde ilginç bir tespitten söz eder. Hz. Ebûbekir, Hz. Peygamber’in kâtibiydi. Hz. Peygamberden sonra halife oldu. Hz. Ömer, Hz. Peygamber’in kâtipliğini yapıyordu. Daha sonra o da halife oldu. Hz. Osman da Hz. Peygamber’in kâtipliğini yaptı ve o da halife oldu. Muâviye de Hz. Peygamber’in kâtipliğini yapmış o da halife olmuştur. Mervân b. Hakem, Hz. Osman’ın kâtipliğini yapmış o da halife olmuştur. Abdümelik b. Mervân ise Muâviye’nin kâtipliğini yapmış sonunda o da halife olmuştur. Bkz. Kalkaşandî, *Subhu’l-Aş’a*, I: 40.

³⁴⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VI: 256.

³⁴⁷ Ali, *İdâretü’l-İslâmiyye*, 82.

³⁴⁸ Belâzûrî, *Ensab*, VI: 258.

³⁴⁹ Yiğit, *Emeviler*, 63

³⁵⁰ Yiğit, *Emeviler*, 184.

azarlayarak “bunlar iyi günlerin. Yakında başına gelecekleri göreceksin” diyerek onu tehdit ederdi. Bunca sertliğine rağmen Medine’de içki ve gayri meşru eğlencelere devam edenler vardı.³⁵¹ Medine’de bir şarkıcının hiç Kur’an okumadığı ile ilgili olarak Mervân b. Hakem’e şikâyet edilince o da şikâyet edilen kişiyi çağırarak “Ümmü’l-Kitabı oku” demiş. Şarkıcı da ona “kızlarını okumadım ki anasını nasıl okuyayım” diye cevap verince Mervân çok öfkelenip onu cezalandırmıştır.³⁵² Bu olaydan sonra Mervân, şarkıcıların başına ödül koymuş, onların ölü ya da diri olarak yakalanıp getirilmelerini istemiştir.³⁵³ Mervân, yanında İran parası bulunan birini yakalayınca ellerini kesmiştir. Bu hareketin had cezası uygulamaktan çok o kişiyi duyulan bir düşmanlıktan kaynaklandığı belirtilmektedir.³⁵⁴

Mervân b. Hakem, Hz. Osman döneminde onun divân kâtibiydi.³⁵⁵ Mervân b. Hakem, Medine valiliği sırasında Ebu Hureyre’yi yanına çağırarak ondan hadis rivâyet etmesini istemiş ve Ebu Hureyre’nin rivâyet ettiği hadisleri kâtiplerine yazdırmıştır.³⁵⁶ Çeşitli ölçülerde ve ağırlıklarda olan ölçekleri toplayıp bunların en uygun olanını esas olarak kabul etmiştir. Buna da “Mervân ölçegi” denilmekteydi.³⁵⁷ Ayrıca Mervân, Hz. Peygamber’e ait olduğu rivâyet edilen bir Pazar yerini Hz. Osman’dan satın almıştır.³⁵⁸ Muâviye, Şam’da maksûreyi inşa edince Mervân b. Hakem de aynı yıl Medine’de inşa etmiştir.³⁵⁹ Mervân b. Hakem’in evi Mescid-i Nebi’nin güney batısında, Babü’s-Selâm’ın karşısında yer alıyordu.³⁶⁰

Mervân b. Hakem, bir gece sabaha kadar ibadet etmişti. Sabah namazı vakti girdiği zaman sabah namazını kıldı. Daha sonra uyudu. Bu durumdan dolayı sabah namazını cemaatle kılamayan Mervân’ı insanlar merak edip neden camiye

³⁵¹ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 231-232.

³⁵² Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 163.

³⁵³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 26.

³⁵⁴ İmam Maverdî, *el-Ahkâmu’s-Sultaniyye*, 173-174.

³⁵⁵ Taberî, *Tarih*, VI: 180.

³⁵⁶ Yiğit, *Emevîler*, 221.

³⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 416.

³⁵⁸ İmam Maverdî, *Ahkâmu’s-Sultaniyye*, 191.

³⁵⁹ Asfahanî, *Büstânu’l-Câmi*, 107.

³⁶⁰ Abdülğani, *Buyûtü’s-Sahabe*, 84-85.

gelmediğini sorarlar. Soran insanlara da gece boyunca ibadet edip sabah namazını kıldıktan sonra uyuduğu söylenir.³⁶¹

2.4.3. Vefatı: Mervân b. Hakem'in ölümü ile ilgili çeşitli rivâyetler mevcuttur. Eceliyle veya taun hastalığına yakalanarak öldüğü rivâyet edilen Mervân b. Hakem'in hanımı tarafından öldürüldüğüne dair rivâyetler de mevcuttur.³⁶² Mervân b. Hakem'in ağız çok bozuk olan küfürbaz bir adam olduğuna dair rivâyetler mevcuttur.³⁶³

Yezîd öldükten sonra Mervân, Yezîd'in hanımı ile evlenmişti. Mervân bir gün Yezîd'in oğlu Halid'in yanına giderek ona hakaretler etti. Mervân b. Hakem, Halid'e Gevşegin oğlu! Ey Şam ehli! Bunun annesi yatakta bayılıyor diyerek Halid b. Yezîd hakkında dayanılması güç sözler sarfetti. Başka bir gün bu durum yine tekrar etti. Bunun üzerine Halid bin Yezîd'in annesi Mervân'ın sütüne zehir koyup onu zehirledi. Yüzüne yastık bastırıp onu yastıkla boğarak öldürdüğü de rivâyet edilir.³⁶⁴ Yastıkla boğarak öldürdükten sonra bağırarak aniden öldüğünü söylediği de nakledilmektedir.³⁶⁵ Yastığı üzerine koyduktan sonra cariyeleriyle birlikte yastığın üzerine oturarak onu boğmasına cariyelerinin yardım ettiği de rivâyet edilir. Ayrıca Mervân'ın sütü çok sevdiği ve kahvaltı yaptığım zaman bana süt getirin dediği bunun üzerine Halid bin Yezîd'in annesinin zehirli süt hazırlayıp ona ikram ettiği ve Mervân'ı bu şekilde öldürdüğü de rivâyet edilmektedir.³⁶⁶ Mervân vefat ettikten sonra namazını oğlu Abdülmelik kıldırılmış ve Babü's-Sağir mezarlığına defnedilmiştir.³⁶⁷ Mervân b. Hakem, 9 ay boyunca halifelik yapmıştır. Ramazan ayında Şam'da vefat etmiştir. Vefat ettiği zaman 61, 63 veya 71 yaşında olduğuna dair rivâyetler vardır.³⁶⁸

³⁶¹ Belâzûrî, *Ensab*, VI: 260.

³⁶² Mes'ûdî, *Murûc*, 78.

³⁶³ Müellifi Meçhul, *el-İmame ve 's-Siyase*, II: 23.

³⁶⁴ Ya'kubî, *Tarih*, II: 306-307.

³⁶⁵ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I: 194.

³⁶⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VI: 299-300; Mes'ûdî, *Murûc*, III: 79.

³⁶⁷ Belâzûrî, *Ensab*, VI: 300.

³⁶⁸ Taberî, *Tarih*, V: 611.

Mervân'ın mühründe “hikmet sahibi ve aziz olana iman ettim” diye yazıyordu. Başka görüşe göre “izzet Allah'ındır” diye yazmaktaydı denir.³⁶⁹ Mervân b. Hakem'in, halifeligi kılıç zoruyla alan ilk kişi olduğu rivâyet edilmektedir.³⁷⁰

2.5. Abdülmelik b. Mervân

Mervân b. Hakem'in ölümünden sonra (65/685) Ramazan ayında oğlu Abdülmelik'e biat edilmiştir.³⁷¹

2.5.1. Şemâili ve Halifelikten Önceki Yaşantısı: İslâm'da ilk defa Abdülmelik adını alan kişi olarak bilinmektedir.³⁷² Hilafetten önce çokça ibadet eden zahid biriydi. Beyaz tenli, bitişik kaşlı, iri gözlü, yüzü güzel ve parlak saçı ağarmış orta boylu bir yapıya sahipti.³⁷³ Abdülmelik, halife olmadan önce Medine'de yaşarken abid ve zahid bir yaşantıya sahipti. Altı aylık olarak doğan Abdülmelik'in ağzının kötü koktuğu rivâyet edilir. Namazdan sonra içki içtiğine dair haberler geliyor diyen birine Abdülmelik “evet vallahi kan içtim” diyerek cevap vermiştir.³⁷⁴ Hilafetten önceki yaşantısında çokça ibadet etmesi nedeniyle ona mescit güvercini deniyordu.³⁷⁵ Abdülmelik b. Mervân Medine'de divân kâtibi olarak görev yapmaktaydı.³⁷⁶ Muâviye ve Abdülmelik gibi diğer Emevî halifelerinin de kendilerine kâtip edindiklerini görmekteyiz.³⁷⁷ Gençliğinde babası Mervân'ın yanında Medine'de olan Abdülmelik babasına yardımcı oluyor, emirlerini yerine getiriyor ve ona divân kâtipliği yapıyordu.³⁷⁸

Denilir ki öğlen ile ikinci arasında ilk namaz kılan kişi Abdülmelik ve bir grup gençti. İmam öğlen namazını kıldıktan sonra bunlar, kalkıp ikindiye kadar namaz kılarlardı.³⁷⁹ İbn Âişe der ki: “Abdülmelik b. Mervân, halifelik haberini alınca

³⁶⁹ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 563.

³⁷⁰ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 76.

³⁷¹ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 355; Ebû'l-Fida, *el-Muhtasar*, I: 194.

³⁷² Askalanî, İbn Hacer Ebi'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihabüddin, *Tezhib et-Tezhib*, thk. İbrahim Zeybek-Adil (Beirut: Mürşid, Müessesü'r-Risale, 1995), II: 625; Abdurrahman b. Ganem-Ubeydullah b. Ma'mer, *Muhtasar Tarihu Dimeşk Liibn Asakir*, (Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1988), XV: 220.

³⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 106.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 107; Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 254.

³⁷⁵ İbn Abdirabbih, *Ikdu'l-Ferîd*, VII: 203.

³⁷⁶ Taberî, *Tarih*, VI: 180.

³⁷⁷ Taberî, *Tarih*, VI: 180-182; Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sa*, I: 40.

³⁷⁸ Taberî, *Tarih*, V: 486.

³⁷⁹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 256.

kucağında Kur'an vardı. Kur'an'ı kapatıp "bu seninle son buluşmamdı" dediği rivayet edilmektedir. Abdülmelik b. Mervân için ifade edilen bu rivayetin gerçeklik payı olmadığını düşünmekteyiz. Şa'bî der ki: "Abdülmelik b. Mervân haricinde kiminle oturduysam ona üstün gelmişimdir. Ancak Abdülmelik'e hadis veya şiirden ne okursam bana daha fazlasını söylemiştir."³⁸⁰ Bu da Abdülmelik b. Mervân'ın donanımı hakkında bize bilgi vermektedir.

2.5.2. Giyimi: Abdülmelik'in pembe renkli bir cübbesi vardı. İnsanlarla görüşeceği zaman bu cübbeyi giyerdi.³⁸¹ Muâviye, Abdülmelik, Süleyman, Ömer b. Abdülazîz, Hişâm b. Abdülmelik ve Mervân b. Muhammed, bir gömleği birkaç defa giyerlerdi. Birkaç defa da gömlekleri yıkanırды.³⁸² Abdülmelik b. Mervân, lüks elbiseler giyerdi.³⁸³ Abdülmelik b. Mervân, sarı terlik giymeyi çok severdi. Kendisinden başkasının üzerinde sarı terlik görmeye dayanamazdı. Eğer başkasının giydiğini görürse mutlaka onu çıkartırdı.³⁸⁴

2.5.3. Yaşam Tarzı: Abdülmelik, insanların huzuruna girmesi için onlara özel izin verirdi. Bir gün huzuruna insanların girdiği bir sırada üstü başı yırtık bir adam Abdülmelik'in önüne üzerinde Mutaffifin, Hûd, Naml, Saffât surelerinden ayetlerin yazılı olduğu bir kâğıt bırakmıştı. Abdülmelik b. Mervân, günlerce bu kâğıdın etkisinden çıkamamıştı.³⁸⁵

Abdülmelik, kış mevsimini Ürdün'ün Sanbara bölgesinde geçirirdi. Kış mevsimi bitince de Cabiye'ye giderdi. Mart ayından birkaç gün geçtikten sonra Şam'a gider oradan Deyr Mürran'a geçerdi. Yaz mevsiminin kavurucu sıcaklığı geçip de soğuk rüzgârlar esmeye başlayınca dek orada kalırdı. Sonra Şam'a geçer ve soğuk şiddetini artırdığı zaman tekrar Sanbara'ya giderdi.³⁸⁶ Abdülmelik, çeşitli özelliklere sahip ve çok güzel cariyeler aratır ve onları yüksek fiyatlarla satın

³⁸⁰ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I: 255.

³⁸¹ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 224.

³⁸² Câhız, *et-Tâc*, 154.

³⁸³ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 268.

³⁸⁴ Câhız, *et-Tâc*, 45.

³⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 112-113.

³⁸⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 227.

alırdı.³⁸⁷ Abdülmelik, yargı işler için bir gün ayırırdı. Böylelikle kendisine intikâl eden bütün sorunları çözerdi.³⁸⁸

Amr b. Saîd'e yaptıklarından dolayı verdiği sözleri, ahdi ve emanı ilk bozan kişi olarak nitelendirilir. Dîvanları ilk olarak Farsça'dan Arapça'ya tercüme ettiren, halifelerin önünden yanlışların sayılmasını ilk yasaklayan Abdülmelik'tir. İlk cimrilik eden halife de odur. İyiliği emretmeyi yasaklayan da Abdülmelik'tir. Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra yaptığı konuşmada "kim bana Allah'tan korkmayı emrecek olursa onun boynunu vururum" dediği rivâyet edilir.³⁸⁹ İyiliği emretmeyi yasaklamasını şu şekilde değerlendirmek mümkün olacaktır. Abdülmelik, Mus'ab b. Zübeyr ile savaştığı için bir müslümanla savaşmasının doğru olmayacağına dair yapılacak iyiliği emretme ve kötülükten vazgeçirme konusunda yapılacak uyarıları yasakladığını söyleyebiliriz. Kendisinden sonra dört oğlu (Velîd, Süleyman, Yezîd, Hişâm) halife olduğu için ona Ebu'l-Mulûk (hükümdarların babası) lakabı verilmiştir.³⁹⁰ Ayda bir defa sarhoş olduğu söylenir.³⁹¹

Abdülmelik b. Mervân, devrin önemli âlimlerinden olan Saîd b. Cübeyr'den tefsir kitabı yazmasını istemiştir. Saîd b. Cübeyr de yazdığı tefsir kitabını Abdülmelik'e göndermiştir.³⁹² Hasan el-Basrî'nin Abdülmelik b. Mervân'ın sorularına cevaben yazmış olduğu "Risale ila Abdülmelik fi'l-Kader" adlı eser, Abdülmelik'in âlimlerle ilmî meseleler hakkında konuşup tartıştığını düşündürmektedir.³⁹³ Abdülmelik b. Mervân musiki hakkında şöyle der: "Allah musikiyi kötiledi. O, adamlığı düşürür. Namusu yaralar. Şerefi yıkar. İdraki de giderir."

³⁸⁷ Altınay, Ramazan, *İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı*, (Konya: Tablet Yay., 2006): 70.

³⁸⁸ İmam Maverdî, *Ahkamu's-Sultaniyye*, 86.

³⁸⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV: 468.

³⁹⁰ Yiğit, *Emeviler*, 77.

³⁹¹ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 187.

³⁹² Yiğit, *Emeviler*, 219.

³⁹³ Yiğit, *Emeviler*, 233-234.

Emevî halifeleri, günümüzde festival diye tabir edilebilecek etkinlikler gerçekleştirirlerdi. Abdülmelik b. Mervân zamanında, haftada iki defa festival düzenlenirdi.³⁹⁴

Abdülmelik, bir gece rüyasında, sırtına dört tane kazık çaktığını gören adamın rüyasını yorumlaması için adamı Saîd b. Müseyyeb'e gönderir. Saîd b. Müseyyeb de bu rüyaya göre "Abdülmelik Abdullah b. Zübeyr'i öldürecek. Arkasından gelecek dört oğlu halife olacak" diyerek yorumlar. Adam, rüyanın tabirini Hadra Sarayı'nda olan Abdülmelik'e anlatınca o da çok sevinir. Adama "her hangi bir kimseye borcun var mı?" diye sorar. O da "400 dinar" deyince ona borcunu ödemesi için para verir. Bunun dışında adama 100 dinar daha para veren Abdülmelik, erzak ve kıyafet konusunda da adama bolca bağışta bulunur.³⁹⁵

Abdülmelik b. Mervân, Abdullah b. Zübeyr'in Şam ehlinden birçok kişiyi fesahatiyle etkilemesi neticesinde 66/685 yılında insanların hacca gitmelerine izin vermemişti. Bundan dolayı insanlar Kâbe yerine Kudüs'e gitsinler diye oradaki kayanın üzerine bir kubbe yaptırdı. Bununla birlikte Beytü'l-Makdis'i onarmak için Recâ b. Hayve'yi görevlendirdi. Recâ b. Hayve, Beytü'l-Makdis'i onarmak için kendisine gönderilen altınların arttığını Abdülmelik'e haber verince Abdülmelik altınları onlara bağışladığını söyledi. Ancak Recâ b. Hayve ve diğerleri bunu kabul etmeyince Abdülmelik "önemli bir miktarda altını yeni inşa edilen kubbenin kapılarına dökün" dedi.³⁹⁶ Çeşitli sanatkârları bunun için Kudüs'e gönderdi. İnsanlar bir süre Kudüs'e gidip orada tavaflarını yaptılar. Bayram günü kurban kesip tıraş oldular. Bundan dolayı Abdullah b. Zübeyr de "Abdülmelik b. Mervân'ı Kisrâ krallarının Kisrâ saraylarında ve Muâviye'nin Hadra sarayında yaptığı gibi işler yaptı" diyerek Abdülmelik b. Mervân'ı eleştirmiştir. Abdülmelik b. Mervân, Beytü'l-Makdis'i süslemek için sanatkârlar görevlendirmiş ve bunun için bolca para harcamış olabilir. Abdullah b. Zübeyr'in eleştirisi de bu durumu doğrular niteliktedir. Ancak sadece Abdülmelik b. Mervân değil ister müslüman olsun ister gayri müslim olsun hiç kimsenin müslümanları Kâbe'yi hacetmekten alıkoyamayacağını düşünüyoruz.

³⁹⁴ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 152.

³⁹⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 248.

³⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 449-450.

Hele ki Abdülmelik b. Mervân gibi büyük bir Emevî halifesinin müslümanları hac için başka bir yere yönlendirmesinin tarihî ve dinî gerçeklerle bağdaşmayacağı kanaatindeyiz.

Abdülmelik b. Mervân, fesahat ve belağatte uzman biriydi. Ayyaş b. Zeberkan isimli seyis Abdülmelik'e yirmi beş at götürüyordu. Abdülmelik, bu atların cinslerine bakıyordu. Her bir atın cinsiyle ilgili tespitlerde bulunan Abdülmelik, yaptığı her bir tespitten sonra yemin ediyordu. Öyle yeminler ediyordu ki her bir at için farklı bir yemin ediyordu. Onun her bir at için ettiği yeminler, atların cinslerine dair bilgisinden çok daha şaşırtıcıydı.³⁹⁷

Abdülmelik b. Mervân, çeşitli zamanlarda bizzat kendisi at yarışına katılmış ve galip gelmiştir.³⁹⁸

Abdülmelik b. Mervân, halife olunca çeşitli konularda sohbet edeceği bir kimseye ihtiyaç duyduğu zaman çevresindekilere “bana arkadaş edinebileceğim ve sohbet edebileceğim birini tavsiye edin. Somurtkan olmayan, hain olmayan, güvенеbileceğim meclislerde uzunca oturabilecek bir arkadaş tavsiye edin” diyerek kendisine bir nedim edinmek istemiştir.³⁹⁹ Daha sonra kendisine Şa'bi adında bir nedim edinmiştir. Bir defasında Abdülmelik, Şa'bi'ye şöyle demiştir: “Eğer yanlış bir şey yaparsam bana yardımcı olma. Meclisimde bir hatamı farkedersen orada beni uarmaya kalkma. Beni insanlardan özür dilemek zorunda bırakacak veya onları tebrik edecek bir mecburiyetin içine sokma. Halife nasıl sabahladı akşam nasıl oldu diye de sorma. Beni övme. Sana verdiklerimle yetinmesini bil. Beni dinlemen konuşmandan senin için daha iyidir. Eğer konuştuğumu duyarsan o zaman sözlerimi iyice dinle. Bana kavrama yeteneğini ve marifetini göster. Susman gereken yerde susman konuşmandan çok daha evladır. Hükümdarları ihanetle ve batılla suçlama. Hükümdarlar hakkında kötü bir söz senin iyiliklerini götürür.” Ayrıca Abdülmelik

³⁹⁷ Câhız, *el-Beyan ve 't-Tebyîn*, I: 305.

³⁹⁸ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 377.

³⁹⁹ Ali, *İdâretü'l-İslâmiyye*, 85.

yakınındaki eşrafın sözlerine değer verirdi. Çocuğu doğduğu zaman ona deve sütü içirmesini öğütleyen kişinin sözünü dinleyerek süt sağan bir deve satın almıştır.⁴⁰⁰

Abdülmelik bir gün Şa'bi'ye sorar: “Rüzgâr nereden eser?” O da bu konuda bilgisi olmadığını söyler. Abdülmelik: “Kuzey rüzgârları Benâtü Na's⁴⁰¹ çıkışından eser. Saba rüzgârı ise güneşin doğuşundan Süheyl çıkışına doğru eser. Güney rüzgârı ise Süheyl çıkışından güneşin batışına doğru eser.”⁴⁰²

Abdülmelik'in bir gün Atike ile arası bozulur. Aralarındaki sorundan yakın adamlarına söz eder. Aralarından Amr b. Bilal adında biri “eğer aranızı düzeltirsem bana ne verirsin” diye sorar. Abdülmelik de “ne istersen veririm” deyince Amr b. Bilal Atike'nin yanına gider. Ona çeşitli şeyler anlatarak onu Abdülmelik'le barışmaya ikna eder. Sonunda Abdülmelik ile Atike barışır. Amr b. Bilal de bunun karşılığında Abdülmelik'ten kendisi için bin dinar ve bir tarla alır. Ailesi için de birçok şey alır. Atike bunu öğrenince Amr için “demek ki beni aldattı” diyerek tepki gösterir.⁴⁰³

Abdülmelik b. Mervân, bir gün halkına hitaben şöyle demiştir: “Ey halkım! İnsafı olun lütfen. Bizden Ebûbekir gibi Ömer gibi yaşamamızı istiyorsunuz. Biz onlar gibi değiliz. Siz de onların yönettiği halk gibi değilsiniz.”⁴⁰⁴ Abdülmelik b. Mervân'ın bu sözü günlük yaşamla ilgili bir itiraf niteliği taşıdığını düşünmekteyiz. Zira dört halifenin yaşamı ile Emevî halifelerinin yaşamı arasında ciddi bir fark vardır.

Abdülmelik, bir gün Muâviye'nin mezarını ziyaret eder. Buradaki kişi hilmin susturduğu, ilminin konuştuğu müminlerin emiri Muâviye'dir diyerek şu beyiti okur:

“Zaman ve günler nedir acaba gördüğüm gibi mi?

⁴⁰⁰ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 242.

⁴⁰¹ Arapça'da bir yıldız kümesi olarak bilinir. Kervanların yol bulmak için faydalandıkları yıldız kümelerinden biridir. Geniş bilgi için bkz. Cemal Kurnaz, “Benâtü Na's”, *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1992), 5: 430-431.

⁴⁰² Mes'ûdî, *Murûc*, III: 81.

⁴⁰³ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 101.

⁴⁰⁴ İbn Kuteybe, *Uyun*, I: 9; Ali, *İdâretü'l-İslâmiyye*, 85.

Mal kaybı mıdır acaba yoksa sevgiliden ayrılmak mı?”⁴⁰⁵

Abdûlmelik, otururken etrafında iki tane yelpazeci cariyeye bulunurdu. Yelpazelerinin üzerine güzel şiirler yazılı olurdu. Yelpazeci cariyeler de çok güzel olanlardan seçilirdi. Buna şahit olan bir nüktedanın verdiği tepki yelpaze görevlilerinin ne kadar güzel olduğunu ortaya koymaktadır. Nüktedan, cariyeler için “eğer bu kadınlar insan soyundan ise bizim kadınlar hayvan soyundandır” demiştir.⁴⁰⁶

Günlük hayatın en önemli unsurlarından biri paradır. Emevîler döneminde de İlk dinar bastıran Abdûlmelik b. Mervân’dır. Dinarların üzerine İhlas Suresi’nin ilk ayeti olan “de ki: O Allah birdir” ayetini yazdıran odur. Arka yüzüne de “la ilahe illallah” diye yazdırıp etrafını gümüşle çerçeveletmiş ve çerçeve dışına da “Muhammed Allah’ın Rasulü’dür. O’nu hak din ve hidayet ile göndermiştir” diye yazdırmıştı.⁴⁰⁷ Para üzerine yazı ve resim koyduran ilk kişi Abdûlmelik b. Mervân’dır.⁴⁰⁸ Abdûlmelik, sahte para basanlara ceza uygulamış ancak el kesme cezası uygulamamıştır. Onun babası Mervân ise, kalpazanlık yapan birinin elini kesmiştir.⁴⁰⁹ Bir gün necaset dolu çukura düşen bir parayı aldırma için işçi tutmuştu. Bu para için bu kadar çabaya ne gerek var denince “o paranın üzerinde Allah’ın (c.c) adı yazıyordu” demiştir.⁴¹⁰ Abdûlmelik, çeşitli yerlerde vergi tespiti olarak kullanılan ölçüleri para ile karşılaştırıp vergilerin para ile verilmesi uygulamasını başlatmıştır.⁴¹¹

İlk cimrilik yapan halife Abdûlmelik’tir.⁴¹² Cimriliği nedeniyle “Raşhe’l-Hicara” diye lakablandırılmıştır. Halifelerin huzurunda konuşulmasını ilk yasaklayan emri bil-ma’rufu ilk yasaklayan kişidir. Suyûtî, “Ağzının kötü kokması sebebiyle

⁴⁰⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 243.

⁴⁰⁶ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 412-413.

⁴⁰⁷ Suyûtî, *Tarihu’l-Hulefâ*, 256-257.

⁴⁰⁸ Fatih Erkoçoğlu, “Abdûlmelik b. Mervân’ın Para Reformu”, *İstem*, 8 (2006): 178.

⁴⁰⁹ Erkoçoğlu, “Abdûlmelik b. Mervân’ın Para Reformu”, 181.

⁴¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 110.

⁴¹¹ İmam Maverdî, *Ahkamu’s-Sultaniyye*, 89.

⁴¹² Belâzûrî, *Ensab*, VII: 225.

Ebu'z-Zibben diye de lakabı vardı” der.⁴¹³ Başka bir rivâyette ise diş etleri kanlı olduğu için sinekler ağzına geliyordu. Bu yüzden de ona Ebû'z-Zübab deniyordu.⁴¹⁴ Abdülmelik bir gün Zeynep adında bir kızla evlenmek ister. Ancak kız Ebu'z-Zibben'le asla evlenmem diyerek itiraz eder.⁴¹⁵ Kızın bu tepkisi, Abdülmelik'in lakabının herkes tarafından bilindiğini göstermektedir. Abdülmelik, kızın kendisiyle evlenmeyi kabul etmemesinden ötürü tepkiliydi. Ancak bir kişi ona Zeynep'ten daha güzel bir kız gördüğünü ve onunla evlenebileceğini söyledi. Abdülmelik de kendisine tavsiye edilen kızla evlendi.⁴¹⁶ el-Bidaye ve'n-Nihâye'de ise “ağzının kötü kokması nedeniyle değil de uyurken ağzının açık kalması ve bazen ağzına sinek girmesi sebebiyle Ebû'z-Zübab olarak lakablandırılmıştı” denir. Ağzının kötü kokmasıyla ilgili şöyle bir olay anlatılır: Abdülmelik, Lübabe adlı bir kadınla evliydi. Bir gün Abdülmelik bir elmayı ısırıp Lübabe'ye vermişti. O da, Abdülmelik'in ısırıldığı yeri bıçakla kesip atınca Abdülmelik bunun sebebini sordu. O da “pisliği kesip atıyorum” deyince o da Lübabe'yi boşamıştı.⁴¹⁷ Abdülmelik, çürük dişleri yerine altın kaplama taktırmıştır.⁴¹⁸ Abdülmelik b. Mervân'ın sözünü ettiğimiz hususlardan dolayı sineklerle anılan lakabı vardı. Kaynaklarda bu lakap Ebû'z-Zibben veya Ebû'z-Zübâb şeklinde geçmektedir.

Abdülmelik, saçını ve sakalını kınalamaktaydı.⁴¹⁹ Ellerini minberde kaldıran ilk kişi Abdülmelik'tir. Kâbe'yi ilk olarak ipek kumaşla örten kişi yine Abdülmelik'tir.⁴²⁰ Kendisiyle yalnız görüşmek isteyen bir kişi için huzurundaki bütün insanları dışarı çıkararak o adamı dinlemiştir. Adam sözüne başlamadan önce onu “sakın bana yalan söyleme. Beni övme. Halktan kimseyi bana ispiyonlama”

⁴¹³ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 198-Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 257; İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 563; İbn İmranî, Muhammed bin Ali bin Muhammed, *el-İnbâ fi Tarihi'l-Hulefâ*, thk. Kasım es-Samirai, 1. Baskı, (Kahire: Daru'l-Afaku'l-Arabiyye, 1999): 49.

⁴¹⁴ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, I: 198.

⁴¹⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 224.

⁴¹⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 225.

⁴¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 526; İbn Abdirabbih, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 147.

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 106; Altınay, *İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı*, 66.

⁴¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 106.

⁴²⁰ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 258.

diyerek dikkat ettiği hususları belirtmiştir.⁴²¹ Böylelikle kendisi ile diğer insanlar arasına girmesi muhtemel fitneleri bertaraf etmiş olmaktadır.

2.5.4. Eğitim Anlayışı: Çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirmek isteyen Abdülmelik, onların eğitimi için sarayda azatlı köle bulunduran ve Hristiyan bir eğitmen tayin eden ilk halife olmuştur. Abdülmelik, Emevîlerde okul vazifesi gören küttâb denen yerlerde çocuklarının başında dururdu.⁴²² Çocuklarının daha iyi yetişmelerini sağlamak amacıyla sürekli olarak eğitmenleriyle birlikte olmaları gerektiğini ifade eder ve öğretmenlere bu konuda çeşitli nasihatlerde bulunurdu.⁴²³ Öğretmenlerden çocuklarına Kur'an-ı Kerim, şiir ve kötü ahlaklı kimselerle oturup kalkmamayı öğretmesini istemiştir. Bunun yanı sıra çocuklarının hizmetlilerden uzak tutulmasını, onlara büyüklere saygı göstermeyi, öğretilmesini istemiştir. Öğretmenlerden bir konuyu iyice öğrenmeden başka bir konuya geçmemelerini isteyen Abdülmelik çocuklarına sürekli et yedirilmesini, saç ve diş temizliğine dikkat etmelerini, suyu nasıl içmeleri gerektiğinin öğretilmesini istemiştir. Onurlarını zedelememek için arkadaşlarının önünde olmamak kaydıyla terbiye maksadıyla gerekirse dövmelemelerine izin vermiştir. Eğer eğitim esnasında yaramazlık yapacak olurlarsa öğretmenlerden çocuklarını kendisiyle tehdit etmelerini istemiştir.⁴²⁴ Ayrıca Abdülmelik çocuklarına sürekli öğütler vererek onları yetiştirmeye çalışmıştır. Bir defasında çocuklarından birine şu şekilde öğütlerde bulunmuştur: “İnsanların sende hakları varsa onları sakın geciktirme. Onlara haklarını tamı tamına ver. Böylece onlar sana itaat ederler. Sakın halkına yalan söyleme. Eğer sen onlara her hangi bir konuda yalan söyleyecek olursan doğru söylediğin zaman sana inanmazlar. Her işinde mutlaka ehil insanlara danış. Öfkeli olduğun zaman öfkeni kontrol et. Dindar insanlara mutlaka yanında yer ver.”⁴²⁵ Abdülmelik, önünde güreşen çocuklarına ses çıkarmamıştır. Hatta birbirlerine sarf ettikleri sözlere şahit oldukça çocuklarının güreşmesini keyifle izlemiştir.⁴²⁶

⁴²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 111; İbn Abdirabbih, *İkdu'l-Ferîd*, II: 16.

⁴²² Belâzûrî, *Ensab*, VII: 224.

⁴²³ Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, 1221-122.

⁴²⁴ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 224; Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi Bilim Kültür Sanat Hayatı*, 111.

⁴²⁵ Ali, *İdâretü'l-İslâmiyye*, 87.

⁴²⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 380.

2.5.5. Şiire ve Şairlere Karşı Tavrı: Abdülmelik, şairlerin huzurunda atışmasına ses çıkarmazdı.⁴²⁷ Abdülmelik b. Mervân yine bir gün şair Kuseyyir b. Azze'ye izzet ile ilgili bir şiir okumasını söyler. O da ona izzetle ilgili bir beyit okur.⁴²⁸ Ünlü şair Ahtal bir gün Abdülmelik'in yanına girdi ve ona şöyle dedi: "Bana sekerat anını anlat." Abdülmelik de "Başı lezzetli sonu ağırlıdır. İkisi arasında öyle bir an var ki nasıl olduğunu sana tavsif edemem" demiştir.

Halife olmadan önce çok mütevazı bir hayat süren Abdülmelik, halife olduktan sonra zaman zaman kurulan içki sofralarına katılırdı. Cerîr, Ferezdak ve Ahtal adlı ünlü şairler halife Abdülmelik'in sofrasında her zaman kendilerine yer bulabilirlerdi.⁴²⁹ Abdülmelik, gece sohbetlerinin düzenlendiği meclislere boynunda haç ile sakalından şarap damlar bir vaziyette katılan Hristiyan şair olan Ahtal'ın taşkınlıklarına ses çıkarmaz, katılımcılara bol bol atıyyeler verirdi.⁴³⁰

Abdülmelik b. Mervân, bir gün Kelb kabilesinden bir adama içki içirir. İçkinin öyle bir tesiri var ki adam içkinin ardından adamda dayanılmaz düzeyde bir şehvet isteği oluşur. Hemen ardından Abdülmelik, adama bir de cariye gönderir. Cariyeyi kendisiyle gönderdiği elçisi adama Abdülmelik'in şu sözlerini iletir: "Biz sana içki içirdik. Ardından sana ihtiyaç duyduğun şeyi (cariye) gönderdik. Bu cariye senindir."⁴³¹

Hristiyan bir şair olan Ahtal ile Abdülmelik arasında ilginç bir olay geçer. Şiirlerinde daima müslümanları hicvederdi. Bir gün Ahtal, boynunda altın zincirli bir haç takılı olduğu halde izinsiz bir şekilde Abdülmelik'in huzuruna girer ve ona "boğazım kurudu bana içecek bir şey verin" der. Abdülmelik: "Ona su verin" der. Ahtal: "Su eşeklerin içeceği" der. Abdülmelik: "Ona süt verin" der. Ahtal ise "ben süttten kesildim" der. Abdülmelik, bal teklif edince "o hastaların içeceği" karşılığını alır. Abdülmelik ise "o halde ne istiyorsun" diyerek kızgınlığını belirtince Ahtal "içki istiyorum" der. Ahtal'ın bu isteği karşısında oldukça Abdülmelik'in çok

⁴²⁷ İbn Abdirabbih, *İkdu'l-Ferîd*, VI: 148.

⁴²⁸ İbn Abdirabbih, *İkdu'l-Ferîd*, VI: 219.

⁴²⁹ Bammate, Haidar, *İslâm'ın İnsanlık Kültürüne Katkısı*, trc. Sadık Usta, 1. Baskı, (İstanbul: Analiz Basım Yayın, 2008): 23.

⁴³⁰ Koyuncu, *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*, s. 119.

⁴³¹ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 242.

sinirlendiği rivâyet edilmektedir.⁴³² Ayrıca Ahtal, Abdülmelik'in huzurunda esprili şekilde konuşarak ciddiyetsiz tavırlar sergilerdi.⁴³³ Ahtal'ın bu tavırlarına karşı Abdülmelik'in ses çıkarmaması, onun şairlere bakış açısını ortaya koyması açısından oldukça önem arz eder. Abdülmelik'in sert tepkisine rağmen bir şairin, hem de Hristiyan olan bir şairin müminlerin emiri olarak nitelenen halifenin huzurunda bu kadar rahat davranması oldukça ilginçtir. Buradan hareketle Abdülmelik'in şairlerle çok içli dışlı olduğu, şairlerin de bu durumdan nemalandığı anlaşılmaktadır.

Abdülmelik döneminde halifenin sarayında şairler ve hatipler bulunurdu. Sarayda şiir ve eğlence meclisleri düzenlenirdi. İçki dolu sofralara Abdülmelik'in de zaman zaman katıldığı belirtilmektedir.⁴³⁴ Abdülmelik, dönemin en ünlü şairlerini sürekli sarayında toplardı. Yine böyle bir toplantı esnasında şairlere Arapların en güzel şiirlerini sorunca şairler İmriu'l-Kays'ın şiirleriyle cevap vermişlerdir.⁴³⁵ Abdülmelik, huzurunda bulunan insanlardan bazen kendisine şiir okumalarını isterdi. Bir defasında kendisine şiir okumasını istediği bir kişi ona şöyle cevap vermiştir: "Ben içki içmedim. Bir müzik aleti çalmadım. Hem kimseye de kızmadım. Şiir okumam için mutlaka bunlardan birinin yapmam gerekir."⁴³⁶ Bir gün deve üzerinde giderken deveyi çeken köle bir şiir okuyunca Abdülmelik ona 10 bin dirhem para vermişti.⁴³⁷ Şiire bakış açısını ortaya koyan bir tavır olması açısından bu olay önemlidir.

2.5.6. Bazı Sözleri ve Şiirleri: Abdülmelik b. Mervân, evlilikle ilgili tavsiyelerinde şöyle der: Kim lezzet almak için cariye alıyorsa Berberî bir cariye alsın. Kim doğurması için cariye alıyorsa Farslı bir cariye alsın. Kim hizmet etmesi için cariye alıyorsa Rum bir cariye alsın.⁴³⁸ Abdülmelik b. Mervân, "keşke azığı günlük çalışmasıyla kazanan bir gündelikçi olsaydım ve Rabbime ibadetle meşgul olsaydım" demiştir. Başka bir rivâyette ise "keşke ben de elinin emeğiyle geçimini

⁴³² Samirai, Yusuf Tarık, *el-Eyhâm*, 1. Baskı, (Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2012), 178.

⁴³³ İbn Kuteybe, *Uyun*, I, 319.

⁴³⁴ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 188.

⁴³⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şiir ve 'ş-Şuarâ*, I: 114.

⁴³⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şiir ve 'ş-Şuarâ*, I: 80.

⁴³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 109.

⁴³⁸ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 261.

sağlayan bir elbise beyazlatıcısı olsaydım” demiştir.⁴³⁹ Abdülmelik, ölüm döşeğinde iken bir çamaşırcının çamaşır yıkadığını görünce “keşke ben de çamaşırcı olsaydım. Hayatımı günü birlik olarak kazansaydım” diyerek şiir okudu:

“Ömrüme yemin olsun ki hükümdarlıkta bir süre yaşadım.

Keskin kılıç darbeleriyle dünya bana boyun eğdi.

Çil çil altınlar verdim. Emir ve yasak benim elimdeydi hükmediyordum.⁴⁴⁰

Bütün zorba hükümdarlar bana teslim oldular

Hoşuma giden şeyler geçmiş zamanda kalan düşler gibi oldular.

Keşke bir gece dahi hükümdar olmasaydım,

Parlak yaşantının lezzetleri içinde çabalamasaydım.”

Başka bir rivâyette de bir boyacıyı gördüğü ve keşke ben de boyacı olsaydım dediği rivâyet edilmektedir.⁴⁴¹

2.5.7. Vefatı: Abdülmelik b. Mervân, şöyle demiştir: “Ramazan’da doğdum. Ramazan’da sütten kesildim. Ramazan’da Kur’an’ı hatmettim. Ramazan’da bulûğ çağına erdim. Ramazan’da vali oldum. Ramazan’da halife oldum. Ramazan’da ölmekten korkuyorum.” Ancak Ramazan ayından sonra Şevval ayında vefat etti.⁴⁴² Abdülmelik b. Mervân, Şam’da Babü’l-Cabiye dışında bir yerde defnedilmiştir.⁴⁴³ 58, 60 veya 63 yaşında vefat ettiğine dair rivâyetler vardır.⁴⁴⁴ Abdülmelik’in mühründe “Allah’a iman ettim” diye yazıyordu.⁴⁴⁵

⁴³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 116.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 115.

⁴⁴¹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, IV: 467.

⁴⁴² Suyûti, *Tarihu’l-Hulefâ*, 261.

⁴⁴³ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 270

⁴⁴⁴ Taberî, *Tarih*, VI: 419.

⁴⁴⁵ İbn Hibban, *es-Siretü’n-Nebeviyye ve Ahbâru’l-Hulefâ*, 564.

2.6. Velîd b. Abdülmelik

Abdülmelik, ölmeden önce oğlu Velîd için biat almıştı.⁴⁴⁶ Ölümünden sonra da, yerine oğlu Velîd, 86/705 yılı Şevval ayında halifelik makamına geçmiştir. Velîd'in künyesi Ebu'l-Abbas idi.⁴⁴⁷ Yüzünde çiçek hastalığının izlerini taşıyan Velîd, esmer, uzun boylu biriydi.⁴⁴⁸

2.6.1. Yetiştirme Tarzı: Velîd b. Abdülmelik, anne babası tarafından şımarık bir şekilde yetiştirilmiş ve edepsiz bir şekilde büyütülmüştü.⁴⁴⁹ Bir gün babasının huzurunda iken Velîd kardeşi Abdullah'a doğru ayaklarını uzatır. O da ayaklarını çekmesini söyleyince Velîd babasına dönerek "baba şu berberî oğluna bakar mısın" diyerek kardeşini küçümseyen bir tavır takınmıştır.⁴⁵⁰ Velîd, konuşurken çok nahiv hatası yapardı. Bundan ötürü nahivcilerle altı ay kendini eve kapatıp eğitim almış ancak altı ay sonra ilk olduğundan daha cahil bir şekilde çıkmıştır.⁴⁵¹ Velîd'in Arapçayı öğrenmekte zorlandığını buradan anlıyoruz. Babası Abdülmelik, onu çok sevdiği için yanından ayıramadığı için çöle göndermemişti. Bu yüzden Velîd'in Arapça'yı iyi konuşamadığı belirtilir.⁴⁵²

Velîd b. Abdülmelik, halife olduğu zamanki gecenin kendisinin hayatındaki en uzun gecesi olduğunu söyler.⁴⁵³

2.6.2. Sosyal Faaliyetleri: Velîd'in zalim ve zorba biri olduğunu söylenir.⁴⁵⁴ Buna rağmen sosyal hayatta insanların günlük yaşamını kolaylaştıracak birçok güzel uygulamalar yapmıştır. Hastaneler, yollar ve huzur evleri inşa etmiştir.⁴⁵⁵ Velîd b. Abdülmelik, imar faaliyetlerine o kadar çok önem veriyordu ki insanlar onun döneminde birbirleriyle karşılaştıkları zaman imardan ve binalardan konuşur

⁴⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI: 268.

⁴⁴⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 25; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 359; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 313; Ğamidî, *el-İktifa*, 982.

⁴⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI: 268; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 313.

⁴⁴⁹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 263.

⁴⁵⁰ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 247.

⁴⁵¹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 263; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI: 269; İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, 127.

⁴⁵² Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 83; İbn Abdirabbih, *Ikdu'l-Ferîd*, II: 275; Aycan, v. dğr., *Emeviler Dönemi bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 123.

⁴⁵³ Samirai, *el-Eyhâm*, 178-179.

⁴⁵⁴ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 263; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 313.

⁴⁵⁵ Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 163.

olmuşlardı.⁴⁵⁶ Yetimleri sünnet ettirip onlara hocalar ve hizmetçiler görevlendirmiştir.⁴⁵⁷ Velîd, cüzzamlılara maaş bağlamış, körler ve kötürümler için hizmetçi tutmuştu. Sosyal hayatı kolaylaştıran uygulamaları neticesinde Velîd, Şam halkının sempatisini kazanmıştı.⁴⁵⁸ Velîd'in, yaptığı uygulamalar neticesinde Emevî devletine sosyal devlet hüviyeti kazandırdığını söyleyebiliriz.

Velîd, halifeliği döneminde bakkala uğrar ve bakkaldan alışveriş yapar ve bir şeyler atıştırırdı. Yediği şeyin ücretini sorar. Fiyatını öğrendiği zaman da bakkala kazanması için fiyatını artırmasını tavsiye ederdi.⁴⁵⁹

Velîd, dönemin okulları olarak bilinen kütüphaneleri ziyaret ederdi.⁴⁶⁰ Velîd, Medine valisi olan Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazarak şehirlerde kuyular açılmasını ve emretti. Cüzzamlıların insanlar arasına çıkmasını yasakladı. Onlara erzak temin edildi. Velîd, Ömer b. Abdülazîz'in Yezîd b. Abdülmelik'in evinin yanına bir su kaynağı yapmasını emretti. Ömer b. Abdülazîz bunu yaptı ve su akmaya başladı. Velîd hacca gittiği zaman su deposuna ve su kaynağına baktı. Çok hoşuna gitti. Onlara direkler inşa etmelerini ve hacıları buradan sulamalarını emretti. Ondan sonra da hep öyle yapıldı.⁴⁶¹ Su kaynaklarının dışında ayrıca Hacûn ve Tuva tepelerine kuyular açtırmıştır.⁴⁶²

İmar faaliyetlerine oldukça önem veren Velîd, tarihte ilk akıl hastanesi yaptıran halife olarak bilinmektedir.⁴⁶³ Velîd b. Abdülmelik, Medine'de insanlar arasında birçok köle, altın ve gümüşten eşya ve mal dağıtımını yapmıştır.⁴⁶⁴ Velîd, Şam'daki meşhur Ümeyye camii yaptırmıştı.⁴⁶⁵ Bu camii süslemeleriyle İslâm âleminde benzeri olmayan bir yapıya sahipti.⁴⁶⁶ Philip Hitti, Ümeyye Camii hakkında

⁴⁵⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 72; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI: 268; İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, 127; Ali, *İdâretü'l-İslâmiyye*, 92.

⁴⁵⁷ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 264.

⁴⁵⁸ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 72; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI: 268; İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, 127.

⁴⁵⁹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 80; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI: 268.

⁴⁶⁰ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 80.

⁴⁶¹ Taberî, *Tarih*, VI: 437.

⁴⁶² Taberî, *Tarih*, VI: 440.

⁴⁶³ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 314; Yiğit, *Emevîler*, 83.

⁴⁶⁴ Taberî, *Tarih*, VI: 467.

⁴⁶⁵ Ya'kubî, *Tarih* II: 339.

⁴⁶⁶ W. Barthold-Köprülü Fuad, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 6. Baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1984): 23.

şöyle der: “Romalılar tarafından Jüpiter Mabedi olarak yapılmış sonradan Hristiyanlar tarafından Sen John’a adanmış Dimeşk Kilisesi’nin olduğu yere el koymuş ve Ümeyye Camii buraya yapılmıştır.”⁴⁶⁷ Velîd, Ümeyye camiini yaptırmaya başladığı zaman mescidin duvarındaki bir taş üzerine Yunanca yazılmış bir yazı gördü. Bu yazıyı Vehb b. Münebbih’e okutan Velîd, yazının çeşitli öğütler içeren bir yazı olduğunu ve Süleyman (a.s) zamanına ait olduğunu öğrendi.⁴⁶⁸

Ayrıca dönemin Medine valisi Ömer b. Abdülazîz’e Mescid-i Nebi’yi yıkıp içerisine hanımlarının odalarını alacak şekilde yeniden inşa edip genişletmesi için ona emir vermiş ve bunun için ona işçi, altın ve mozaik göndermişti.⁴⁶⁹ Üzerinde miğferle minbere çıkmış ve o şekilde hutbe îrad etmiştir.⁴⁷⁰

2.6.3. Yaşam Tarzı: Ayrıca Velîd, sarı renkli bir aba giyerdi.⁴⁷¹ Câhız, Velîd b. Abdülmelik’in bir gün içki içip bir gün içmediğini ifade eder.⁴⁷² Cahız, birçok Emevî halifesinin içki içtiğini bildirmektedir. Hatta hangi günlerde ne kadar içki içtiklerine kadar ayrıntı vermektedir. Cahız’ın verdiği bu bilgilerin başka kaynaklarda yer almaması ve bu bilgilerin yer aldığı eserlerin Abbasîler zamanında telif edilmiş olması bu tarz rivayetlere çok temkinli yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Velîd, gece huzurunda oturanlara “sizi Allah’a emanet ediyorum” dediği zaman insanlar huzurundan ayrılırlardı.⁴⁷³ Bazen yanındaki insanlarla yemek konusunda sohbet eden Velîd,⁴⁷⁴ Haccac’la birlikte bir gün yemek yedikten sonra Haccac’a içki içmeyi teklif etmişti. Ancak Haccac affını dileyerek bu isteğe olumsuz cevap vermiştir.⁴⁷⁵ Velîd, Beyt-i Makdis’e gittiğinde Gassânîler onu misafir etmişler. Onun için koyun, inek, tavuk, piliç, ördek ve keklik kesmişler. Bütün bu hayvanların etlerini karıştırarak Velîd için yemek yapmışlar. Bu yemek de “Gassaniye” diye adlandırılmıştı.

⁴⁶⁷ Hitti, II: 413.

⁴⁶⁸ Mes’ûdî, *Murûc*, III: 131.

⁴⁶⁹ Ya’kubi, *Tarih*, II: 340.

⁴⁷⁰ Taberî, *Tarih*, VI: 467.

⁴⁷¹ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 318.

⁴⁷² Câhız, *et-Tâc*, 150.

⁴⁷³ Câhız, *et-Tâc*, 119.

⁴⁷⁴ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 82.

⁴⁷⁵ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 233.

Velîd b. Abdülmelik, at yarışları için büyük bir hipodrom yaptırmıştır. Burada yapılan at yarışlarına halk da kendi atlarıyla katılmıştır.⁴⁷⁶ Halkın da kendi atlarıyla katıldığı bu yarışmalardan bir tanesinde bir bedevinin atı galip gelmiş Velîd de bu bedeviden atı kendisine satmasını istemiştir. Ancak o bedevi bunu kabul etmemiştir.⁴⁷⁷ Velîd'in çok defa evlenip boşanan biri olduğu, hatta 36 defa evlendiği rivâyet edilmektedir.⁴⁷⁸

Velîd b. Abdülmelik'in Hz. Ali'ye ağır hakaretler ettiği rivâyet edilir.⁴⁷⁹ Velîd döneminden itibaren musikicilere bol bol hediye verme geleneği yaygınlaşmıştır.⁴⁸⁰ Abdülmelik'in huzuruna izinsiz bir şekilde rahatça girebilen Ahtal Velîd ile de rahat rahat konuşabilmekteydi.⁴⁸¹ Şiire oldukça değer veren⁴⁸² Velîd, Mekke valisinden meşhur musikicileri Şam'a göndermesini istemiştir. Bir Taif yolculuğu esnasında da yanına şair Ömer b. Ebî Rebîa'yı almış onunla çok keyifli sohbet gerçekleştirmiş ardından şarkıcı Ğarîd'e şarkı söyletmiştir.⁴⁸³ Velîd döneminde devletin ulaşmış olduğu refah seviyesinin yüksek olmasından istifade eden bir kesim de musikicilerdi. Bu dönemde devlet adamlarının da zevk ve eğlenceye dalmaları neticesinde musikiciler onların vazgeçilmezleri haline gelmişlerdir.⁴⁸⁴

Velîd, dönemin eğitim kurumları olan kütüphaneleri teftiş ederdi. Bir defasında kütüba girdiği zaman öğretmeninin yanında bir tane nedime görür. Öğretmene onun kim olduğunu sorar. Öğretmen de ona Kur'an öğrettiğini söyleyince Velîd, ona çok kızar. Kur'an öğreteceği kişilerin daha küçük yaşta olanlar arasından seçilmesi gerektiğini söyleyerek oradan ayrılır.⁴⁸⁵ Velîd'in Rum bir doktoru vardı. Hastalandığı

⁴⁷⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 83.

⁴⁷⁷ Câhız, *el-Hanin ile'l-Evtan, Resail*, II: 173, 397.

⁴⁷⁸ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 66; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 313.

⁴⁷⁹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 82.

⁴⁸⁰ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 28.

⁴⁸¹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 84

⁴⁸² Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 82.

⁴⁸³ Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 180.

⁴⁸⁴ Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 177.

⁴⁸⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 80.

zaman onu tedavi etmek üzere Fas'tan gelmişti. Muayene sonrasında doktor, Velîd'in hastalığının verem olduğunu söylemişti.⁴⁸⁶

Velîd b. Abdülmelik, hanımı Ümmü Benîn ile önemli devlet meselelerini istişare ederdi.⁴⁸⁷ Velîd b. Abdülmelik'in, böhürlenerek yürüyen pek de yakışıklı olmayan biri olduğu söylenir. Velîd b. Abdülmelik, Allah Kur'an'da Lût kavminden söz etmeseydi hiç kimsenin bu işi (livata) yapacağını düşünmezdim" diyerek bu kötü iş hakkındaki tepkisini ortaya koymuştur.⁴⁸⁸

2.6.4. Vefatı: Velîd b. Abdülmelik, 96/715 yılında bir Cumartesi günü Şam'da veya Deyr Murran'da, 46 veya 47 yaşında iken vefat etmiştir. Halifeliği, 9 yıl 11 ay, 9 yıl 7 ay, 8 yıl 6 ay veya 9 yıl 8 ay ve 2 gece sürmüştür. Küçük kapının dışında Ferâdîs adı verilen mezarlıkta defnedilmiştir.⁴⁸⁹ Ömer b. Abdülazîz der ki: "Velîd'i kabre koyduğum zaman ayakları ile yere vuruyordu."⁴⁹⁰ Buradan anladığımız kadarıyla Ömer b. Abdülazîz, kabir sualinin ağırlığından dolayı Velîd'in kabre girmek istemediğini ifade ediyordu.

2.7. Süleyman b. Abdülmelik

Velîd b. Abdülmelik, Remle'de bulunan kardeşi Süleyman'ı Şam'a çağırmişti. Ancak Süleyman ağır ağır hareket edince Velîd, onu veliahtlıktan azletmek istedi. Ancak hastalığının ilerlemesi nedeniyle bu isteğini gerçekleştiremedi.⁴⁹¹ Velîd, vefat ettiği zaman ise (96/715) Şam'da kardeşi Süleyman b. Abdülmelik'e biat edildi.⁴⁹² Velîd'in vefat ettiği sırada Süleyman b. Abdülmelik'in Remle'de olduğu ve Şam'da gıyaben kendisine biat edildiği rivâyet edilmektedir.⁴⁹³

2.7.1. Yaşam Tarzı:

Süleyman b. Abdülmelik, iyi karakterli, yakışıklı, uzun boylu ve güzel vücutlu idi. Süleyman b. Abdülmelik'in beyaz veya esmer tenli olduğuna dair

⁴⁸⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 92.

⁴⁸⁷ Yiğit, *Emevîler*, 174.

⁴⁸⁸ Mes'ûdî, *Muruc*, III: 144; Yiğit, *Emevîler*, 265.

⁴⁸⁹ Taberî, *Tarih*, VI: 495; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I: 199.

⁴⁹⁰ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 265.

⁴⁹¹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 87; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 12.

⁴⁹² Taberî, *Tarih*, VI: 546; Mes'ûdî, *Muruc*, III: 143.

⁴⁹³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 13; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 316.

kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Ayrıca onun topal ve obur olduğuna dair rivâyetler de mevcuttur.⁴⁹⁴ Süleyman b. Abdülmelik, küçüklüğünde dayılarının yanında çölde yetişmiştir. Bu yüzden şair ruhlu belağat ve fesahat ehli olarak bilinir.⁴⁹⁵ Süleyman b. Abdülmelik, at yarışları düzenlemek için atları hipodroma toplamış, ancak vefat etmesi nedeniyle bu yarışları yaptıramamıştır. Belâzûrî, Ömer b. Abdülazîz'in istemeyerek de olsa bu yarışını yaptırdığını ifade eder.⁴⁹⁶ Süleyman b. Abdülmelik, namazları zamanında kılan biriydi. Arapçayı güzel konuşurdu. Adaletli olmayı severdi. Halifeliğini hayırla açıp hayırla tamamladı. Namazları vaktinde kılmakla başladı. Ömer b. Abdülazîz'i kendisinden sonra halifeliğe getirmekle tamamladı.⁴⁹⁷ Süleyman b. Abdülmelik döneminde musiki aleti çalmak moda haline gelmişti.⁴⁹⁸ Süleyman b. Abdülmelik, kendini çok beğenen biri olarak çevresindeki insanlara nasıl görüldüğünü sorar ve kendi nefsinin tatmin ederdi. Çok sevdiği bir cariyesine “bugün müminlerin emirini nasıl görüyorsun?” diye sorunca cariyesi ona güzelliğinin kalıcı olmadığını ifade eden bir şiir okumuştur. Şiirden oldukça etkilenen Süleyman b. Abdülmelik ağlamıştı. Ayrıca Süleyman b. Abdülmelik kendi kendini şu şekilde tarif ederdi: “İyi olanı yeriz. Yumuşak olanı giyeriz. Çevik olana bineriz.”⁴⁹⁹

Süleyman b. Abdülmelik de Hz. Peygamberin minberini taşımaya niyetlenenlerden biri olmuştur. Ömer b. Abdülazîz'in uyarılarıyla bu girişiminden vazgeçen Süleyman b. Abdülmelik'in “biz dünyayı ve içindekileri tamamen avucumuzun içine almışız. İslâm'ın şiarlarından birinin yerini değiştirmek bize yakışmaz”⁵⁰⁰ şeklinde sarf ettiği söz, onun yaşantısı hakkında bizlere fikir vermektedir. Bir gün başına yeşil bir sarık takan Süleyman b. Abdülmelik, yeşil bir halı üzerine oturmuş, çevresini yeşil şeylerle süslemişti. Sonra aynaya baktı. Gençliği ve güzelliği hoşuna gitmişti ve şöyle dedi: “Hz. Peygamber (s.a.s) o, nebidir.

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 297.

⁴⁹⁵ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 360; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 13; Ğamidî, *el-İktifâ*, 1021.

⁴⁹⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 169; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 13.

⁴⁹⁷ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 266; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 290.

⁴⁹⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 27.

⁴⁹⁹ İbn Kuteybe, *Uyun*, I: 308; Mes'ûdî, *Murûc*, III: 145-146.

⁵⁰⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III: 471.

Ebûbekir Sıddık'tır. Ömer Faruk'tur. Osman hayâlidir. Muâviye halimdir. Yezîd sabırlıdır. Abdülmelik siyasetçidir. Velîd ise zorbadır. Ben ise genç hükümdarım.”⁵⁰¹

Veliaht olduğu dönemde Şam'da bir köşkü olan⁵⁰² ve gece sohbetleri tertib eden Emevî halifelerinden biri olan Süleyman b. Abdülmelik,⁵⁰³ beyaz ayakkabı ve beyaz elbise giyerdi.⁵⁰⁴ Üç gecede bir içki içtiği söylenir.⁵⁰⁵ Süleyman'ın halife olmadan önce Hicaz'da bir müzik yarışması düzenlediği ve İbn Süreyc adında bir şarkıcının bu yarışmayı kazandığı belirtilir. Yarışmanın neticesinde İbn Süreyc, Süleyman b. Abdülmelik'ten 10 bin dirhem ödül almıştır.⁵⁰⁶ Süleyman b. Abdülmelik, bu yarışmada birinci olan İbn Süreyc adlı şarkıcıyı Şam'a davet ederek kendisini sarayda bolca dinlemiş ve ona bol miktarda bağış ve ihsanda bulunmuştur.⁵⁰⁷

Süleyman, at yarışları için hipodrom yaptırmış ancak öldüğü için yarışları düzenleyememiştir.⁵⁰⁸ Babası Abdülmelik'in hilafeti döneminde bir gün Süleyman, Medine'ye gitmiş ve Medine valisi Eban b. Osmanla beraber Uhud ve Kuba'ya giderek buraları ziyaret etmiştir. Uhud ve Kuba hakkında bilgi edinen Süleyman b. Abdülmelik Eban b. Osman'dan bu konuda bir kitap yazmasını istemiştir.

Süleyman b. Abdülmelik hastalandığı zaman Recâ b. Hayve'yi yanına çağırarak “benden sonra hangi oğlumu veliaht tayin edeyim mi?” diye sordu. “Büyük oğlun burda değil diğeri de küçük” deyince Süleyman, “o halde kimi önerirsin” diye sordu. O da “Ömer b. Abdülazîz” deyince şaşırıldı. Kardeşlerinin tepkisinden çekindi. Ancak “Ömer'den sonra Yezîd b. Abdülmelik'i tayin edersin” deyince Süleyman b. Abdülmelik de ikna olup Ömer b. Abdülazîz'i tayin etti.⁵⁰⁹ Süleyman b. Abdülmelik, nakışlı renkli ve ince elbiseler giymeyi severdi.⁵¹⁰ Bir defasında Süleyman şöyle demiştir: “Çevik olana bindik. Yumuşak olanı giydik. Lezzetli olanı yedik. Şimdi de

⁵⁰¹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 266-267.

⁵⁰² Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 190.

⁵⁰³ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 433.

⁵⁰⁴ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 108.

⁵⁰⁵ Câhız, *et-Tâc*, 152.

⁵⁰⁶ Farmer, *A Historian Of Arabian Music*, 62.

⁵⁰⁷ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 190.

⁵⁰⁸ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 194.

⁵⁰⁹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 267-268.

⁵¹⁰ Yiğit, *Emevîler*, 91.

aramızda şakalaşıp sohbet edebilecek bir arkadaşına ihtiyaç duyuyorum.”⁵¹¹ Ayrıca o, saray çalışanlarının ve huzuruna giren insanların kıyafetlerine önem verirdi. Çalışanların ve huzuruna gelen ziyaretçilerin de tek tip kıyafet giymelerini emrederdi.⁵¹² Süleyman b. Abdülmelik, bir gece orduda türkü sesi duyar. Bu sesin geldiği yeri araştırıp eğlenenleri bulur. Onlara der ki: “ deve böğürünce dişi bir deve ister. Teke meleyince keçi ister. At kişneyince dişi bir at ister. Erkek de eğlenince kadın ister.” Eğlenenleri de cezalandırır.⁵¹³ Süleyman b. Abdülmelik, hacca giderken yanına şairleri beraberinde götürmüştür. Şiir ve şairlere verilen önemi göstermesi açısından önemli bir husustur.⁵¹⁴ Süleyman b. Abdülmelik, bir gün Mekke yolunda karşılaştığı cüzzamlılar için “eğer Allah onlar için hayır dileyseydi onlara bu belayı vermezdi diyerek yakılmalarını emretmiştir.⁵¹⁵ Selefî cüzzamlılara maaş bağlamışken Süleyman b. Abdülmelik’in onların yakılmasını emretmesi bir hayli ilginç bir durumdur.

2.7.2. Yeme İçme Alışkanlığı: Süleyman b. Abdülmelik, obur biri olarak bilinir.⁵¹⁶ Süleyman b. Abdülmelik zamanında insanlar birbirleriyle karşılaştıkları zaman yemekle ve kadınlarla ilgili konularda konuşuyorlardı.⁵¹⁷ Adamın biri Süleyman b. Abdülmelik’in önündeki tavuktan yemek isteyince önce “önünden ye” diyerek kızmış daha sonra da tavukla adama vurarak “al hepsini ye. Allah sana bereket vermesin” demiştir.⁵¹⁸ Süleyman b. Abdülmelik’in her gün sabah namazından sonra on tane yufka, iki semiz kuzu ve iki iri tavuk yediği rivâyet edilir.⁵¹⁹ Onun yemek yemesi ile ilgili olarak çok ilginç ve abartılı hikâyeler anlatılır: Bir gün yetmiş nar, bir kuzu, altı tavuk ve bir kap da kuru Taif üzümü yemiştir.⁵²⁰ Her ne kadar yemek yemeyi çok sevdiği belirtilse de bu tür rivâyetlerin mübalağalı olduğunu ve dolayısıyla temkinli yaklaşmak gerektiği kanaatindeyiz.

⁵¹¹ İbn Kuteybe, *Uyun*, I: 308.

⁵¹² Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 326.

⁵¹³ İbn Kesîr, *el Bidaye ve'n-Nihaye*, IX: 292.

⁵¹⁴ Taberî, *Tarih*, VI: 547-548; İsfahânî, *Eğani*, XV: 232.

⁵¹⁵ İbn Kuteybe, *Uyun*, I: 69.

⁵¹⁶ Mes'ûdî, *Muruc*, III: 144.

⁵¹⁷ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 72.

⁵¹⁸ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 108.

⁵¹⁹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 109.

⁵²⁰ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 266.

Bir gün Süleyman b. Abdülmelik'in huzuruna giren biri yemeğe davet edilir. Süleyman b. Abdülmelik ona “faluze⁵²¹ yemek beyni büyütür” dedi. O adam da “eğer öyle olsaydı müminlerin emirinin başının katır başı gibi büyük olurdu” diye cevap vermişti.⁵²² Halifenin sofrasında yemeğe davet edilen birinin halifeye hakaret olarak kabul edilebilecek bir söz sarf etmesi hayli ilginçtir. Dolayısıyla bu rivâyete temkinli yaklaşılması gerektiğini düşünüyoruz.

Süleyman b. Abdülmelik'in davet ettiği birine fazla yemekle ilgili uyarıda bulunması bir çelişki barındırmaktadır. Yine Süleyman b. Abdülmelik bir gün kahvaltıda kırk tane kızartılmış tavuk, üzerindeki iç yağıyla beraber seksen dört börek, seksen ekmek yemiş sonra halkla birlikte umumi sofrada yemek yemiştir.⁵²³ Bu kadar çok miktarda yemeği bir kişinin bir günde yemesinin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Ancak halkla birlikte umumi sofrada yemek yemesi ile ilgili bölüm dikkat çekicidir. Halifelerin halkla birlikte umumi sofralarda yemek yeme adetlerinin olmadığını görüyoruz. Böyle sofralar Ramazan ayında kurulan iftar sofraları olabilir. İftar sofralarının da Ömer b. Abdülazîz zamanında organize edildiğini görüyoruz.

Yemekle ilgili bir başka rivâyette de Süleyman b. Abdülmelik, bir gün kendi bahçesine girip hizmetçisine meyve toplamasını emretmiş. Toplanan meyveleri arkadaşlarıyla birlikte yemeye başlamış. Arkadaşları yemekten bıkmış ancak o devam etmiş sonra da kızartılmış bir koyun yemiş. Koyunlardan sonra kızarmış iki tavuk yemiş. Sonra da meyve yemeye devam etmiş. Ardından kocaman bir kazan dolusu helva yemiş. Ardından saraydaki makamında sofrayı kurdurup orda da hiçbir kısıntı dahi bırakmayana dek yemek yemiştir. Süleyman b. Abdülmelik'in obur olması ile ilgili anlatılan bu rivâyetlerin akılla bağdaşır bir yönünün olmadığını düşünüyoruz.

2.7.3. Süleyman b. Abdülmelik - Ömer b. Abdülazîz'in İlişkileri: Bir gün Süleyman b. Abdülmelik ile Ömer b. Abdülazîz, bir askeri birliğe uğradılar. Bu birlikteki askerleri, develeri, atları ve katırları görünce Süleyman “Ömer’ bunlar hakkında ne dersin” diye sordu. O da “dünyanın birbirini yediğini görüyorum” diye

⁵²¹ Nişasta ve şekerle yapılan bir yemek.

⁵²² Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 105; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 292.

⁵²³ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 109-110; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 292.

cevap verince Ömer b. Abdülazîz “sen bunların hepsinden sorumlusun” diyerek omuzlarındaki ağır yükü ona hatırlatır.

Askeri birliğe yaklaşınca bir karga Süleyman’ın çadırından bir parça yiyecek alıp uçar. Süleyman bu karganın ötüşünün ne anlama geldiğini sorar. Ömer de “nereden geldi nereye gidiyor demek istiyor” deyince Süleyman “ne kadar tuhafsın” der. Bunun üzerine Ömer: “Esas tuhaf olan Allah’ı tanıdığı halde ona isyan edendir. Şeytan’ı tanıdığı halde ona itaat edendir. Dünyayı tanımasına rağmen ona yönelendir” der.

Süleyman b. Abdülmelik ile Ömer b. Abdülazîz birlikte vakfe yaparken insanların ne kadar çok olduklarını görünce Ömer şöyle demiştir: “Bugün bunlar senin yönetimin altındadırlar. Yarın bunlardan dolayı sana hesap sorulacaktır. Kıyamet gününde bunların hepsi senin düşmanın olacaklardır.” Süleyman da “Allah’tan yardım dileriz” diyerek ağlamaya başlamıştır.

Süleyman b. Abdülmelik ile Ömer b. Abdülazîz bir gün yağmura yakalanmışlar. Şimşek çakmaya başlayınca Ömer gülmeye başlamış. Süleyman da “neden gülüyorsun” diye tepki gösterince Ömer: “Bunlar Allah’ın rahmetinin eseri olduğu halde biz bunlardan korkuyoruz. Ya onun gazabının eserlerini ve azabını görsek ne durumda olacağımızı düşün” diyerek ibret verici bir cevap vermiştir.

Süleyman b. Abdülmelik ile Ömer b. Abdülazîz arasında bir gün yaşanan bir tartışma esnasında, Süleyman laf arasında Ömer’e “yalan söylüyorsun” der.” Bunun üzerine Ömer de: “Allah’a yemin ederim ki yalanın sahibine zarar verdiğini öğrendiğim andan beri yalan söylemedim” diyerek tepki göstermiştir. Daha sonra da oradan ayrılmak ve Mısır’a gitmek istediğini belirterek bu sözünden ötürü Süleyman b. Abdülmelik’e kırgınlığını dile getirmiştir. Ancak Süleyman b. Abdülmelik: “Önemli bir meseleyle karşı karşıya kalınca aklıma hep sen gelirsin” diyerek onun gitmesine izin vermemiştir.⁵²⁴

2.7.4. Vefatı: Süleyman b. Abdülmelik’in, ölüm sebebi olarak 400 yumurta ve iki sepet incir yemesidir denmektedir. Çok yemekten dolayı hummaya yakalanıp

⁵²⁴ Ya’kubî, *Tarih*, II: 358; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 316-317; İbn Abdirabbih, *Ikdu'l-Ferid*, V: 177.

ölmüştür denir.⁵²⁵ Dâbık'ta olduğu bir gün kendisine biri yumurta diğeri de incir dolu olan iki sepet getirilir. İncirleri ve yumurtaları hepsini yer. Ardından şekerli bir yiyecek daha yer. Daha sonra hastalanarak vefat eder.⁵²⁶ Süleyman b. Abdülmelik bir gün Dâbık'ta bir cenaze görür. Cenaze kır bir alana defnedilir. O cenazenin defnedildiği topraktan alır. "Bu toprak ne kadar güzel" der. Daha sonra Süleyman vefat ettiği zaman o mezarın yanına defnedilir.⁵²⁷

Süleyman b. Abdülmelik, Kınısrîn bölgesinde yer alan Dâbık'ta 99/717'de Safer ayının 10. Gecesi bir Cuma günü vefat etmiştir. Halifeliği 2 yıl 7 ay 25 gün sürmüştür. Başka bir rivâyette halifeliğinin 2 yıl 8 ay 5 gün veya 2 yıl 8 ay sürdüğü söylenir.⁵²⁸

2.8. Ömer b. Abdülazîz

Süleyman b. Abdülmelik, devrin âlimlerinden olan Recâ b. Hayve'nin isteğiyle Ömer b. Abdülazîz'i veliaht olarak atamıştı. Süleyman b. Abdülmelik bir gün ipekten yapılmış yeşil bir elbise giydi. Aynanın karşısına geçti. "Ben genç sultanım" dedi. Sonra Cuma namazına giderek halka namaz kıldırdı. Dönüşte rahatsızlanmıştı. Recâ b. Hayve ile kendisinden sonra halife olacak kişi konusunda istişarelerde bulundu. Recâ b. Hayve ona Ömer b. Abdülazîz'i önerdi. Süleyman b. Abdülmelik ilk etapta kabul etti ancak kardeşlerinin tepkisinden çekindiğini belirtince Recâ b. Hayve ona "Ömer'den sonra kardeşin Yezîd'i veliaht olarak tayin et. Böylelikle tepkileri dindirmiş olursun" dedi. Süleyman'a bu teklif cazip geldi. Ardından Ömer b. Abdülazîz'e bir mektup yazarak onu veliaht olarak tayin ettiğini haber verdi. Hişâm b. Abdülmelik ilk olarak Ömer b. Abdülazîz'in adını duyunca "Vallahi biat etmem" diyerek bu duruma itiraz etti. Recâ b. Hayve Dâbık mescidinde insanları topladı ve halifenin vasiyetini ilan etti. Halifeliğin Abdülmelik oğullarından çıkmasından endişe eden Hişâm haricinde itiraz eden olmamıştı. Ancak halifelik

⁵²⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 111; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 292.

⁵²⁶ Ebu'l-Fida, *Muhtasar*, I: 200; İbn Abdirabbih, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 178.

⁵²⁷ Taberî, *Tarih*, VI: 548.

⁵²⁸ Taberî, *Tarih*, VI: 546.

Abdülmelik oğullarından çıkmıyordu. Çünkü Ömer b. Abdülazîz'den sonra Yezîd b. Abdülmelik veliht olarak tayin edilmişti.⁵²⁹

2.8.1. Halifelikten Önceki Yaşantısı: Ömer b. Abdülazîz, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ın torunudur.⁵³⁰ Ömer b. Abdülazîz, Mısır'ın bir köyü olan Hulvan'da doğmuştur. Ömer'in yüzünde yara izi vardı. Küçükken yüzüne bir hayvan basmıştı.⁵³¹ Yüzündeki yaranın babasının tarlasına girdiği zaman bir atın ona vurmasından dolayı olduğu da söylenir.⁵³² Bununla ilgili şöyle bir olay anlatılmaktadır: Çocukluğunda babasının hayvanlarından bir tanesi onun yüzünü yaralamıştı. Hayvan, Ömer'in yüzüne vurduğunda annesi hemen yanına geldi. Yarasından akan kanı silmeye başladı. Ömer'in yüzünü silerken bir yandan da “oğlumu kaybettim” diye ağlamaktaydı. Ancak Ömer b. Abdülazîz'in babası o sırada ağlamakta olan hanımını teselli ederek şöyle dedi: “Eğer o Eşeccu Benû Ümeyye (Benû Ümeyye'nin yaralı yüzlüsü) ise ne mutlu sana...” Yüzündeki bu yara nedeniyle onun yeryüzünü adaletle dolduracağı şeklinde yorumlanmaktaydı.⁵³³ Bu düşünce Hz. Ömer'in “soyumdan gelecek olan yüzünde yara izi olan biri yeryüzünü adaletle dolduracak” sözünden kaynaklanıyordu.⁵³⁴ Daha küçük yaşta iken ağladığı bir anda annesi ağlama sebebini sorunca “ölümü hatırladım. O yüzden ağlıyorum” demiştir.⁵³⁵ Küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemişti. Babası tarafından ilim tahsili için Medine'ye gönderilmişti. Babası vefat edince ise amcası Abdülmelik onu yanına aldırıp kızını Fatıma ile evlendirmişti. Halife olmadan önce de salih bir insan olan Ömer b. Abdülazîz, bolluk içinde yaşıyordu. Lüks yaşantısı ve yürüyüşü nedeniyle eleştiriliyordu. Ömer b. Abdülazîz kadar namazı Rasulullah'ın namazına benzeyen başka bir kimse yoktu diye rivâyet edilir. Ömer b. Abdülazîz namazda kıyam ve

⁵²⁹ Taberî, *Tarih*, VI: 550-551; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 232;

⁵³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 311; Atvan, Hüseyin, *er-Rivâyetü't-Tarihiyye fî Bilâdi's-Şam fî Asri'l-Enevîyye*, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Cîl, 1986): 236.

⁵³¹ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 270.

⁵³² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 311-312.

⁵³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 311.

⁵³⁴ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 362; Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 320.

⁵³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 312; İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferac, *Sîretü ve Menakibu Ömer b. Abdülaziz*, thk. Naim Zerkûr, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1984): 14.

oturuşu kısaltır rükû ve secdeyi uzatırdı. Rükû ve secdelerde onar kez tesbih getirirdi.⁵³⁶

Babası Abdülazîz b. Mervân, oğlu Ömer'in hocasına bazı nasihatlerde bulunmuştu: "Sohbet gaflete düşürür. Çok gülme. Çünkü gülmek kalbi öldürür. Öğrencilerinin senden ilk öğrenmeleri gereken şey eğlenceden uzak durmak olmalıdır. Çünkü eğlencenin başlangıcı şeytandan sonu ise Allah'ın gazabındandır. Çalgı aletleriyle uğraşmak, müzik dinlemek suda yosunun bitmesi gibi kalpte nifakın bitmesine sebep olur."⁵³⁷

Bir gün saçını taramakla uğraştığı için namaza geç kalan Ömer b. Abdülazîz'in babası bu durumu öğrenince oğlunun saçını kestirmiştir. Başka bir rivâyette ise kendisi saçını kesene kadar babasının onunla konuşmadığı belirtilir.⁵³⁸ Ömer, Ubeydullah b. Abdullah'ın yanına sık sık gidip ondan nasihat dinlerdi.⁵³⁹ Genç yaşta babasından kendisini Medine'ye göndermesini isteyen Ömer b. Abdülazîz, sürekli fakihlerle birlikte oturup onların edebiyatı ile edeplenmiştir. Ayrıca o, Kureys'in yaşlılarıyla oturur gençlerinden uzak dururdu. Bu özelliklerinden dolayı amcası Halife Abdülmelik b. Mervân onu çok sevmiş ve kızı Fatıma ile evlendirmiştir.⁵⁴⁰ Ömer, narin yüzlü, beyaz tenli ve etine dolgun biriydi. Dışarı çıktığı zaman çok güzel kokular sürünürdü. Halife olmadan önce giyimine oldukça önem veren Ömer, kıyafetlerine o kadar çok para harcardı ki malının kıyafetlerini karşılayamayacağından endişe duymaya başladığını dahi ifade etmiştir.⁵⁴¹

Velîd b. Abdülmelik tarafından Medine'ye vali olarak atanan Ömer b. Abdülazîz, Medine'nin önde gelen on tane fakihini dedesi Asım b. Ömer b. Hattab'ın evinde toplayarak onların görüşüne başvurmadan hiçbir karar vermek istemediğini belirtmiştir.⁵⁴²

⁵³⁶ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 271.

⁵³⁷ Ali, Faur, *Sîretü Ömer b. Abdülaziz*, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Hâdi, 1991): 16.

⁵³⁸ İbnü'l-Cevzî, *Sîretü ve Menâkıb Ömer b. Abdülaziz*, 13-14; Ali, *Sîretü Ömer b. Abdülaziz*, 15-16.

⁵³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 311; Cevzî, *Sîretü ve Menakibu Ömer b. Abdülaziz*, 13-14.

⁵⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 313.

⁵⁴¹ Ali, *Sîretü Ömer b. Abdülaziz*, 15.

⁵⁴² Ebu'l-Fida, *Muhtasar*, 198.

Ömer b. Abdülazîz, eşinin cariyelerinden birini çok beğenip eşinden satın almak istemiş, ancak eşi buna razı olmamıştır. Halife olunca eşi cariyeyi güzelce süsleyerek Ömer'e hediye etmiştir. Ancak Halife Ömer cariyeye iltifat etmemiştir. Cariye, önceden kendine ilgi duyan Ömer'in tavrına şaşırıp kalmış ancak Ömer, yüklendiği sorumluluktan dolayı kadınlarla alakasını kesmek zorunda olduğunu belirtmiş ve cariyeyi memleketine ailesinin yanına göndermiştir.⁵⁴³

Konstantiniyye'den gelen bir kişinin Ömer b. Abdülazîz'in huzurunda şarkılarla ilgili konuştuğu ve Ömer b. Abdülazîz'in de buna müsaade ettiği de rivâyet edilmektedir.⁵⁴⁴ Câhız, Ömer b. Abdülazîz'in halife olduktan sonra ölene kadar hiç içki içmediğini ve hiç müzik dinlemediğini aktarır.⁵⁴⁵

Ömer b. Abdülazîz, yağmur duasına çıkardı. Bir gün Ömer'e, Mekke'de suların ve yağmurun azaldığı, dolayısıyla hacıların susuz kalmasından endişe edildiği haberi geldi. Ömer de bunun üzerine "bizden ne talep edildiği açıktır. Hadi birlikte yağmur duasına çıkıp Allah'a dua edelim" dedi. Sonra hep birlikte dua edildi. O gün insanlar gece vakti eve vardıklarında gökten boşalırcasına yağmur yağmaya başladı. Böylece o yılda Mekke'de topraklar çok verimli bir hale geldi.⁵⁴⁶

2.8.2. Halifelikten Sonraki Yaşantısı ve Adaleti: Bir gün bir adam Ömer b. Abdülazîz'e gelerek "ey müminlerin emiri! Rüyamda eğer Eşeccu Benû Ümeyye halife olduysa yeryüzünü adaletle dolduracaktır diyen bir ses işittim" dedi. "Velîd ve Süleyman halife olduklarında Eşeccu Benû Ümeyye olanların onlardan biri olup olmadığını sordum. Olmadıklarını öğrendim. Daha sonra sen halife oldun senin Eşeccu Benû Ümeyye olduğunu öğrendim" deyince Ömer b. Abdülazîz "Allah'ın kitabını oku. Vallahi o senin için bana verdiği haberden çok daha büyük bir nimettir" dedi.⁵⁴⁷ Ömer b. Abdülazîz, halife olduktan sonra kendisine getirilen günümüzün makam aracı olarak değerlendirebileceğimiz halifelik bineğine

⁵⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 325.

⁵⁴⁴ Sa'leb, Ebi'l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Mecâlis Sa'leb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (Mısır: Daru'l-Mearif, trz.): 24-25.

⁵⁴⁵ Câhız, *et-Tâc*, 152.

⁵⁴⁶ Taberî, *Tarih*, VI: 438.

⁵⁴⁷ İbn Abdîrabbih, *İkdu'l-Ferîd*, V: 180.

binmemiştir. Pamuk ve yünden yapılan elbiseler giymeye başlamıştır.⁵⁴⁸ Emevî halifeleri, namazları geniş vakitlerin sonuna ertelemeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Ancak Ömer b. Abdülazîz bu geleneği bozarak namazları zamanında kıldığı rivâyet edilmiştir.⁵⁴⁹ Muâviye b. Ebi Süfyân, Abdülmelik b. Mervân ve Ömer b. Abdülazîz Cuma namazlarında ve vakit namazlarında cemaate namaz kıldırmak konusunda hassas davranmışlardır. Onların dışındaki diğer halifeler ise namazları kıldırmak konusunda gevşek davranmışlar bazen de sahibi şurta başkanını namaz kıldırmak için görevlendirmişlerdir.⁵⁵⁰

Ömer b. Abdülazîz, beyaz tenli, ince yapılı, sakalı güzeldi.⁵⁵¹ Aynı zamanda etine dolgun bir yapıya sahipti. Ancak halife olduktan sonra bambaşka bir görüntüye bürünmüştür. Ömer b. Abdülazîz'i önceden tanıyanlar onun halife olduktan sonraki halini görünce çok şaşırılmışlardır.⁵⁵² Bu durum şüphesiz onun halifelik esnasındaki yaşantısının etkisiyle açıklanabilir. Ömer b. Abdülazîz, halifelikten önce kendisine 500 dirheme kıyafet alan bir arkadaşına “çok sert bir kumaşlı elbise almışsın” der. Aynı arkadaşı halifelikten sonra 8 dirheme elbise aldığına ise “gerçekten aldığın elbisenin kumaşı çok yumuşak” diyerek halifelikten önce ve sonrası arasında yaşantısında ne kadar fark olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁵³ Ömer b. Abdülazîz, sürekli ölümü arzu ederdi. Bunun için de sürekli ağlamaktaydı. Buna şahit olan bir arkadaşı ona sitem ederek “neden ölümü temenni ediyorsun? Sen birçok sünnetin ihya olmasına ve birçok bidatin yok olmasına vesile oldun” dedi. Ömer de buna “ben de salih bir kul olmayayım mı?” diyerek karşılık vermişti.⁵⁵⁴

Ömer b. Abdülazîz'in Hızır (a.s) ile mescidde namaz esnasında görüştüğü Hızır (a.s) ona halife olup insanlara adaletle hükmedeceğini haber verdiği rivâyet edilir.⁵⁵⁵ Halife olduktan sonra kendisine miras olarak kalan malları ve hanımı Fatıma binti Abdülmelik'e ait bazı mücevherleri hakkımız değil diyerek Beytü'l-

⁵⁴⁸ Uleymî, *Tarihu'l-Mu'teber*, 320.

⁵⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII: 150.

⁵⁵⁰ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 149.

⁵⁵¹ Yafîî, *Miratü'l-Cinan*, I: 166.

⁵⁵² Cevzî, *Sîretü ve Menakibu Ömer b. Abdülazîz*, 15.

⁵⁵³ İbn Abdîrabbîh, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 181.

⁵⁵⁴ İbn Abdîrabbîh, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 182.

⁵⁵⁵ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 272.

Mâl'e bağışlamıştır.⁵⁵⁶ Döneminde, toplanan vergilerin kaynaklarını araştıran Halife Ömer b. Abdülazîz, bir valisinden gelen listeyi incelemiş ve listede şaraptan alınan 4000 dirhem vardır ibaresini görünce “müslüman şarap içmez ve satmaz. Bu paranın sahibini bul ve hemen sahibine iade et” diye valisine mektup yazmıştır. Bu durum onun içki hakkındaki tutumunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Halifeliğin mesuliyetinin ağırlığını hisseden Ömer b. Abdülazîz döneminde insanlar birbirlerine oruç tutmaktan, Kur'an okumaktan namaz kılmaktan söz eder olmuşlardı.⁵⁵⁷ Halife olduğu zaman insanlara şöyle demiştir: “Ey insanlar! Kur'an'dan sonra kitap yoktur. Muhammed'den (s.a.s) sonra peygamber gelmeyecektir. Ben size bir şeyleri farz kılacak değilim. Bidat uyduran değilim. Ben sadece tabi olanım. Ben sizin hiç birinizden daha hayırlı değilim. Ancak sorumluluğum sizin sorumluluğunuzdan daha fazla. Zalim yöneticiden kaçan zalim değildir. Yaratıcıya karşı gelme konusunda yaratılmışı itaat yoktur.⁵⁵⁸ Bu hutbenin devamında “şu beş şarta uymayanlar yanımızdan ayrılınsınlar” demiştir:

1-İhtiyaçlarını bize bildiremeyenlerin ihtiyaçlarını bildirsınlar

2-Hayır ve iyilik konusunda tüm gayretleriyle yardımcı olsunlar

3-Bizim göremediğimiz hayır ve iyilikleri bize göstereyin

4-Yanımızda kimse kimsenin gıybetini yapmasın

5-Kimse kendini ilgilendirmeyen işlere karışmasın

Bu şartları saydıktan sonra şairler ve hatipler Ömer b. Abdülazîz'den uzaklaşmışlardır.⁵⁵⁹

Ömer b. Abdülazîz, tebaasına karşı adil davranırdı. Hastaları ziyaret eder, cenazelere karşı son vazifesini yapardı. Hilafetten önce bin dinara giydiği gömleği beğenmediği söylenen Ömer b. Abdülazîz, halife olduktan sonra giydiği değersiz

⁵⁵⁶ Koyuncu, Mevlüt, *İkinci Hazreti Ömer*, 1. Baskı, (İstanbul: Boğaziçi Yay., 1996): 43.

⁵⁵⁷ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 72; Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer*, 92-93.

⁵⁵⁸ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 273.

⁵⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 320.

elbiseler içinse “ölecek kişi için bunlar dahi çok” demiştir.⁵⁶⁰ Ömer b. Abdülazîz, halife olduktan sonra 10 dirhemlik sert keten kumaştan yapılmış olan gömlek giymeye başlamıştı.⁵⁶¹ Halife olduktan sonra elbisesini yıkar ve kuruyana dek dışarı çıkmazdı. Çünkü giyebileceği bir başka elbisesi yoktu.⁵⁶²

Ömer b. Abdülazîz mizaha karşı çevresindeki insanları uyarıyordu. “Mizahtan kaçının. Zira o, insanda kine sebep olan bir ahmaklıktır” demiştir.⁵⁶³

Ömer b. Abdülazîz, düzenlediği at yarışında galip gelen Hz. Ebûbekir (r.a)’ın torununu tebrik etmiştir. Süleyman b. Abdûlmelik’in yaptırmak istediği ancak vefat etmesi sebebiyle yapılamayan at yarışını, Ömer b. Abdülazîz yaptırmıştır. Belâzûrî, Ömer b. Abdülazîz’in birden fazla at yarışı yaptırdığını ifade eder.⁵⁶⁴

Bir gün Ömer b. Abdülazîz, adamın birine “benim hilafet görevini hakkıyla yapacağıma dair bir çekincen var mı” diye sordu. O kişi de: “Dirhemi seviyor musun” diye sorunca Ömer b. Abdülazîz “hayır” dedi. Adam da “o halde korkma! Allah sana yardım edecektir” dedi.⁵⁶⁵ “Senden önceki halifeler bize geçimimizi sağlamak için bağışta bulunurlardı” diyen birine “bizim için en hayırlısı geçimi için bize ihtiyaç duymayan kişidir. Ölümü çokça an. Geçim sıkıntısı yaşayana hayatı genişletir. Bolluk içinde yaşayana hayatı daraltır” dedi.⁵⁶⁶

Nasib b. Rebah adlı şair, bir gün Ömer b. Abdülazîz’in huzuruna çıkmak ister. Ancak Halife Ömer ona izin vermez. Bunun üzerine şair der ki: “Elhamdülillah ile başlayan bir şiir yazdım.” Ömer b. Abdülazîz bunu duyunca şairin huzuruna çıkmasına izin verir.⁵⁶⁷ Bir gün huzuruna çıkmak için izin isteyen şair Cerir’le görüşmesinde Cerir ondan önceki halifelerin kendisine verdiği bağışları vermesini ister. Ancak Ömer b. Abdülazîz ona muhacir mi ensar mı olduğunu sorunca ikisinden

⁵⁶⁰ İbn İmranî, *el-İnbâ fi Tarihi 'l-Hulefâ*, 51.

⁵⁶¹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 172.

⁵⁶² Uleymî, *Tarihu 'l-Mu'teber*, 321.

⁵⁶³ Doğan, “Emevîler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler”, 216.

⁵⁶⁴ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 179.

⁵⁶⁵ Suyûtî, *Tarihu 'l-Hulefâ*, 273.

⁵⁶⁶ Suyûtî, *Tarihu 'l-Hulefâ*, 273.

⁵⁶⁷ İbn Abdirabbih, *Ikdu 'l-Ferîd*, VI: 143.

de olmadığını söyleyen Cerir'e kendi parasından 4 dinar verir. Cerir, Ömer'in yanından ayrılınca da karşılaştığı insanlara “öyle bir halifenin yanından geliyorum ki fakirlere veriyor ancak şairlere vermiyor. Ama yine de ben ondan razıyım” diyerek Ömer b. Abdülazîz'i övüyordu.⁵⁶⁸ Yıkılan şehirlerinin yeniden inşası için Halife Ömer'den yardım isteyen görevlilerine “şehri zulümden temizleyin. Yollarını arındırın. O şekilde yeniden şehrinizi inşa edersiniz” dedi. Kendisi hakkında “yalan söylemenin söyleyen için utanç verici olduğunu öğrendiğim andan itibaren asla yalan söylemedim” diye buyurdu.⁵⁶⁹

Halife olmadan önceki yaşantısında kıyafetinin göbek kısmının görünmeyecek kadar göbek yağlarıyla kapandığı (şişman olduğu) söylenen Ömer b. Abdülazîz, ancak halifelikten sonra kaburga kemikleri uzaktan sayılacak kadar zayıflamıştır. Eşi Fatıma, halifeliğinde onun yemeğinin her gün mercimek olduğunu söyler. Hamama girdiği zaman keselenirdi. Koltuk altı tıraşını ve temizliğini kendisi yapar başkasına yaptırmazdı.⁵⁷⁰ Ömer b. Abdülazîz'i Medine valiliği döneminden tanıyanlar halife olduktan sonra onu gördüklerinde bedenindeki değişikliğe bir türlü inanamamışlardı.⁵⁷¹ Ömer b. Abdülazîz'in yemekte israf konusundaki tavrı ile ilgili ilginç bir olay anlatılır: Mesleme b. Abdülmelik, her gün yemek için bin dirhem harcama yapmaktaydı. Ömer b. Abdülazîz, bu durumu öğrendiği zaman Mesleme'yi birlikte yemek yemek için davet etti. Ömer b. Abdülazîz, mercimek, soğan ve yağ verdi. Aşçısına “Mesleme yemek için geldiği zaman sen sofrayı hazırla. Sofraya ilk olarak mercimek koy. Daha sonra soğanı sonra da yağı koy” diye emir verdi. Mesleme yemek için geldiği zaman Ömer onunla öğlen vaktine dek sohbet etti. Mesleme çok acıktığı zaman aşçısına sofrayı hazırlamasını emretti. Aşçı, sofrayı hazırlayıp sofraya mercimek koydu. Mesleme mercimek yedi ve karnını doyurdu. Ömer de aşçıya diğer yemekleri getirmesini emretti. Mesleme'nin yemek yemediğini gören Ömer şaşırıp “hayırdır ne oldu sana? Neden yemiyorsun?” deyince Mesleme doyduğunu söyledi. Bunun üzerine Ömer şaşkınlığını gizleyemeyerek “sen mercimekle mi doydun? Mercimeğin bize maliyeti sadece bir dirhem. Sen ise her

⁵⁶⁸ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve 's-Siyâse*, II: 142-143.

⁵⁶⁹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 274.

⁵⁷⁰ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 275-276.

⁵⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Sîretü ve Menâkıb Ömer bin Abdülaziz*, 15.

gün sofran için bin dirhem harcıyorsun. Allah'tan kork ve müsriflerden olma” diyerek ona nasihatte bulundu. Mesleme de bu durumu kabullenip kendine bu konuda çekidüzen vereceğine dair söz vererek oradan ayrıldı.⁵⁷²

Ömer b. Abdülazîz, üzüm almak için dahi eşinden para isteyecek kadar maddi yokluk yaşamaktaydı. Hanımı, onun halife olduktan sonra cenabetten veya rüyada ihtilam olmaktan dolayı yıkandığını hatırlamadığını ifade etmektedir. Fatıma binti Abdülmelik şöyle der: “Ömer çok namaz kılar ve oruç tutardı. Yatsıyı kıldıktan sonra uyur. Sonra uyanır. Uykuya dalana kadar ağlardı. Sonra uyanınca yeniden ağlardı. Ahiretle ilgili bir şeyler hatırlayınca aniden silkinerek uyanırdı. Gecelerini bu şekilde ağlayarak geçirirdi.”⁵⁷³ Mesleme b. Abdülmelik bir gün Ömer b. Abdülazîz'in gömleğinin kirli olduğunu görünce Ömer'in hanımı olan kardeşine neden başka gömlek giymediğini sorar. O da başka gömleği olmadığını söyler.⁵⁷⁴ Ömer b. Abdülazîz'in serveti halife olmadan önce 40 bin dinardı. Halife olduktan sonra 400 dinara düştü. Daha fazla yaşasaydı. 400 dinar da tükenecekti.⁵⁷⁵ Bu durum onun mal mülk edinme konusundaki tavrını ortaya koyan örneklerden bir tanesidir. Ömer b. Abdülazîz, oğlunu yaralayan yetim bir çocuğu bağışlayarak onu dîvana kaydedip ona maaş bağlamıştır.⁵⁷⁶ Her sabah Kur'an okur ancak okuyuşunu fazla uzatmazdı.⁵⁷⁷ O, bir gün Cuma namazını kıldırırken üzerinde önden ve arkadan cepleri yamalı olan bir elbise giymişti. Bir kişi ona “neden Allah'ın sana verdiği gibi giymiyorsun” deyince Ömer de “en iyi iktisat bollukta, affetmek de kudretliyen yapılır” dedi.⁵⁷⁸ Hanımı ne zaman yanına girse onu ağlarken bulurdu. Durumunu sorduğu zaman da yüklendiği mesuliyetin ağırlığından olduğunu ifade ederdi.⁵⁷⁹ Ömer b. Abdülazîz'in günlük nafakası iki dirhemdi. Onun evindeki lambası üzeri çamurla kaplı çubuklar üzerinde duruyordu. Kölesi bir gün ona su ısıtmıştı. Ancak suyu ısıttığı yer umuma ait olan mutfaktı. Bundan dolayı kölesine para verip o para ile odun almasını ve mutfağa koymasını emretti. el-Bidaye ve'n-Nihâye'de su ısıtma

⁵⁷² İbn A'sem, *Futûh*, VIII: 205.

⁵⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 328; Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 276.

⁵⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 327; Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 276.

⁵⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 338; Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 276.

⁵⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 327.

⁵⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 329.

⁵⁷⁸ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 276-277.

⁵⁷⁹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 277.

hadisesi yemek yapmak olarak anlatılmaktadır.⁵⁸⁰ Kendisine hediye olarak verilen bir elmayı rüşvet diye tarif etmiş ve yememiştir.⁵⁸¹ Halife Ömer, kaba kumaşlardan giyer, sert ve lezzetsiz şeyler yer ve lüksten uzak dururdu.⁵⁸² Ömer b. Abdülazîz, çarşıdaki görevlilere şöyle emir vermişti. “Çarşıda et satan gayri müslimler hayvanlarını keserken mutlaka Allah’ın (c.c) adını ansınlar.”⁵⁸³ Ayrıca halifelere mahsus olan elbiselerin satılmasını emretmiştir.⁵⁸⁴ Ömer b. Abdülazîz, halife olduktan sonra meşguliyeti çok arttığı için namaz vaktini geçirmesin diye ezan okuduktan hemen sonra müezzinlerin kendini namaz vaktinin girdiğinden haberdar etmelerini istemiştir.⁵⁸⁵ Ömer b. Abdülazîz her gece fakihleri toplar, onlarla ölüm ve kıyamet hakkında sohbet ederdi. Sohbet ederken önlerinde cenaze varmış gibi ağlardı.⁵⁸⁶ İbadet ederken de uykusu gelirse tasmaya benzeyen bir halkaya başını koyar öylece dururdu.⁵⁸⁷ Soğuk bir kış gecesinde ocağın karşısında oturup yanındaki kimseden kendisine kıssa anlatmasını eğer bilmiyorsa konuşmasını isterdi.⁵⁸⁸ Neden yemek yerken veya bir şey içerken seni koruyacak bir muhafız edinmiyorsun denince “eğer kıyamet gününden başka bir şeyden korkuyorsam Allah korkumu güvene çevirmesin” demiştir.⁵⁸⁹

Ömer b. Abdülazîz, önceleri diğer Emevî halifeleri gibi Hz. Ali’yi hayırla yâd etmezdi. Ubeydullah b. Abdullah bunu duyunca Ömer’e: “Allah Bedir ehlinden ve Biatü’r-Rıdvan ehlinden razı olmuşken Allah’ın onlara gazap ettiğini duydun mu?” Ömer de “hayır” deyince Ubeydullah onun Hz. Ali hakkında olumsuz şeyler söylediğini duyduğunu belirtti. Ömer b. Abdülazîz de hemen tevbe istiğfar etti. Ayrıca babası Abdülazîz de Hz. Ali’ye hutbede hakaret ederken dili sürçermişçesine kelimeleri çiğnerdi. Babasına bu durumu sorduğu zaman babası “halk bizim Ali hakkında bildiklerimizi bilse anında bizi bırakıp Ali’nin çocuklarının peşinden

⁵⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 328.

⁵⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 329; Suyûti, *Tarihu’l-Hulefâ*, 277.

⁵⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 338.

⁵⁸³ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 193.

⁵⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 346.

⁵⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 299.

⁵⁸⁶ Suyûti, *Tarihu’l-Hulefâ*, 278.

⁵⁸⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 350.

⁵⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 355.

⁵⁸⁹ Suyûti, *Tarihu’l-Hulefâ*, 282.

giderlerdi” diye cevap vermiştir.⁵⁹⁰ Günümüzde Cuma hutbelerinde okunan şu cümleler Ömer b. Abdülazîz tarafından ilk olarak okunmuştur:

الحمد لله نحمده ونستعينه ، ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا من يهده
الله فلا مضل ومن يضل فلا هادي له أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله
صلى الله عليه⁵⁹¹

Kaderiyye konusundaki görüşlerinden dolayı Gaylan el-Kaderî’yi uyarılmış o da Ömer b. Abdülazîz’ e kendisine doğruyu gösterdiği için teşekkür etmiştir. Ancak Ömer b. Abdülazîz onun tavırlarından mutmain olmayarak onun hakkında “Allah’ım şayet doğru söylemiyorsa onun ellerini ve ayaklarını kes” diye dua etti. Gaylan’ın da elleri ve ayakları kader hakkındaki görüşleri yüzünden Hişâm döneminde kesildi.⁵⁹²

Ömer b. Abdülazîz adaleti şu şekilde tarif eder: “Küçüğe baba, büyüğe evlat, akrablara ise kardeş olmak. Kadınlara da karşı da aynı şekilde olmak. İnsanları günahları ve bedenleri kadar cezalandırmak, öfkeden dolayı insanlara bir kırbaç dahi vurmamak.”⁵⁹³ Hz. Ali ve soyuna hutbelerde sövme âdetini kaldıran ve onun yerine

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ⁵⁹⁴

ayetinin okunmasını emreden Ömer b. Abdülazîz’dir.⁵⁹⁵ Cuma namazı hutbesinde bu ayeti okuma geleneği günümüzde de devam etmektedir. Ömer b. Abdülazîz, halife olmadan önce yazdığı bir şiirinde şöyle der:

Kalbini tutkudan ve hevaya bağlanmaktan alıkoy

Rabbin hakkı için şakakların ağarmasında ve ayrılıkta

Sakınanlar gibi öğüt alacaksan öğütler vardır

⁵⁹⁰ Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, II: 68-69.

⁵⁹¹ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 283.

⁵⁹² Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 285.

⁵⁹³ Suyûti *Tarihu'l-Hulefâ*, 285.

⁵⁹⁴ en-Nahl 16/90.

⁵⁹⁵ Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 285.

Ne zamana kadar dönmeyeceksin gûnahtan ne zamana kadar

Gençlik senden zorla alınıp yaşlandıktan sonra mı?

Eğer yaşarsan gençlik bozulmaya mahkûmdur.

Kişi için gerçekten yeterlidir.

Gûnahtan ve azgınlıktan sakınmak için yeterlidir.⁵⁹⁶

Ömer b. Abdülazîz, kendisine zehir içiren kölesini yanına çağırarak “sana yazıklar olsun. Bana zehir içirmene sebep olan şey nedir” diye sordu. O da “bin dinar ve özgür olmak” deyince bin dinarı alıp hazineye aktardı köleyi de azad etti.⁵⁹⁷

Halifeliği boyunca sarayda yaşamayı uygun bulmamış ve Hunâsıra’ya yerleşmiş olan Ömer b. Abdülazîz, oldukça sade bir hayat sürmüştür.⁵⁹⁸ Medine valiliği döneminde tamamen kendine ait olduğu ifade edilen 7 bestesi vardır.⁵⁹⁹ Halife Ömer’in cariyelerden şarkı dinlediği nakledilir. Ömer b. Abdülazîz, şiirlerindeki ifadelerin mahremiyet sınırlarını zorlaması sebebiyle Ahvas adlı şairi sürgüne göndermiştir.⁶⁰⁰ Ömer b. Abdülazîz, Medine kadısının cariyesinin sesinin çok güzel olduğunu duymuş ve ondan şarkı dinlemiştir. Şarkı dinlerken cariyenin sesinden öyle çok etkilenmişti ki gözyaşları dahi akıyordu.⁶⁰¹ Ramazan ayında halk için iftar sofraları hazırlatırdı.⁶⁰² Ömer b. Abdülazîz, pişmiş et yiyen ve hatta şeker yiyen birinin abdestini tazelemesi gerektiğini belirtmiştir. Teğanni ile ezan okuyan müezzinlere bundan vazgeçmelerini söylemiştir.⁶⁰³

Ömer b. Abdülazîz, valileri çeşitli konularda uyarmak amacıyla onlara mektuplar göndermekteydi. Valilerinden haksız yere kimseye vurmamalarını ve kısas konusunda çok dikkatli olmalarını istemektedir.⁶⁰⁴ Onun bu konudaki duruşu hem

⁵⁹⁶ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 286.

⁵⁹⁷ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 288.

⁵⁹⁸ Yiğit, *Emevîler*, 99.

⁵⁹⁹ İsfahani, *Eğani*, IX: 186; Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 188.

⁶⁰⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 94.

⁶⁰¹ Kılıç, “İslâm Kültür Tarihinde Musiki”, 440.

⁶⁰² Yiğit, *Emevîler*, 178.

⁶⁰³ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer*, 105

⁶⁰⁴ Taberî, *Tarih*, VI: 560.

günlük hayatında hem de devlet yönetiminde nasıl bir yol izlediğini ortaya koymaktadır.

Ömer b. Abdülazîz, halife olduktan sonra bir valiye yazdığı mektubunda, ondan şehrinde evler inşa etmesini istemiştir. Devamında şöyle demiştir: “Müslümanlardan sana her kim uğrarsa onu yanında bir gün bir gece ağırla. Hayvanlarına göz kulak olun. Hasta olanları iki gün iki gece ağırlayın. Her hangi bir şekilde memleketine gidemeyene memleketine ulaşincaya kadar yardımcı olun” diye emretmiştir.⁶⁰⁵

Ömer b. Abdülazîz, halifelikten önceki yaşantısında çok zengindi. En güzel elbiseleri giyer, ayağının takılmasıyla yırtılan bir elbiseyi bir daha giymezdi. Ancak halife olduktan sonra değersiz kumaşlardan dikili elbise giymeye başlamıştı. Elbisesi yıkandığı zaman bir başkası olmadığı için elbisesinin kurumasını beklerdi. Valilerine yüksek miktarda maaş verir kendisi ise ancak günlük ihtiyaçlarını karşılayacak kadar cüz’i maaş alırdı.⁶⁰⁶ Bazı ihtiyaçları için parası olmadığından hanımından dahi para aldığı ifade edilmektedir. Halifelere tahsis edilen özel atları (ki günümüzdeki makam aracına tekabül eder) “benim atım bana yeter” diyerek geri çevirmiştir. Müslümanların ihtiyaçları varken buna oturmam diyerek makam koltuğuna oturmaktan imtina etmiştir.

Gece vakti bir sohbet esnasında, lambanın yağının bittiğini görünce o sırada uyumakta olan kölesini uyandırmayıp kendisi lambanın yağını doldurmuştur.⁶⁰⁷ “Her şeyini değiştirdin. Yürüyüşünü dahi değiştirdin” diyenler olmuştur.⁶⁰⁸ Buradan hareketle Ömer b. Abdülazîz’in halife olmadan önceki yaşantısıyla halifelikten sonraki yaşantısı arasında çok büyük farklar olduğu açıktır.

Ömer b. Abdülazîz, dinlenme saatlerini ilim meclislerine ayırırdı. Çevresindekilerin “gündüzleri çalıştığınız yetmiyormuş gibi geceleri de

⁶⁰⁵ Taberî, *Tarih*, VI: 567.

⁶⁰⁶ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer*, 112.

⁶⁰⁷ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer*, 113.

⁶⁰⁸ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer*, 114.

çalışıyorsunuz” demeleri günlük yaşamının büyük bir bölümünün çalışmakla geçirdiğini ortaya koymaktadır.

Halifeliğin sorumluluğunun bilincinde olan Ömer b. Abdülazîz, halife olduktan sonra tanınamayacak kadar zayıflamıştır. Yoğun iş temposundan dolayı ailesine ayırdığı zamanın azalması nedeniyle hanımı bu durumdan şikâyetçi olmuştur.⁶⁰⁹

Her daim Allah’a hesap vereceğinin bilinciyle hareket eden Ömer b. Abdülazîz, umuma ait olan mutfakta pişen yemeklere masrafını ödemedikçe iştirak etmez, hatta orada su dahi ısıtmazdı. Müslümanların ortak mallarını özel işlerinde kullanılmasına müsaade etmezdi.⁶¹⁰ İbadet edilen yerlerdeki süslemelerin namazda kişiyi meşgul edeceğini düşünen ve süslemelere karşı olan halife Ömer b. Abdülazîz, rüşvet ihtimali barındırdığı için hediye almayı da yasaklamıştı.⁶¹¹

Ömer b. Abdülazîz, babasının Mısır valiliği sırasında başlatmayı düşündüğü hadislerin tedvin çalışmasını, hadis uydurmacılığının artması ve hadis âlimlerinin vefatı üzerine kendisi başlatmıştır.⁶¹² Ömer b. Abdülazîz’in Kaderiyye mezhebine reddiye yazdığı rivâyet edilmektedir.⁶¹³ Ömer b. Abdülazîz, Emevîler döneminin istisna idarecilerinden biridir. Mervânî hanedanının üyeleri çok şatafatlı bir yaşam tarzı sürmüşken Ömer b. Abdülazîz hepsinden farklı bir hayat sürmüştür.⁶¹⁴

2.8.3. Vefatı: Ömer b. Abdülazîz, henüz hayatta iken mezar yerini 40 dirheme satın almıştır.⁶¹⁵ Ömer b. Abdülazîz’in hanımı Fatıma diyor ki: “Onun hastalığı şiddetlenip titremesi artınca gece boyunca uyumadı ben de uyumadım. Sonra Mirsad adındaki hizmetçiyi çağırdım. Müminlerin emirinin yanından ayrılma. Bir ihtiyacı olabilir. Sabah olup gün ağarınca yanına gitmek istedim. Mirsad evin dışında uyuyordu. Onu uyandırıp neden dışarı çıktın diye sordum.” Mirsad da müminlerin emiri bana “ben insana da cine de benzemeyen bir şey gördüm. Dışarı

⁶⁰⁹ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer* 115.

⁶¹⁰ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer* 116.

⁶¹¹ Koyuncu, *İkinci Hazreti Ömer* 117.

⁶¹² Yiğit, *Emevîler*, 222.

⁶¹³ Yiğit, *Emevîler*, 233.

⁶¹⁴ Tonga, *Emevîler*, 127.

⁶¹⁵ İbn Abdірabbih, *İkdu'l-Ferîd*, V: 186.

çık” dedi. Sonra yanına girdim. Onun ölmüş olduğunu gördüm.⁶¹⁶ Ömer b. Abdülazîz’in Abdülmelik oğulları tarafından zehirlendiği rivâyet edilmektedir. Eğer Ömer’in halifeliği uzarsa hilafetin kendi ellerinden tamamen gideceği endişesi ile Ömer’i zehirledikleri aktarılır.⁶¹⁷ Ömer b. Abdülazîz, 101/720 yılı Receb ayında Deyr Sem’an’da 39 veya 40 yaşında iken vefat etti. Bir Çarşamba akşamı Hunâsıra’da vefat ettiğine dair rivâyetler de vardır. Halifeliği 2 yıl 5 ay⁶¹⁸ veya 2 yıl 6 ay 2 gün sürmüştür.⁶¹⁹

2.9. Yezîd b. Abdülmelik

Ömer b. Abdülazîz’den sonra Yezîd b. Abdülmelik halife olmuştur. Künyesi Ebu Halid’tir. Annesi ise Muâviye b. Ebi Süfyân’ın torunlarındanır.⁶²⁰

Yezîd, uzun boylu, iri yapılı, beyaz tenli yuvarlak yüzlü, geniş ağızlıydı.⁶²¹ Saçı güzel olan, alt dudağı büyük olan güzel biriydi. Saçları da ağarmıştı. Yezîd, halife olmadan önce âlimlerle zaman geçirirdi. Ancak arkadaşları onu rahat bırakmadılar. Ayrıca bir müddet Ömer b. Abdülazîz’in yolundan gitmiş onu kendine örnek almıştır. Halife olduğu zaman “Ömer b. Abdülazîz ne yaptıysa aynısını benden isteyiniz” diyerek onun yolundan gitmeye çalıştı. Ancak bu durum sadece 40 gün kadar sürdü.⁶²² Lakabı el-Kâdir Bisun’illah, Yezîdu’l Fetâ idi.⁶²³ İçki bağımlısı biri olarak bilinir. Şâribu’l-Leyli ve’n-Nehâr (gece gündüz içen) olarak bilinir.⁶²⁴ Yezîd, çölde “Muvakkar” adında bir saray yaptırmıştır.⁶²⁵

Yezîd b. Abdülmelik, dünya lezzetlerini şöyle sıralar: 1-Şarkı, 2- Resim yapmak, 3-Sevdiğin insanlarla bir arada olduğun meclisler 4- Dileyene vermek.⁶²⁶

Hicaz’da yaygın olan şiir şarkı ve eğlence meclisleri zamanla Şam’a

⁶¹⁶ Taberî, *Tarih*, VI: 573.

⁶¹⁷ Ebi’l-Fida, *Muhtasar*, I: 201.

⁶¹⁸ Taberî, *Tarih*, VI: 565-566.

⁶¹⁹ İbn A’sem, *Futûh*, VII: 213.

⁶²⁰ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 364; Ebu’l-Fida, *Muhtasar*, I: 201; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 65; Uleymî, *el-Mu’teber*, 323; İbn Hibban, *es-Siretü’n-Nebevîyye ve Ahbâru’l-Hulefâ*, 566.

⁶²¹ Şerif, Abdullah bin Hüseyin, *ed-Devletü’l-Emevîyye fi Ahdi Yezîd b. Abdülmelik*, 1. Baskı, (Kahire: Daru’l-Kahire, 2005): 43.

⁶²² İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII: 65.

⁶²³ Şerif, *ed-Devletü’l-Emevîyye fi Ahdi Yezîd b. Abdülmelik*, 43.

⁶²⁴ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 188.

⁶²⁵ Hitti, *Siyasî Kültürel İslâm Tarihi*, II: 416-417.

⁶²⁶ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 246.

taşınmıştı. Özellikle Yezîd b. Abdülmelik döneminde bu durum zirveye çıktı. Düzenlediği meclislerde eğlenebilmek için çeşitli nüktedanları Şam'a getiren Yezîd, bir takım soytarılar da eğlence meclislerinde yer vermiştir.⁶²⁷ Şairlere sarayın kapılarını ardına kadar açan Yezîd,⁶²⁸ içki içer ve bin dinarlık elbise giyerdi. Sağında Habbâbe,⁶²⁹ solunda ise Sellâme otururdu. Her defasında bir yudum içki içtikten sonra Habbâbe veya Sellâme'ye dönerek "uçayım mı" derdi. Ayrıca dinlediği şarkıların ritmine kendini kaptıran Yezîd zıplayarak yanındakilerle birlikte dönmeye ve dans etmeye başlardı. Dans ederken de şiirler okurdu. Ancak onun oğlu Velîd'in bu konudaki eylemleri babasından çok daha ileridir. Onun meşhur besteleri, şiirleri vardı. Ayrıca davul çalar ve defle yürürdü.⁶³⁰ Yezîd'in yaşantısı, o dönemlerde dahi sıkça eleştirilmişti.⁶³¹ Yezîd, halife olmadan önce de şarkıcılarla zaman geçirmekteydi. Onun Ümmü Avf adında bir şarkıcısı vardı.⁶³²

Bir gün Yezîd b. Abdülmelik, Kureyşli bir genç ve bir cariyeyle birlikte altından kürsüler üzerinde oturup içki içmişler. Şarkılar söylemişler güzel kokular sürülmüşler ve iyice eğlenmişlerdi.⁶³³ Pahalı elbiseler giyen Yezîd b. Abdülmelik⁶³⁴ eğlendiği zaman kendinden geçirdi. Yezîd b. Abdülmelik, 5000 dinara cübbe satın alan ilk kişidir.⁶³⁵ Onunla görüşmek için uzun süre kapısında bekleyen bir şair, Yezîd'in yanından çıkan bir şarkıcıya şiirinden okumasını ve eğer Yezîd beğenir de kendisini huzuruna çağırıp ödül verirse ödülünün yarısını ona vereceğini belirtir. Şarkıcı, o şairin şiirinden okur. Bu şiirden etkilenen Yezîd, şairi huzuruna çağırarak ondan hikâyeler dinler. Sonrasında şaire yüklü miktarda bağışta bulunur.⁶³⁶

Yezîd b. Abdülmelik, eğlence meclislerinde üst ve alt tabaka insanlarını bir araya getirip onların huzurunda çok laubali tavırlar sergilerdi. Eğlence meclislerinde

⁶²⁷ Doğan, "Emevîler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler", 216-217.

⁶²⁸ Şerif, *ed-Devletü 'l-Emevîyye fi Ahdi 'l-Halife Yezîd b. Abdülmelik*, 533.

⁶²⁹ Asıl adı Aliye olan bu cariyeye onu satın aldıktan sonra Yezîd b. Abdülmelik, Habbâbe adını vermiştir. Bkz. Taberî, *Tarih*, VII: 23; İsfahânî, *Eğani*, XV: 85.

⁶³⁰ İsfahânî, *Eğani*, XV: 97; Dayf, Şevki, *el-Fen ve 'l-Mezahib, Fi 'ş-Şi'iri 'l-Arab*, 11. Baskı, (Kahire: Daru'l-Mearif, trz.): 58.

⁶³¹ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 292.

⁶³² İsfahânî, *Eğani*, XV: 99.

⁶³³ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 197.

⁶³⁴ İsmail Serdar Duman, *Emevîlerde Sosyal Hayat*, (Yüksek Lisans Tezi/Erciyes Üniversitesi, 2004) 66.

⁶³⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VII: 244

⁶³⁶ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 270-271.

gülme, şakalaşma gibi gayri ciddi tavırlar konusunda nedimlerine karışmazdı. Bundan dolayı nedimlerinin, onun bazı isteklerini yerine getirmedikleri dahi ifade edilir. Kendi kendini bu duruma maruz bırakan ilk halife Yezîd b. Abdülmelik'tir.⁶³⁷ Yezîd b. Abdülmelik'in oğlu Velîd'in de bu şekilde hareket ettiği belirtilir.⁶³⁸ Bazı zamanlarda ise Yezîd b. Abdülmelik, huzurunda saygısızlık yapan insanları kovmuştur.⁶³⁹ Asıl adı Abdülmelik olan Berberî şarkıcı Ğarîd'i Mekke'ye geldiği zamanlarda gizli gizli dinleyerek eğlenen Yezîd, bu şarkıcıya da bağışta bulunurdu. İlk defa şarkıcı bir cariyeye edinen halifenin Yezîd b. Abdülmelik olduğu söylenir.⁶⁴⁰

Yezîd b. Abdülmelik, Süleyman b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde Habbâbe'yi Osman b. Sehl adında birinden 4000 dinara satın almıştı. Habbâbe'nin adı Âliye idi. Habbâbe'yi önce Mısırlı biri satın almıştı. Sonra Yezîd'in hanımı Sa'de ona "dünyada istediğin bir şey var mı?" diye sorunca Yezîd ona "evet Habbâbe'yi istiyorum" dedi. Karısı da bir adam göndererek Habbâbe'yi satın aldı. Onu güzelce süsledi. Yezîd'in bulunduğu yere getirip bir perde arkasında sakladı. Sonra tekrar Yezîd'e aynı soruyu sordu. "Dünyada istediğin bir şey var mı?" "Bunu daha önce de sormuştun ben de sana Habbâbe demiştim" deyince perdeyi kaldırdı. "İşte Habbâbe!" dedi ve oradan ayrıldı. Yezîd bundan dolayı hanımına çok değer verdi. Habbâbe, Yezîd'in cariyesi olup sürekli şarkılar söylerdi.⁶⁴¹

Yezîd b. Abdülmelik de yaşantısı nedeniyle eleştirilen halifelerden biri olmuştur. Özellikle sağına ve soluna Habbâbe ve Sellame'yi alarak düzenlediği eğlence meclislerinde pahalı elbiselerle yer alır ve içki içerdi. İçkinin tesiriyle yerinden kalkıp dans eder ve şiirler okurdu.⁶⁴² Habbâbe'nin Medine'nin en güzel cariyesi olduğu, Sellame'nin ise en güzel sesli cariyeye olduğu rivâyet edilmektedir.⁶⁴³ Yezîd, Habbâbe ve Sellame ile kendini evine hapsedmiş eğlence âlemlerine dalmıştı. Yönetim işlerini terk etmiş, insanların huzuruna çıkmaz olmuştu. Kardeşi Mesleme yanına gelerek onu ciddi bir şekilde uyarılmıştı. Ancak Habbâbe'nin o esnada Yezîd

⁶³⁷ Câhız, *et-Tâc*, 28; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 94.

⁶³⁸ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 190.

⁶³⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şiir ve 'ş-Şuara*, I: 503.

⁶⁴⁰ Şerif, *ed-Devletü'l-Emevîyye fi Ahdi Yezîd b. Abdülmelik*, s. 48.

⁶⁴¹ Taberî, *Tarih*, VII: 23; İsfahanî, *Eġanî*, XV: 86.

⁶⁴² Dayf, *el-Fen ve 'l- Mezahib fi 'ş-Şi'iri'l-Arab*, 58.

⁶⁴³ İsfahanî, *Eġanî*, VIII: 240.

için şarkı söylemesiyle Yezîd, Mesleme'nin uyarılarını dikkate almayarak âlem hayatına devam etmiştir.⁶⁴⁴

Yezîd'in Habbâbe'ye olan sevgisi devlet yönetimine ciddi mânâda yansımaktaydı. Habbâbe'nin telkinleriyle Yezîd'in yanında mevki ve makam sahibi olan Ömer b. Hübeyre, Yezîd'in yanında oldukça rahat tavırlar sergilemekteydi. İsteddiği zaman Yezîd'in huzuruna izinsiz bir şekilde çıkabilmekteydi. Bu durum Abdülmelik hanedanı arasında ciddi rahatsızlıklara sebep olmuştu. Hatta bu rahatsızlığı Mesleme aracılığıyla Yezîd'e bildirmişlerdi.⁶⁴⁵ Yezîd'in kendine olan aşkından son derece faydalanan Habbâbe, Hicaz'daki yaşantısından kalma şarkıcıları Yezîd'in huzuruna çıkarıp onların şarkı söylemeleri için çeşitli eğlence organizasyonları tertip etmiştir.⁶⁴⁶ Ayrıca bazı şarkıcıları ve gösteri ustalarını Yezîd'in huzuruna davet ederek Yezîd'e bu konuda ders vermelerini sağlamıştır.⁶⁴⁷

Mesleme b. Abdülmelik, Yezîd b. Abdülmelik'i yaptığı hatalardan dolayı uyarmaktaydı. Yine bir gün Mesleme, içki içmesinden müzik ve eğlence meclislerinden dolayı Yezîd'i eleştirdiği bir gün ona şöyle demişti: “Sen Ömer b. Abdülazîz'i ve onun adaletini takip edeceğine dair söz vermiştin. Fakat sen ümmetin işlerinden yüz çevirdin. Heyetler senin kapında bekliyor. Zulme uğrayanlar feryat ediyor. Ama sen bunlardan habersizsin.” Yezîd ise Mesleme'yi haklı bularak bir süre içki ve eğlence meclislerini terk etti. Habbâbe'nin yanına gitmez oldu. Habbâbe ise Yezîd'i tekrar eski haline döndürebilmek için yoğun çaba sarfetti. Hatta bazı şairlere bu konuda kendisine yardımcı olmaları için para dahi teklif etmişti. Yine bir Cuma günü Habbâbe saraydaki cariyelere “Yezîd namaz için çıktığı zaman bana haber verin” demişti. Yezîd'in çıktığını görünce Habbâbe onu karşılayıp şarkı söylemeye başlamıştı. Yezîd yüzünü dönüp “böyle yapma” dedi. Ancak Habbâbe şarkıya devam edince Yezîd daha fazla dayanamadı ve yanındaki görevlilerle Mesleme'ye Cuma namazını kıldırması için haber gönderdi. Daha sonra Habbâbe ile beraber içeri geçip içki, müzik ve eğlence meclislerine kaldığı yerden devam etti.⁶⁴⁸ Yezîd'i bu kötü

⁶⁴⁴ İbn Kuteybe, eş-Şiir ve's-Şuara, I: 520.

⁶⁴⁵ İsfahânî, *Eğani*, XV: 88.

⁶⁴⁶ İsfahânî, *Eğani*, XV: 97.

⁶⁴⁷ İsfahânî, *Eğani*, XV: 98.

⁶⁴⁸ İsfahânî, *Eğani*, XV: 88-89.

huylarından vazgeçirmeye çalışan sadece Mesleme değildi. Bir gün akrabalarından olduğunu söyleyen bir adam Yezîd'in huzuruna çıkarak ona bu konuda uyarılarda bulunmuştu. Ancak Yezîd ilginç bir tavır sergileyerek kendisini eğlence meclislerinden vazgeçirmeye çalışan bu adamı şarkıcı cariyelerin arasına dâhil etmeye çalışmıştı.⁶⁴⁹

Yezîd'in Habbâbe'ye olan aşkı dillere destan olmasına rağmen bazen Habbâbe'ye çok kızmış ve ona darılmıştır. Habbâbe, yönetim işlerinde söz sahibi biri olmuştu. Yezîd'in Habbâbe'ye olan aşkının alevlendiği günlerden birinde “falan kişiyi vekil bırakıp seninle baş başa kalmak istiyorum” deyince Habbâbe “ben de onu görevden alıyorum” dedi. Yezîd bunu duyunca çok kızdı. “Benim vekil tayin ettiğimi sen görevden mi alıyorsun” dedi ve Habbâbe'nin yanından ayrıldı. Bir süre geçtikten sonra hadımlardan birini çağırıp Habbâbe'ye git bak bakalım ne yapıyor? Dedi. Hadım bir süre sonra gelerek “eski bir peçe ile örtünmüş bir şeylerle oyalanıyor” dedi. “O zaman git onu bana getir” dedi. Bir süre sonra Habbâbe geldi. Günlerce Yezîdle baş başa kaldılar. Mesleme, Yezîd'in yanına gelerek “insanların ihtiyaçlarını umursamaz oldun. İnsanlardan saklanır oldun. Senin için doğru olanın bu olduğunu mu düşünüyorsun? diyerek tepki göstermiştir.⁶⁵⁰ Yezîd, Habbâbe ve Sellame'ye olan düşkünlüğünden Cuma namazlarını dahi terk etmiştir.⁶⁵¹ Yezîd, bir gün Habbâbe'nin bir yerde oturduğunu görür. Habbâbe'ye “ne yapıyorsun” diye sorar. O da “Sellame'yi bekliyorum” der. Yezîd, “sana Sellame'yi hediye etmemi ister misin?” diye sorar. Habbâbe ise “hayır kardeşimi bana hediye etmeni istemiyorum” diyerek Sellame ile aralarındaki bağın güçlü olduğunu ifade eder.⁶⁵²

Yezîd, bir gün Habbâbe'ye şöyle demiştir: Yanımızda hiç kimse olmadan sarayda seninle baş başa kalmak istiyorum. Yezîd için bu saray çok özel bir şekilde hazırlanmıştı. Çok mutlu bir şekilde hoşça vakit geçirip gülüşürlerken Yezîd, Habbâbe'nin ağzına bir üzüm tanesi attı. Üzüm tanesi onun nefes borusuna kaçınca Habbâbe oracıkta öldü. Yezîd o kadar çok üzülür ki onun başında günlerce bekledi. Cesedini defalarca öpüp kokladı. Artık cesedi kokmaya başlayınca onun

⁶⁴⁹ İsfahani, *Eğani*, XV: 90-91.

⁶⁵⁰ İsfahani, *Eğani*, XV: 91.

⁶⁵¹ İsfahani, *Eğani*, XV: 91.

⁶⁵² İsfahani, *Eğani*, XV: 97.

defnedilmesine müsaade etti.⁶⁵³ İsfahanî, Habbâbe'nin ölümüne neden olan şeyin üzüm değil nar tanesi olduğunu söyler. Yezîd ile Habbâbe Şam'da dolaşırken bir eve uğramışlar ve orada kendilerine yiyecek olarak getirilen nardan yiyen Habbâbe, boğazına nar tanesi kaçması sonucu ölmüştür.⁶⁵⁴ Yezîd b. Abdülmelik, Habbâbe'nin ölümünden sonra yedi gün boyunca insan içine çıkmadı.⁶⁵⁵ Hiç kimseyi huzuruna kabul etmedi. Habbâbe'nin kabrini dahi açmak istedi.⁶⁵⁶

2.9.2. Ölümü: Halife olduğu zaman 29 yaşında olan Yezîd'in kaç yaşında vefat ettiğine dair ihtilaflar söz konusudur. 33, 35, 36, 38, 40 yaşlarında vefat ettiğine dair farklı rivâyetler vardır. Şaban ayında bir Cuma günü Belkaa'da Arbed denilen yerde vefat ettiği söylenir.

2.10. Hişâm b. Abdülmelik

Hişâm b. Abdülmelik, Yezîd b. Abdülmelik'ten sonra halife olmuştur. Künyesi Ebu'l-Velîd idi.⁶⁵⁷ Yezîd vefat ettiği zaman Hişâm Rusafe'de idi. Postacı kendisine haberi getirdiği zaman Hişâm, Rusafe'den ayrılarak Şam'a gitti ve halifelik makamına geçti.⁶⁵⁸

Hişâm b. Abdülmelik, halife olduğu zaman, Peygamberimiz döneminden kalan mühür ve asayı posta yoluyla getirtmiştir. Bunlar hilafetin timsali olarak kabul edilmekteydi.⁶⁵⁹ Hişâm, şaşı biriydi.⁶⁶⁰ Hişâm, kandan nefret ederdi. Rusafe'yi inşa eden Hişâm, devlet yönetim işlerini iyi bilen hilm sahibi biriydi. Ancak cimriliği ile tanındığı rivâyet edilmektedir.⁶⁶¹ Rusafe'yi inşa edince orada gidip dertsiz tasasız bir gün geçirmek istedi. Ancak günün yarısı olmadan kanlı bir tüyün uçtuğunu görünce "bir gün bile rahat yok bir gün bile" diye hayıflandı.⁶⁶² Hişâm b. Abdülmelik sık sık Rusafe'ye giderdi. Rusafe, Kinnısırîn bölgesinde bir yer olarak bilinir.

⁶⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX: 378; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 23.

⁶⁵⁴ İsfahanî, *Eğani*, XV: 99.

⁶⁵⁵ Taberî, *Tarih*, VII: 24; İbnü'l-İbrî, *Tarihu Muhtasar ed-Düvel*, 115.

⁶⁵⁶ İsfahanî, *Eğani*, XV: 100.

⁶⁵⁷ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 365.

⁶⁵⁸ Ebi'l-Fida, *el-Muhtasar*, 203.

⁶⁵⁹ M. Fuad Köprülü-Orhan F. Köprülü, "Asa", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yay.,1991), III: 451.

⁶⁶⁰ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 170; İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 567.

⁶⁶¹ Asîrî, Ahmed Ma'mur, *Tarihu'l-İslâm*, 1. Baskı, (Riyad: Mektebetü'l-Fahd el-Vataniyye, 1996): 167.

⁶⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 10; Suyûti, *Tarihu'l-Hulefâ*, 290-291.

Hişâm'ın Rusâfe'ye gitme sebebi ise halifelerin ve halife çocuklarının veba hastalığına yakalanmamak için insanlardan uzak çölde (badiyede) yaşama isteğidir. Hişâm, Rusâfe'ye gitmek istediği zaman ona “halifeler veba hastalığına yakalanmazlar. Şu ana kadar vebaya yakalanan halife görmedik” denildi. O da “benim üzerimde mi denemek istiyorsunuz” diyerek nükteli bir cevap verdi ve Rusâfe'ye gitti.⁶⁶³

2.10.1. Rusafe'deki Yaşantısı: İbn Kuteybe, Hişâm'ın Rusafe'deki günlerinden şöyle bir kesit sunmaktadır: Hişâm, bir gün Rusafe'de geniş bir mekânda akrabaları yakın adamları ile birlikte konaklıyordu. Bu konaklama merkezi rengârenk çiçeklerle bezenmiş üzerinde bir zerre dahi toz olmayan bir yerd. Buraya çok değerli kumaşlardan düğmeleri altın ve gümüşten olan haymeler bina edilmişti. Onların ortasında da halifenin makam çadırı kurulmuş arkasında hanımlarının çadırları kuruluydu. Halifenin yakınındaki insanlar görevliler ve devlet adamlarının çadırları da makam çadırına yakın kurulmuştu. Hişâm'ın üzerinde kırmızı ipekten yapılmış bir elbise vardı. Hişâm, insanların yanına girmesi için izin verdi. Halid b. Safvan adında biri Hişâm'ın yanına girdi. Ona övgü dolu sözlerle selam verdikten sonra ona bir kıssa anlattı. Bu kıssayı dinleyen Hişâm bundan çok etkilendi. Bundan sonra çadırların sökülüp oradan ayrılmayı emretti.⁶⁶⁴ Hişâm, Rusafe'de 60 gün kalır ve orada çadırlar kurdururdu. Burada kaldığı süre zarfında halkın kendisiyle görüşme isteğine olumlu cevap verirdi. Bu sayede çobandan köleye, cariyeye kadar herkes onunla görüşme fırsatı bulur halife de haksızlıkları ortadan kaldırma imkânı bulurdu.⁶⁶⁵ Hişâm, havasının sağlığa faydalı olması nedeniyle yaşam alanı olarak Rusafe'yi tercih etmişti. Emevî halifeleri taun hastalığından kaçmak için çöle giderlerdi. Hişâm da bu yüzden Rusafe'de yaşamış ve orada iki saray inşa etmişti.⁶⁶⁶ Rusafe'deki bu gösterişli sahnenin Hişâm b. Abdülmelik'in yaşamı hakkında bize yol gösterdiğini söyleyebiliriz.

Hişâm b. Abdülmelik, zayıfların, kadınların ve yetimlerin kendisine yaklaşabilmeleri ve güç sahiplerini kendisinden uzak tutmaları için adam

⁶⁶³ Taberî, *Tarih*, VII: 206-207.

⁶⁶⁴ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve's-Siyâse*, II: 142-146.

⁶⁶⁵ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve's-Siyâse*, II: 146.

⁶⁶⁶ Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar*, I: 205.

görevlendirmişti. Herkes kendisine rahatlıkla ulaşip da sorunlarını rahatlıkla anlatabilsin diye böyle bir yöntem uyguluyordu.⁶⁶⁷ Huzuruna çıkan insanların elini öpmelerine asla izin vermezdi.⁶⁶⁸

2.10.2. Yönetim ve Yaşam Tarzı: Hişâm b. Abdülmelik, kendisine müracaat eden düşkünlerin sorunlarını gidermeyi önceler, onların sorunlarını dinleyip ihtiyaçlarını giderdikten sonra güç sahibi insanların isteklerini dinlerdi. Güç sahipleri tarafından mağdur edilen kimselerin mutlaka hakkını alır, mağdur eden her kim olursa olsun onların gerekçelerini dinlemez delillerini dikkate almazdı. Kadın olsun erkek olsun bütün yolculara ihtiyaçlarını sordururdu. İstekleri veya ihtiyaçları olmadığını bildirdikleri sadece falan yerden filan yere gideceklerini beyan etmelerine rağmen her hangi bir güç sahibinden veya halifenin yakınlarından her hangi birinden korkup korkmadıkları araştırılırdı. Bazen uzun süre boyunca hiçbir şikâyetle karşılaşmazdı. Bundan dolayı bazı kimseler Hişâm'ın cezalarından korunmak için insanlara zulmetmekten kaçınırlardı. Hişâm, iyi bildiği kimseleri hâkimiyeti altında olan bölgelere gönderir onlar da bu konuda araştırma yapar ve dönüşte Hişâm'a rapor sunarlardı. Bu şekilde adaleti her yere dağıtmayı ve zulme engel olmayı amaçlayan Hişâm, kendini bu işlere adamıştı. İnsanlarla görüşerek onların sorunlarını dinleyip çözmek için zaman ayırdığında çok mutlu olurdu. Bunca güzel özelliklerine rağmen Hişâm b. Abdülmelik'in çok mal ve elbise düşkünlüğü vardı. Gündelik elbisesiyle iş elbisesinin farklı olduğu ve birçok deve yükü ölçüsünde elbisesi olduğu rivâyet edilmektedir.⁶⁶⁹ Hişâm'a ait 12000 gömlek olduğu ve hepsinin giyildiği söylenir.⁶⁷⁰ Hişâm'ın halife olmadan önce giymiş olduğu yeşil bir cübbeyi halife olduktan sonra da giydiğini görüyoruz. Bu durumda Hişâm'ın sahip olduğu gömlek sayısı ile ilgili rivâyetin abartı olduğunu düşünebiliriz. Ancak yeşil cübbeyi çok sevdiği için halifelikten önce ve sonra da giymesi de söz konusu olabilir.⁶⁷¹

Hişâm döneminde, sarayda yapılan toplantılara devlet adamları ile birlikte dönemin ünlü şairleri de katılırdı. Hişâm b. Abdülmelik, çocuğu için görevlendirdiği

⁶⁶⁷ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve 's-Siyâse*, II: 146.

⁶⁶⁸ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 371.

⁶⁶⁹ Müellifi Meçhul, *el-İmâme ve 's-Siyâse*, II: 146-147.

⁶⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 12.

⁶⁷¹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 379.

öğretmeninden çocuğuna çeşitli ilimleri öğretmesinin yanı sıra oğlunu Arap kabilelerinin arasında dolaştırmasını ve onların yaşantısı hakkında bilgi sahibi olmasını istemiştir.⁶⁷² Hişâm şiire o kadar çok önem veriyordu ki hatırlayamadığı bir şiirin beyitlerini sormak için Kûfe'den şair çağırıp ona sormuştur.⁶⁷³

Mervân oğullarının divânları arasında gerekse halk arasında, Hişâm'ın divânı kadar doğru düzgün bir divân olmadığı rivâyet edilir. Mervân oğullarından Hişâm kadar sert bakışlı kimse yoktu. Divânları da Hişâm kadar abartılı bir şekilde kontrol eden yoktu. Buradan Hişâm'ın divânlara ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır.⁶⁷⁴

Hişâm, satranç oynardı. Satranç oynaması ile ilgili şöyle bir olay anlatılmaktadır: “Bir gün Hişâm, Ebraş ile satranç oynuyordu. Ebraş'ı yenmeye oldukça kararlıydı. Tam o sırada Hişâm'ın hâcibi Hişâm'ın dayıları tarafından birinin yanına girmek için izin istediğini haber verdi. Hişâm izin verince adam içeri girdi. Hişâm da hemen satrancın üzerini bir bezle örttü. Hişâm gelen adama sordu: “Dayı Kuran okuyor musun?” Adam: “Sadece namazımı kılacak kadar okuyorum.” “Peki, hadis rivâyet eder misin?” Adam: “Hayır.” Hişâm: “Arapların kültüründen şiirlerinden ve günlerinden bir şeyler biliyor musun?” Adam: “Hayır” Hişâm: “Kureyş'in nesebini biliyor musun?” Adam: “Neseb konusunda pek bilgim yok.” Dedi. Bunun üzerine Hişâm “oyunumuza devam edelim.” Dayıdan çekinmemizi gerektirecek bir şey yok dedi ve oynamaya devam ettiler.”⁶⁷⁵ Hişâm, bir gün Ebraş'a dedi ki: “Beni Kelbli bir kadınla evlendir.” Ebraş da ona Kelbli bir kadın buldu ve onu evlendirdi. Ondan sonar bir gün Hişâm Ebraş'a dedi ki: “Kelbli kadınlarda büyük bir rahatlık bulduk.” Ebraş da “Kelbli kadınlar Kelbli erkekler için yaratılmıştır” dedi.⁶⁷⁶

Hişâm b. Abdülmelik, av partilerine katılırdı. Bir gün yine bir av partisine katılmışken insanlar birbirine karışmış vaziyette av meydanında dolanıyorlardı. Hişâm yüksek bir tepenin üzerine çıkmış insanları seyrediyordu. Av partisine katılan

⁶⁷² Aycan, v. dğr., *Emeviler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 112.

⁶⁷³ Aycan, v. dğr., *Emeviler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 114.

⁶⁷⁴ Taberî, *Tarih*, VII: 203.

⁶⁷⁵ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 377; İbn Abdırabbih, *İkdu'l-Ferîd*, IV: 129.

⁶⁷⁶ İbn Abdırabbih, *İkdu'l-Ferîd*, IV: 129.

bazı atlılar antilop sürülerini kovalıyorlardı. Hişâm onları görünce o da antilop sürüsünü kovalayanlar arasına katılmıştı.⁶⁷⁷

Hişâm, zamanında çöl ve bataklık alanlar tarım arazisi olarak kullanılabilir hale getirilmiştir.⁶⁷⁸ Ayrıca göller oluşturulmuş ve Mekke yolunda su kanalları açılmıştır. İpek üretimi gerçekleştirilmiştir.⁶⁷⁹

Hişâm, diğer halifeler gibi şiire karşı oldukça meraklıydı. Şairler de onun şiire olan sevgisinden ziyâdesiyle nemalanmışlardır.⁶⁸⁰

Hişâm bir gün babasına bazı şikâyetlerde bulunmuştu. “Minbere çıkınca irkiliyorum. İştahım yok az yiyorum. Güzel cariye çok ama hiç biriyle yatamıyorum.” Bu şikâyet ettiği hususlar onun günlük yaşamına dair bize bilgiler vermektedir. Babası da her şikâyeti için ayrı ayrı tavsiyelerde bulunmuştur.⁶⁸¹ At yarışlarına en fazla önem veren halife olarak bilinen Hişâm b. Abdülmelik’in büyük yarışlarda yarışmak üzere beslediği Zaid isimli atı vardı.⁶⁸² Hatta halebat denilen hipodromlar inşa etmiştir.⁶⁸³ Onun düzenlemiş olduğu at yarışlarına 4000 atın katıldığı rivâyet edilmektedir.⁶⁸⁴ Daha önce ne cahiliye döneminde ne de Hz. Peygamber döneminde bu kadar atı bir araya getiren kimse olmamıştır.⁶⁸⁵ Hişâm b. Abdülmelik katırlara da özel bir ilgi besliyordu. Bir gün Yezîd b. Abdülmelik’in kapısı önünde bir katır görür. Bu katırı her yönüyle inceler ve ona hayran kalır. Yezîd’e, “müminlerin emiri bu kadar hayvanı ne yapacak. Hiçbir hayvan olmasa dahi bu katır tek başına yeter” diyerek katırı ne kadar beğendiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁶ Hişâm b. Abdülmelik, Medine valisine yazdığı bir mektubunda muhanneslerin sayısını soracakken bir nokta hatasıyla giden mektup neticesinde muhanneslerin hayâsını kes diye anlayınca Medine’deki muhanneslerden bazılarının erkeklik organı

⁶⁷⁷ Başa, *es-Sayd İnde'l-Arab*, 35.

⁶⁷⁸ İmam Maverdî, *Ahkâmu's-Sultaniyye*, 201.

⁶⁷⁹ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 170.

⁶⁸⁰ Hişâm b. Abdülmelik’in şiir sevgisi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik*, 249-253.

⁶⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 12.

⁶⁸² Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik*: 249-250; Yiğit, *Emevîler*, 188.

⁶⁸³ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 170.

⁶⁸⁴ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 170; Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 190.

⁶⁸⁵ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 170.

⁶⁸⁶ Câhız, *Resail*, II: 243.

kesilmiştir.⁶⁸⁷ Hişâm, bayram günlerinde hutbede kullandığı kelimeleri bayram hutbesi dışında kullanmazdı.

Hişâm'ın yüzüğünde “hüküm hikmet sahibi Hakem’e aittir” diye yazmaktaydı.⁶⁸⁸ Ramazan ayında halk için iftar sofralarını hazırlatan halifelerden biridir. Ayrıca halk ile birlikte iftar yaptığı zaman insanların kendisine ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını bildirmelerini isterdi.⁶⁸⁹ Hişâm, Aristo'nun İskender'e hükümdarın yapması gerekenleri anlattığı risalesini Arapça'ya çevirtmiştir.⁶⁹⁰ Bir gün Hişâm'ın yanında bir grup Hişâm'a yeğeni Velîd b. Yezîd hakkında kötüleyici ifadeler kullanmaya başladılar. Ta ki Hişâm ondan nefret etmeye başladı. O sırada Velîd b. Yezîd içeri girdi. Grubun sözcülerinden biri Velîd b. Yezîd'i aşağılamak için ona “babam onlara çok âşıktı” diyerek babasının Rum kadınlara karşı alakasını sordu. Velîd de ona “babam nasıl onlara âşık olmasın ki. Onlar senin gibilerini doğuruyorlar” diyerek dildeki maharetini ortaya koydu.⁶⁹¹ Hişâm ve yeğeni Velîd, Medineli Süheyl b. Ebyad adlı bir soytarıyı yanlarında tutuyorlardı. Bu adam soytarılık yaparak onları güldürüyordu.⁶⁹² Bunun dışında Hişâm, Eşab ve Ebraş adındaki soytarılarla eğlenceli zaman geçiriyordu. Bir defasında Hişâm, yanına giren cariyeyi Ebraş'a göstererek ona “sana bu cariyeyi vereyim mi” diye sorar. Ebraş da “evet” deyip Hişâm'a göz kırpar. Hişâm da “Ey Ebraş sen Eşab'tan daha tamahkârsın” der.⁶⁹³

Hişâm bir gün eşraftan birisine söver. Adam da onu “Sen yeryüzünde Allah'ın halifesisin. Bana küfretmeye utanmıyor musun?” Diyerek uyardı. Hişâm da “Sen de bana söverek kısas yap” deyince “O zaman senin gibi ben de alçalmış olurum” dedi. Hişâm “Öyleyse benden mal al” dedi. Adam, “bunu da yapamam” dedi. Hişâm da “Öyleyse alacağın malları Allah rızası için bağışla” deyince o da

⁶⁸⁷ Doğan, “Emevîler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler”, 217.

⁶⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 14.

⁶⁸⁹ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 397; Yiğit, *Emevîler*, 178.

⁶⁹⁰ Yiğit, *Emevîler*, 241.

⁶⁹¹ İbn Abdürabbih, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 196.

⁶⁹² Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 374.

⁶⁹³ Belâzûrî, *Ensab*, VIII: 375.

“bağışladım” dedi. Bunun üzerine Hişâm utancından başını eğdi ve bir daha böyle bir şeyi yapmayacağına dair yemin etti.⁶⁹⁴

2.10.3. Günlük Yaşamından Kesitler: Hişâm’ın ektiği arâzileri vardı. Bir gün adamlarını arâzîsinin ekim işini yapmak üzere gönderdi. Arâzîsi ekildi. Mahsul gayet iyiydi. Aynı şekilde tekrar ekimi yapıldı. Bu defa mahsul daha da arttı. Bunun haberini Hişâm’a haber veren oğlu maaşına zam istedi. Ancak Hişâm bunu yapmadı.⁶⁹⁵ Bir gün Cuma namazına gelmeyen bir oğluna sebebini sorduğu zaman bineğim öldü deyince yürümekten mi acizsin diyerek tepki göstermiştir. Oğlunu da bir yıl boyunca binekten mahrum bırakmıştır.⁶⁹⁶ Hişâm’ın bazı işçileri, Hişâm’a bir sepet şeftali gönderir. O da “gönderdiğin şeftalileri aldım. Onlar çok hoşuma gitti. Yine gönder. Aynı şekilde mantar gönderen işçilerine de mantarların bozulmaması için onları iyice ambalajlaması gerektiğini söyleyerek cevap verir.⁶⁹⁷

Hişâm, evin bahçesinde bir kanepede otururken kendisine iki güzel kuş getirilir. Kuşları getiren kişi Hişâm’dan ödül isteyince Hişâm ona: “Vay sana. Bir kuşun ücreti nedir söyle bakalım”. “Bir tanesini al”. Adam iyi olanı almak isteyince Hişâm ikisini de bırak sana kırk veya elli dinar verelim dedi.⁶⁹⁸

Hişâm bir gün bir adamın çevik bir ata bindiğini görür. Adama “bu beygir de ne?” diye sorar. Adam da bu atın onu taşıdığını ve ata sahip olmasından dolayı Hişâm’ın onu kıskandığını belirtir. Abdülmelik öldüğü zaman onun hayvanları arasında sadece bir tane çevik beygir vardı. Oğulları onu alabilmek için birbirleriyle mücadele ettiler. Ancak onu alan Abdülmelik’in mirasından hiçbir şey alamayacaktı.⁶⁹⁹ Bu olay Abdülmelik’in oğullarının özellikle de Hişâm’ın atlara olan ilgisini ortaya koyan örneklerden bir tanesidir.

Bir gün Hişâm Ebraş’a dedi ki: “Keçilerin doğurdu mu?” “Evet” dedi Hişâm da “benim keçilerin doğumu gecikti. Hadi gel senin eve gidelim keçilerinin sütünden

⁶⁹⁴ İbnü’l Esîr, *el-Kamil*, V: 219.

⁶⁹⁵ Taberî, *Tarih*, VII: 203.

⁶⁹⁶ Taberî, *Tarih*, VII: 204.

⁶⁹⁷ Taberî, *Tarih*, VII: 204.

⁶⁹⁸ Taberî, *Tarih*, VII: 204-205.

⁶⁹⁹ Taberî, *Tarih*, VII: 205.

içelim” dedi. Ebraş da “peki, gidelim” deyince kalkıp gittiler. Bahçeye inşa edilen haymede karşılıklı birer sandalyeye oturdular. Her birine bir keçi getirildi. Hişâm da kendi elleriyle keçiyi sağmaya başladı. Bir yandan Ebraş’a “nasıl sağdığımıza iyi bak. Sağarken sütü köpürtmem” dedi. Sonra bir sac istedi ve onun içinde hamur yoğuruldu. Yerden bir bölüm kazıldı. Hişâm elleriyle ateş yaktı ve sacı yerleştirdi. Elleriyle süt sağmış ve ekmek pişirmişti. Ebraş’a benim arkadaşlığımı nasıl buldun diyor aynı zamanda sacın üzerindeki ekmekleri pişiriyordu.⁷⁰⁰

Hişâm bir gün üzerinde zeytin olan bir duvara yakın yerde duruyordu. Birini göndererek zeytinleri silkeleyerek toplayanları uyardı. Zeytinleri silkeleyerek değil kopararak toplanmasını emretti. Çünkü silkelendiği zaman dalları kırılabilir diyordu.⁷⁰¹

2.10.4. Vefatı: Hişâm’ın ölümüyle ilgili şöyle bir olay anlatmaktadır: “Bir gün Hişâm, üzgün bir şekilde ve üzerinde rahat bir elbise olduğu halde yanımıza geldi. Bineğinin dizginini gevşetti. Bir saat kadar yürüdü. Sonra dikkat kesildi. Elbisesini topladı ve bineğinin dizginini eline aldı. Sonra Ebraş’ı çağırdı. Benim ve Ebraş’ın arasında yürümeye başladı. Ebraş ona dedi ki: “Ey müminlerin emiri sende beni tasalandıran bir şey gördüm.” “O nedir” diye sordu. Yazıklar olsun sana Ebraş. Nasıl tasalanmayayım ki. İnsanlar otuz üç gündür benim öldüğümü idTDVİA ediyorlar” dedi. Salim dedi ki: “Müminlerin emiri, otuz üç günlük yolculuk yaparken hakkında çeşitli idTDVİAlarda bulunuldu. Ağrı kesici ilacı yanıma aldım. Müminlerin emiri onunla tedavi oldu. Kendine geldi. Bir süre sonra ilaçla gargara yaptı ancak ağrısı şiddetlendi. Beni yanına çağırarak “ailenin yanına git” dedi. Ben de çıktıktan bir saat sonra çılgınlık duyduğum. Dediler ki müminlerin emiri öldü. Sonra bazı komşulardan onu yıkamak amacıyla su ısıtmak için ödünç olarak kazan aldılar. Namazını oğlu Mesleme kıldırdı.⁷⁰²

Hişâm’ın Rebiülâhir ayında bir Çarşamba günü vefat ettiği rivâyet edilmektedir. Hilâfeti 19 yıl 7 ay 21 gün sürmüştür. 19 yıl 8 buçuk ay sürdüğü de söylenmektedir. Yaşı konusunda ihtilaflar söz konusudur. 52, 54 ve 55 yaşında vefat

⁷⁰⁰ Taberî, *Tarih*, VII: 205-206.

⁷⁰¹ Taberî, *Tarih*, VII: 206.

⁷⁰² Taberî, *Tarih*, VII: 201.

ettiğine dair muhtelif rivâyetler söz konusudur. Künyesi Ebû'l-Velîd olan Hişâm, Rusâfe'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.⁷⁰³

4.11. Velîd b. Yezîd

Velîd b. Yezîd, 88/707 yılında doğmuştur.⁷⁰⁴ Babası Yezîd b. Abdülmelik tarafından amcası Hişâm'dan sonra veliaht olarak tayin edilmiştir. Babası onu veliaht olarak tayin ettiği zaman Velîd 11 yaşındaydı. Velîd 15 yaşına geldiği zaman babası Yezîd vefat etti. Yezîd b. Abdülmelik vefat ettikten sonra Hişâm halife olunca yeğeni Velîd b. Yezîd'e çok yakın ve cömert davranmıştır. Ancak Velîd'in gece hayatına düşkünlüğü ve içki içmesi nedeniyle Hişâm ona karşı tavrı almıştır.

Velîd'in künyesi Ebu'l-Abbas idi. Annesi Haccac'ın kardeşinin kızı idi. Velîd çok cömert biriydi. Aynı zamanda şair olan Velîd fasık olmakla itham edilmekteydi.⁷⁰⁵

Velîd, kendisine gece hayatına eşlik eden eğlence düşkünü arkadaşlar edinmişti. Amcası Hişâm onları Velîd'den uzaklaştırmak istiyordu. Bu yüzden onu Hac için görevlendirdi. Ancak Velîd, Hacca giderken beraberinde sandıklar içinde köpek götürüyordu. İçinde köpek olan sandıklardan bir tanesi devenin üzerinden düşünce sandıklardan biri açıldı ve içinde köpek olduğu farkedildi. Deveyi çeken kölenin suçlu olduğunu düşünen Velîd'in adamları köleyi iyice dövdüler. Velîd sadece bununla yetinmedi. Beraberinde bir kubbe götüren Velîd, bu kubbeyi Kâbe üzerine yerleştirip içinde oturarak içki içmek istiyordu. Bu düşüncesinden dolayı arkadaşları onu korkutunca vazgeçti. Fakat bu haber Hişâm'a ulaştı. Hişâm da Velîd'i veliahtlıktan azletmek ve oğlu Mesleme'ye veliaht olarak biat almaya niyetlendi. Bu durumu Velîd'e açıkça söyleyerek oğluna biat etmesini istedi. Ancak Velîd yüz çevirince Hişâm'la arası bozuldu. Velîd'in bundan sonra yaşantısına çeki düzen vermesi beklenirken aksine içki âlemlerini iyice artırdı. Hişâm da ona “yazıklar olsun sana! Vallahi bilmiyorum acaba sen Müslüman mısın değil misin?

⁷⁰³ Taberî, *Tarih*, VII: 200- Hişâm'ın ölümü ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik*, 260-263.

⁷⁰⁴ Taberî, *Tarih*, VI: 434.

⁷⁰⁵ İsfahânî, *Eğani*, VII: 5.

Gizli açık yapmadığın hiçbir pis iş kalmadı. Hiç kimse umrunda değil” diyerek tepki gösterdi. Velîd ise amcasının bu tepkisine şiirle karşılık verdi:

“Ey bize dinimizi soran kişi

Biz Ebû Şakir’in⁷⁰⁶ dinindeniz

Bazen sade bazen kokteyl

Bazen sıcak bazen ılık içeriz.”

Hişâm, oğlunun da benzer huyları olduğunu öğrenince oğluna da çok kızdı. Oğlu Mesleme’ye çeşitli görevler verdi. Mesleme de Mekke ve Medine’de halka mal dağıttı. İbadetlerini düzgün bir şekilde yerine getirmeye başladı. İnsanların gönüllerini kazanan Mesleme için Medine ehlinden biri Velîd’in şiirine şiirle karşılık verdi:

“Ey bize dinimizi soran kişi

Atları dizginleriyle hibe eden

Ne kâfir ne de zındık olan

Ebû Şakir’in dinindeniz biz”⁷⁰⁷

Hişâm, daima Velîd’i ayıplar ve onu kötülerdi. Aynı şekilde Velîd’in arkadaşlarını da ayıplardı. Velîd de bunun üzerine yanına arkadaşlarını, değerli adamlarını ve kölelerini alarak Rusâfe’den ayrıldı. Ancak kâtibini casus olarak orada bıraktı. Yanında aldığı adamlarıyla beraber içki içmeye başladı. İçkili olduğu halde adamlarından birinden şiir okumasını istedi. Arkadaşı da okuduğu şiirde Hişâm’dan hiçbir kıymet görmediğini bir an önce Hişâm’ın ölüp yerine Velîd’in geçmesini temenni ettiğini ifade eden bir şiir okudu.⁷⁰⁸

⁷⁰⁶ Mesleme b. Hişâm’ın lakabı.

⁷⁰⁷ Taberî, *Tarih*, VII: 209-210.

⁷⁰⁸ Taberî, *Tarih*, VII: 211.

4.11.1. Yaşam Tarzı: Hişâm'dan sonra halife olan Velîd b. Yezîd, bir yıl üç ay boyunca halifelik yapmıştır.⁷⁰⁹ Halife b. Hayyat, Velîd'in halifeliği 1 yıl 2 ay 22 gün sürmüştür der.⁷¹⁰ Velîd'in "el Baytar" diye lakabı vardı. Çünkü o yaban eşekleri avlardı.⁷¹¹ Velîd, halife olunca Abbas b. Hişâm'a mektup yazarak Hişâm'ın ve bütün evlatlarının mallarını teslim etmesini istedi. Ancak Mesleme b. Hişâm'ı bunun dışında tutuyordu. Çünkü Mesleme babasını Velîd'e karşı yumuşak davranması konusunda uyarılarda bulunuyor ve Velîd'e yakınlık gösteriyordu. Velîd, Hişâm ve oğullarının mallarına el koyarken "keşke Hişâm yaşasaydı da bunu görebilseydi" diyerek Hişâm'a olan öfkelerini açığa vuruyordu.⁷¹²

Halife-veliaht çekişmesinin yaşamlarına nasıl etki ettiğini göstermesi açısından bu örneğin çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Taberî'deki bu rivâyetlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Hişâm b. Abdülmelik, yeğeni Velîd'i önceleri korumuş kollamış ona iyi muamelede bulunmuş ancak bunun bir fayda sağlamadığını görünce onu cezalandırma yoluna gitmiştir. Hişâm'ın Velîd'i kendi kabahatlerinden dolayı cezalandırmasına tepki gösteren Velîd'in, Hişâm'ın oğullarını cezalandırması, onun intikam hırsıyla hareket ettiği şeklinde yorumlanabilir. Hişâm'a sık sık yaptığı "hiçbir günahın malını kesmek arkadaşlarından ayrı bırakılmak vb." cezalara gerekçe olamayacağını, akrabası olması dolayısıyla ona iyi davranması gerektiğini belirten Velîd'in, Hişâm'ın oğullarından intikam almaya çalışması, çok büyük bir çelişkidir. Hişâm, Velîd'in davranışlarından ötürü bizzat Velîd'i cezalandırmıştı. Ancak Velîd, Hişâm'la aralarındaki çekişmeden ötürü Hişâm'ın çocuklarını cezalandırmaya çalışıyordu. Velîd'in adamlarının Hişâm'ın cenazesinden su ısıtılacak kabı ve kefeni dahi esirgemeleri ona ne kadar çok öfke duyduklarını ortaya koymaktadır.

Velîd, hilâfeti süresince insanları mutlu etmiş, onlara verilen maaşlara onar onar zam yapmıştı. Özellikle Şam ahalisine daha da fazla zam yapmıştı. Kendi aile fertlerinin maaşlarını hepsinden çok artırmıştı. Kafilelere yemekler veriyor Hacdan

⁷⁰⁹ Belâzûrî, *Ensab*, IX, 127.

⁷¹⁰ Halife, *Tarih*, 363.

⁷¹¹ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 127.

⁷¹² Taberî, *Tarih*, VII: 215-216.

dönerlerin Zîza adı verilen bir evde konaklamalarını sağlıyordu. Ayrıca bineklerine dahi yem verilmesini sağlıyordu.⁷¹³

Velîd b. Yezîd, halife olmadan önce ahlaksızlığı, kötü huyları, dinin emirlerine karşı ilgisizliği ve küçümseyişi kendine şiar edinmişti. Halife olduktan sonra bu huylarında artış oldu. Zevk ve eğlenceye dalması, şarap içmesi, bozguncu arkadaşlar edinmesi, zamanının çoğunu biniciliğe ve ava ayırması gibi özellikleri onun sonunu getiren hususlar olmuştur.⁷¹⁴ Velîd, hakkında insanlar birbirleriyle konuşurken zındık, fasık gibi kavramlar kullanıyorlardı. Bu durum da Velîd'in yaşantısının herkes tarafından iyice bilindiğini ortaya koymaktadır. Velîd, ayrıca cariye edinmekten de geri durmuyordu.⁷¹⁵ Çok müsrif, alenî bir şekilde fasık, içki içen biriydi. Amcası Hişâm'ın tüm engellemelerine rağmen bu özelliklerinden vazgeçmemiştir. Velîd, işlemiş olduğu günahları edinmiş olduğu kötü arkadaş çevresini vb. hususları kadere bağlamıştır. "Allah beni bunlarla sınamıştır. Bundan dolayı beni kınama. Bana ceza verip de akrabalığımızı" zedeleme diyerek tepkisini sürdürmüştür.⁷¹⁶

Velîd b. Yezîd, kendini içkiye, eğlenceye müziğe, çalgı aletlerine, şarkıya vermiş biriydi. Emevî devrinin ünlü şarkıcıları İbn Süreyc, Mabed, Ğarid, İbn Âişe, Tuveys, Dehman ve İbn Mührez Velîd döneminde çok etkinlerdi.⁷¹⁷ Ayrıca Velîd şarkıcıları sarayda bulundururdu.⁷¹⁸ Velîd, amcası Hişâm b. Abdülmelik'in vefat haberini aldığı zaman Kuran okuduğu söylenir. Daha sonra sarhoş olana kadar içki içtiği sonra da uyuya kaldığı belirtilir.⁷¹⁹ Velîd b. Yezîd, içinde küfrün, inkârın ve türlü saçmalıkların olduğu şiirleri vardır. Ancak onun küfür ve inkârı içeren bir özelliğinin olmadığı içki içmek ve lutilikle meşhur olduğu da söylenir.⁷²⁰ Velîd eğlence ve aşırılıkların dışında çok iğrenç işlere imza atmıştır. Bunlar arasında

⁷¹³ Taberî, *Tarih*, VII: 217.

⁷¹⁴ Taberî, *Tarih*, VII: 231.

⁷¹⁵ Taberî, *Tarih*, VII: 232.

⁷¹⁶ Taberî, *Tarih*, VII: 213.

⁷¹⁷ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 178; İbn Abdirabbih, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 200.

⁷¹⁸ Hitti, *Siyasî Kültürel İslâm Tarihi*, II: 427.

⁷¹⁹ İbn İmranî, *el-İnbâ fî Tarihi'l-Hulefâ*, 51.

⁷²⁰ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 295.

Kur'an-ı Kerim'i okla vurduğu dahi söylenmektedir.⁷²¹ İçki mübtelası biri olarak bilinen Velîd, Şam yakınlarında bulunan Bavenna Manastırı'nda içki âlemlerine katılırdı.⁷²² Velîd, bir gün Hire'de çok kaliteli bir şarap olduğunu duymuş ve arkadaşlarıyla beraber bu şaraptan içmek için Hire'ye gitmişti. Ud, davul, def vb. müzik aletlerini profesyonel bir şekilde çalardı. Kendisine ait besteleri olan ikinci Emevî halifesidir.⁷²³ Bir gün amcası Hişâm ona “ne içiyorsun” diye sordu. O da “senin içtiğinden” diye cevap verince “Ahmak olduğunu idTDVİA ettiğiniz kişi bu işte...” diyerek Velîd b. Yezîd'in aslında çok zeki biri olduğunu ikrar etmiş oldu.⁷²⁴ Velîd b. Yezîd amcası Hişâm'ın meclisine gider orada oturur ve Hişâm'la ve Hişâm'ın çocuklarıyla sohbet ederdi.⁷²⁵ Velîd, halife olduktan sonra bir gün “Atarrad” isimli şarkıcıyı yanına çağırır. Atarrad, Velîd'in yanına gittiğinde Velîd içki dolu bir havuzda idi. Atarrad'ın geldiğini görünce ona “Ey Ebu Harun hoş geldin. Seni özledim. Hadi bana şarkı söyle” dedi. O da şarkı söylemeye başladı. Şarkıdan dolayı kendinden geçen Velîd çırılçıplak soyunmuştu. Hatta öyle garip hareketler yapıyordu ki şarkıcı da onun bu hareketlerinden dolayı şaşırıp kalmıştı.⁷²⁶

Velîd b. Yezîd'in meclislerinde oturma düzeni vardı. Sağına aile bireyleri, soluna şairler ve karşısına dayıları otururlardı. Saray meclislerinin başlama ve bitiş vakitleri olup bu vakitler halife tarafından belirlenirdi. Her halifenin kendine özgü bitirme tarzı vardı. Velîd, Allah'a ısmarladık derken Muâviye Vakıt geç oldu diyerek Abdülmelik b. Mervân ise bastonunu yere vurarak saray meclisinin bitiş vaktini haber verirlerdi.⁷²⁷ Velîd döneminde düşük ahlaklı müzisyenler halifenin sarayında itibar görmeye başlamış ve devlet hazinesinden çok önemli pay almaya başlamışlardır.⁷²⁸ Velîd, sarayda kıymetli taşlardan oluşan gerdanlıklarla dolaştığı

⁷²¹ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 180; İbn Haldun, *Tarih*, III: 132.

⁷²² Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 272; Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 187.

⁷²³ Özkes, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 188.

⁷²⁴ İbn Abdırabbih, *İkdu'l-Ferîd*, V: 196.

⁷²⁵ İsfahanî, *Eğânî*, VII: 7-8.

⁷²⁶ Nüveyri, Şihabuddin Ahmed b. Abdülvahhab, *Nihayetü'l-Ereb Fi Fununi'l-Ereb*, thk. Yahya eş-Şâmî, 1. Baskı (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2004), V: 278.

⁷²⁷ Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 114.

⁷²⁸ Aycan, v. dğr., *Emevîler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 113.

rivâyet edilmektedir. Onun bu tavırlarında ve sarayda ortaya çıkan eğlence hayatında başka milletlerin etkisi olduğu yorumları da yapılmaktadır.⁷²⁹

Velîd'in çok yakışıklı olduğu belirtilir.⁷³⁰ Velîd b. Yezîd'in de Yezîd b. Muâviye gibi çevgan oynadığı söylenir.⁷³¹ Amcası Hişâm gibi atlara düşkün olan Velîd'in at çiftliklerinde 1000 kadar atı olduğu rivâyet edilir.⁷³² Hatta Rusafe'de bir hipodrom yaptıran Velîd, amcası Hişâm'la atını yarıştıır bazen galip gelir bazen de ikinci olurdu.⁷³³ Velîd, kendine ait bir sahada çevgan oynamaktaydı.⁷³⁴ Velîd b. Yezîd, Arapların haberlerine ve neseblerine ait bilgileri bir araya getirerek bu konudaki tarih yazımına katkı sağlamıştır.⁷³⁵ Velîd, cömert, övgüye layık, şerefli şair biriydi. Şiirlerinde kendi cömertliğini överdi.⁷³⁶ Buna rağmen Velîd, zındıklıkla küfürle ümmü veled olan cariyelerle cinsel ilişkide bulunmakla ve livata ile suçlanmaktadır. Onu suçlayanlardan biri de daha sonra onu öldüren ve ona karşı ayaklanan halkı organize eden Yezîd b. Velîd idi.⁷³⁷ Abbasî halifelerinden biri olan Mehdi, bir gün Velîd b. Yezîd'den zındık diye söz eder. Orada bulunan biri ayağa kalkıp Mehdi'ye itiraz ederek der ki: “Ey müminlerin Emiri! Allah halifeliği ve ümmetin işlerini zındıklardan uzat tutar. Onun içki içtiğine ve oyun oynadığına şahit olan biri daha sonra temizlenip namaz kıldığını söylemiştir. Velîd namaz vakti gelince süslü ve kokulu elbisesini çıkarıp temiz ve beyaz elbisesini giyer ve abdest alır namazını kılardı. Namazdan sonra diğer elbisesini giyer içki içmeye ve eğlenmeye devam ederdi. Allah'a imanı olmayan kimse böyle bir şey yapar mı? diyerek tepki göstermiştir.⁷³⁸

Velîd b. Yezîd'in musiki konusunda şöyle bir konuşma yaptığı anlatılır: “Ey Benû Ümeyye! Şarkı dinlemekten sakının, çünkü o, hayâ duygusunu azaltır, şehveti artırır, ağırbaşlı olmayı ortadan kaldırır ve insanı içkiye yöneltir. Sarhoşluk da insana

⁷²⁹ Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 390.

⁷³⁰ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, 296.

⁷³¹ Yiğit, *Emevîler*, 189.

⁷³² Yiğit, *Emevîler*, 188.

⁷³³ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 181; Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, 267.

⁷³⁴ Belâzûrî, *Ensab*, IX, 128.

⁷³⁵ Yiğit, *Emevîler*, 240.

⁷³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 17.

⁷³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 24-25.

⁷³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V: 245.

yapacağı kötülüğü yapar. Eğer musikiden uzak duramıyorsanız, kadınlardan sakınız. Çünkü musiki erkeği kadınlarla beraber olmaya yöneltir.”⁷³⁹ El Bidaye ve'n-Nihaye'de aynı konuşmayı, Yezîd b. Velîd'in yaptığı rivâyet edilmektedir. Velîd b. Yezîd'in veliahtlık döneminde Hişâm b. Abdülmelik'le aralarında geçen olayları incelediğimiz zaman Velîd'in veliahtlık döneminde de bu konuşmayı yapacak müsbetlikten uzak olduğunu söyleyebiliriz. Rıza Savaş'ın Eġani'den alıntılanarak Velîd b. Yezîd'e atfettiği bu konuşmanın el-Bidaye ve'n-Nihaye' deki gibi Yezîd b. Velîd tarafından yapıldığını düşünüyoruz. Yezîd b. Velîd'in şahsiyeti ve kısa süren hilafeti boyunca ortaya koyduğu icraatlar konuşmaya daha uygundur.

Velîd b. Yezîd, çok güçlü ve ayak parmakları uzun olan biriydi. Yere çakılan bir kazığa ip bağlanır ipin ucu Velîd'in ayağına bağlanır ve o da atın üzerine elini atın bedenine değdirmeden sıçrayarak biner ve kazığı yerinden sökerdi.⁷⁴⁰

2.11.2. Günlük Yaşamından Kesitler: Velîd b. Yezîd, bazı içkici arkadaşlarıyla birlikte otururken aralarından birine sana içecekler hakkında soracağım der. O da “sor ey müminlerin emiri” der. “Su hakkında ne düşünüyorsun?” “Onunla inekler, eşekler ve köpekler hayatı paylaşır.” “Peki süt?” “Sütü annemin göğsünde gördüm sadece.” “Peki, hurma şarabı için ne dersin?” “O da hizmetçilerin, sokaktaki satıcıların ve hiçbir işe yaramayanların içeceği” dedi. Şekerden yapılan şarap? O da kötü kokulu bir bitkinin şarabıdır. Kuru üzüm şarabı ve balı sorduktan sonra içkiyi sorar. O da “içki benim hayatım benim arkadaşım benim nefesim” diye cevap verir.⁷⁴¹ Ikdu'l-Ferîd'de bu olayın farklı bir versiyonu anlatılmaktadır.⁷⁴² Velîd, bir gün Eşab'a dans etmesini ve şarkı söylemesini emretti. Eğer şarkıları ve dansı onun hoşuna giderse ona bin dirhem para vereceğini söyledi. Eşab dans edip şarkı söyledi ve Velîd de Eşab'a bin dirhem para verdi.⁷⁴³ Velîd'in genç cariyelerinin peçeli ve sarhoş bir şekilde namaz kıldırıldıkları rivâyet edilmektedir.⁷⁴⁴ Velîd, Irak'a giderken Ey müminlerin emiri bir isteğin var mı? Diye

⁷³⁹ Savaş, “Emevîler Devri Eğlence Hayatından Bazı Kesitler ve Dönemin Kadın Şarkıcıları”, 53.

⁷⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 29.

⁷⁴¹ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 152.

⁷⁴² İbn Abdîrabbîh, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 202.

⁷⁴³ İbn Abdîrabbîh, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 203.

⁷⁴⁴ İbn Abdîrabbîh, *Ikdu'l-Ferîd*, V: 205.

soran birine Barbat istiyorum diye cevap vermiştir. Onun bu cevabı musiki aletlerine olan ilgisini de ortaya koymaktadır. Ayrıca amcası Süleyman b. Abdülmelik'in sesi çok güzel olan oğlu Muhammed'i yanına çağırır ona şarkı söyletirdi.⁷⁴⁵

Velîd, Saîd b. Halid'in kızıyla evliydi. Bir gün Saîd'in diğer kızı Selma kardeşinin ziyaretine gelir. Velîd, Selma'yı görünce ona âşık olur. Çünkü o çok güzel biriydi. Karısını boşayıp Selma ile evlenmek ister. Ancak babası onu vermez. Velîd de ona aşkını anlatan şiirler yazar.⁷⁴⁶ Başka bir rivâyette ise Velîd, Selma'yı babasından almak için ona baskı uygular. Selma da bulunduğu şehirden Velîd'e doğru giderken yolda hastalanır ve ölür.⁷⁴⁷

Bir gün adamın biri Hişâm b. Abdülmelik'e hediye edilmek üzere at getirir. Velîd bu atı görünce adama çıkışır ve onu azarlar. "Sen müminlerin emirine bunu mu hediye ediyorsun" diyerek atı geri götürmelerini söyler. Atı götürdükten hemen sonra Velîd atın sahibine ulaşır ona 30 bin dirheme satın alır. İşte bu at Velîd'in es-Sindî, diye adlandırdığı at idi.⁷⁴⁸ Velîd'in "Zaid" isimli bir atı daha vardı. Bu iki atı da Rusafe'deki hipodromda yapılan at yarışlarında yarıştırdı.⁷⁴⁹ Zaid isimli atın Hişâm b. Abdülmelik'e ait olduğuna dair rivâyeti daha önce belirtmiştik.

Velîd b. Yezîd, Süfra adında Hristiyan bir kadına âşık olmuştu. Ancak kadın ona yüz vermedi. Bu kadını elde etmek için kılık değiştirip kilise bahçesine dahi gidip Süfra ile konuşmaya çalışmış ve neticede de başarılı olmuştu. Kadınla muhabbet eden Velîd kadının gönlünü kazanmış kendine âşık etmişti. Kadın Velîd'e, Velîd de kadına aşk şiirleri yazıyorlardı.⁷⁵⁰ Velîd b. Yezîd, boş işlerle meşgul oldu. Kıyanlarla, içkiyle, kadınlara âşık olmakla zamanını geçirmiştir. Hz. Osman'ın torunlarından Sude ile evlenmiştir. Sonra onun kardeşi Selma'ya âşık olup Sude'den ayrılmış ve Selma ile evlenmiştir. Ancak Sude'den ayrıldığı için pişman olan Velîd,

⁷⁴⁵ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 158.

⁷⁴⁶ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 127-128

⁷⁴⁷ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 129.

⁷⁴⁸ İsfahani, *Eğâni*, VII: 50.

⁷⁴⁹ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 181.

⁷⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 22.

yanındaki soytarısı Eşab'ı kendisine 20 bin dirhem vererek Sude'ye göndererek ondan ayrıldığı için pişman olduğuna dair mesajını iletmesini istemiştir.⁷⁵¹

2.11.3. Vefatı: Velîd, kendisini öldürmek üzere saldıranlara karşı koyamayınca Bahra Sarayı'na kaçtı. Burada cesaretle savaşan ancak daha sonra yalnız kaldığını anlayan Velîd, Hz. Osman gibi ölmeyi dilediği için Kur'an okumaya başladı. Ve bu vaziyette katledildi.⁷⁵² Velîd'in peşinden gelenlere hitaben bir adam "onu taşıyarak öldürün" diyerek insanları kışkırtıyordu. Velîd, içeriden seslenip peşinden gelenlere kim olduklarını sordu. Yezîd b. Anbese cevap verince Velîd ona dedi ki: "Ben size maaşlarınızı artırmadım mı? Fakirlerinize bağışta bulunmadım mı? Acizlerinize hizmet etmedim mi?" Yezîd b. Anbese es-Seksekî şöyle diyordu: "Biz senden kendimiz için değil Allah'ın emirlerine karşı gelmen dolayısıyla intikam almak istiyoruz. Bu senin gibi lutilere uygulanan yoldur. Sen kadınların arzulandığı gibi erkekleri arzuladın. Sen büyük günahları işlemekten kaçınmadın." Sonra onu kuşatıp öldürdüler. Namazını kimsenin kılmadığı söylenir. Önce Bahra'da defnedilmiş daha sonra gizli bir şekilde Şam'a götürülerek Babu'l-Feradis mezarlığına defnedilmiştir. Yezîd b. Velîd'e getirilen başı ise yine aynı mezarlığa defnedilmiştir.⁷⁵³

2.12. Yezîd b. Velîd

Yezîd b. Velîd b. Abdümelik b. Mervân, Yezîd-i Nâkıs olarak bilinmektedir. Halifelik süresi altı ay veya bir yıldır.⁷⁵⁴ Velîd'den sonra hilafet makamına geçmiştir.⁷⁵⁵ Cariyeden doğan ilk halifedir. Annesi Firuz'un kızıdır. Ömer b. Abdülazîz'i örnek almıştır. Kaderiyye mezhebinin görüşlerini benimsemiştir.⁷⁵⁶ Yezîd'in şaşı biri olduğu söylenir. Tevhid, adalet, vaid, el menzile beyne'l menzileteyn ve emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker hususlarında Mu'tezile gibi

⁷⁵¹ İbn Abdîrabbîh, *İkdu'l-Ferîd*, V: 198-199.

⁷⁵² Yıldız, Hakkı Dursun, "Velîd II", *İA*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), XIII: 298.

⁷⁵³ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 178-185.

⁷⁵⁴ Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, *Ümerâu Dimeşk fi'l-İslâm*, 2. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Cedid, 1983): 114.

⁷⁵⁵ İbn Abdîrabbîh, *İkdu'l-Ferîd*, V: 207.

⁷⁵⁶ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 188; Yiğit, 123.

düşünmekteydi.⁷⁵⁷ Kaderiyye mezhebine bağlı olan Yezîd'in Kaderiye mezhebine bağlı olan kimseyi cezalandıran Ömer b. Abdülazîz'i örnek alması, irdelenmesi gereken bir husustur. Yezîd b. Velîd ile Ömer b. Abdülazîz arasında itikadî mânâda görüş ayrılıkları olduğu, ancak Yezîd'in Ömer b. Abdülazîz'in adaletini ve ibadet hayatını örnek aldığını söyleyebiliriz.

Yezîd b. Velîd, halife olunca Şam'da insanlara bir hutbe irad etti. Bu hutbede değindiği hususlar onun sahip olduğu yaşantı tarzı hakkında bize fikir vermektedir.⁷⁵⁸

Yezîd, Benû Ümeyye'ye bazı nasihatlerde bulunarak şöyle demiştir: “Şarkılardan uzak durun. Şarkı hayâyı azaltır. Şehveti artırır. Adamlığı yıkar. O, içkinin yerine geçer. Şarkı okuyan ve dinleyen kimse içki içen kimsenin yaptıklarını yapar. Eğer mutlaka şarkı dinleyecek veya okuyacaksınız bunu mutlaka kadınlardan uzak yerlerde yapın. Kadınları da şarkıdan uzak tutun. Çünkü şarkı zinaya davet eder.”⁷⁵⁹ Câhız, Yezîd'in sürekli olarak sarhoş olduğunu, eğlence meclislerinde ve içki ile iç içe olduğunu ifade eder.⁷⁶⁰ Yezîd b. Velîd hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler içerisinde Cahız'ın rivayetini destekleyen başka bir rivayete rastlayamadık. Daha önce de ifade ettiğimiz nedenlerden dolayı Cahız'ın Emevî halifelerinin içkiye karşı tavırları hakkında vermiş olduğu bilgilere karşı temkinli yaklaşmamız gerektiğini düşünüyoruz.

Yezîd, uzun boylu, esmer, başı küçük ve güzeldi.⁷⁶¹ Yezîd'in bu uyarısına rağmen Nasr b. Seyyar'dan kendisine musiki aleti ve şarkıcı kadın getirmesini emrettiğine dair rivâyet vardır.⁷⁶² Ancak başka kaynaklarda bu rivâyeti destekleyen bir bilgi bulunmamaktadır.

2.13. İbrahim b. Velîd

İbrahim b. Velîd, kardeşi Yezîd-i Nakis'tan sonra halife olan kişidir. Mervân b. Muhammed, Velîd b. Yezîd'in zulme uğradığını düşünüyor ve onun intikamını

⁷⁵⁷ Mes'ûdî, *Murûc*, III: 184.

⁷⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 31-32.

⁷⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 36-37.

⁷⁶⁰ Câhız, *et-Tâc*, 152.

⁷⁶¹ Ebi'l-Fida, *el-Muhtasar*, I: 207.

⁷⁶² Kılıç, “İslâm Kültür Tarihinde Musiki”, 442.

alacağını ifade ediyordu. Ayrıca Velîd b. Yezîd'i Kaderiyyecilerin öldürdüğünü söylüyordu. Mervân b. Muhammed, Velîd b. Yezîd'in kanını yerde bırakmama davasını Muâviye'nin Hz. Osman'ın kanını yerde bırakmama davasına benzetmekteydi. Bu niyetle Harran'da Cezire, Kinnîsrîn ve Humus halkından biat almıştı. Onlara Kaderiyyecilerle savaşmanın her Müslümanın vazifesi olduğunu söyleyerek savaşa hazırlıyordu. Ancak İbrahim b. Velîd onu durdurmak amacıyla üzerine ordu gönderdi. Mervân b. Muhammed bu orduyu yenilgiye uğrattı. Daha sonra İbrahim b. Velîd'in Mervân'ın yanına giderek ondan özür dileyerek halifelikten feragat edip ona biat ettiği belirtilir. Başka bir rivâyete göre ise Mervân İbrahim'i Câbiye kapısında çarmlıya gererek öldürmüştür. İbrahim b. Velîd'in halifeliği 4 ay 3 ay veya 20 gün sürmüştür denilmektedir.⁷⁶³ İbrahim b. Velîd'in günlük hayatına dair fazla bilgi bulamadık. Ancak onun da selefleri gibi huzuruna şairlerin çıktığı, okudukları şiirlerden dolayı şairlere ödüller verdiğine dair bilgiler mevcuttur.⁷⁶⁴

2.14. Muhammed b. Mervân

Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem. Künyesi Ebu Abdullah ve Ebu Abdülmelik idi. Annesi Zübâde adlı bir ümmü veled idi. Mervân b. Muhammed'in halifeliği bir şehirden diğerine, bir savaştan ötekine gidip gelmekle geçmişti. Hama, Humus, Rakka, Rusâfe gibi şehirlerarasında mekik dokuyan Mervân, halifeliğinin başında Şam'a gitmişti. Harran ise onun ikamet ettiği yerdî. Halifelikten önce ise Azerbaycan valiliği görevini yürütmekteydi. Bunun dışında Filistin, Ürdün, Baalbek, Merc-i Rûm, Remle, Ariş, Baysan gibi şehirlere de giden Mervân'ın, Nil ve Dicle nehirlerini geçtiği haberi de bize onun Irak ve Mısır'da da zamanının bir bölümünü geçirdiğini düşündürmektedir.⁷⁶⁵ Mervân b. Muhammed'in hayatı savaşlarla ve özellikle de Abbasîler gibi birçok sorunla uğraşmakla geçtiği için kişisel yaşantısında zevk ve sefaya pek de zaman ayıramayacağı kanaatindeyiz.

⁷⁶³ Belâzûrî, *Ensab*, IX: 199-201.

⁷⁶⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şiir ve's-Şuara*, II: 755.

⁷⁶⁵ Taberî, *Tarih*, VII: 346-349; VII: 438-440; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, 286.

Mervân b. Muhammed, beyaz tenli, pembe yüzlü, mavi gözlü, iri sakallı, büyük başlı ve orta boylu biriydi. Saçı ve sakalına kına sürmezdi.⁷⁶⁶ Mürüvvet sahibi ve çok mağrur biri olduğu, eğlenmeyi ve zevk-ü sefayı çok sevdiği ancak bir türlü buna fırsat bulamadığı rivâyet edilir. Ayrıca Mısır'a kaçtığı zaman bir cariyesine aşk ve özlem dolu bir şiir yazdığı belirtilir.⁷⁶⁷ Başka bir rivâyette ise Mervân'ın halifelik yaptığı süre zarfında hiçbir cariyeye yaklaşmadığı anlatılır. Kendisine yaklaşmaya çalışan bir kadın olduğu zaman ise "benden uzak dur" diyerek hiçbir kadına yaklaşmadığına dair yemin etmiştir.⁷⁶⁸ Çarşamba ve Perşembe akşamları içki içtiği rivâyet edilir.⁷⁶⁹ İçki mübtelâsı olarak tanımlanan Mervân b. Muhammed'in Salı ve Cumartesi akşamları içtiğine dair de rivâyetler vardır.⁷⁷⁰ Mervân b. Muhammed, Muâviye, Mervân, Velîd, Abdülmelik, Süleyman ve Hişâm ve nedimlere görünmez ve nedimlerle aralarında perde bulundururdu.⁷⁷¹ Mervân b. Muhammed birçok Emevî halifesi gibi güzel kokular sürünmeyi severdi.⁷⁷² Mervân el- Ca'dî ve Mervân el Himar diye lakablandırılmıştı.⁷⁷³

⁷⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 85.

⁷⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X: 86.

⁷⁶⁸ Câhız, *et-Tâc*, 175.

⁷⁶⁹ Özkas, *Dinin Saltanata Dönüşmesi*, 188.

⁷⁷⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, III: 120.

⁷⁷¹ Duman, b.y.l.t. s. 74.

⁷⁷² Câhız, *et-Tâc*, 153.

⁷⁷³ Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar*, I: 210.

SONUÇ

Hulefâ-i Râşidîn döneminde başlayan fetih hareketleri Emevîler döneminde dalga dalga yayılmıştır. Öyle ki devletin sınırları fetihler neticesinde üç kıtaya uzanmıştır. Bu fetihler neticesinde Arap toplumu farklı milletlerin kültürleri ile tanışmış, fetihlerin getirdiği zenginlikler de toplumun refah seviyesini bir hayli yükseltmişti. Refah seviyesinin yükselmesine bağlı olarak insanların yaşantısında gözle görülür değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Emevî toplumunun yaşantısındaki değişiklik devletin başındaki halifelerin yaşantısında da karşılık bulmuştur. Emevî halifelerinin de yaşantılarında Hulefâ-i Râşidîn'in yaşantısına nazaran çok önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Emevî devleti (41-132/661-750) yaklaşık olarak 90 yıllık bir iktidar serüvenine sahip olmuştur. Yaklaşık 90 yıllık sürede 14 halife Emevî devletinin başına geçmiştir. Sadece üç halifenin iktidar süresi Emevî devleti tarihinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Bu halifeler Muâviye b. Ebî Süfyân (41-60/661-680), Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705) ve Hişâm b. Abdülmelik'tir (105-724/125-743). Bu halifeler, hem yaşantısı hem de devlet yönetimindeki adaleti ile beşinci râşid halife olarak sayılan Ömer b. Abdülazîz'den sonra devlet yönetimindeki başarıları ile takdir edilen halifeler olmuşlardır. Bu anlamdaki başarıları, günlük hayatlarındaki bozulmanın ikinci planda tutulmasını sağlamıştır. Biz de devlet yönetimindeki başarılarının ardında kalan günlük hayatlarındaki bu bozulmayı ortaya koymaya çalıştık. Örneğin; Muâviye, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer gibi yaşamının oldukça zor olduğunu kendi tebaasına anlatıyordu. Onların dünyaya meyletmediğini kendine has uslûbuyla ifade ediyordu. "Ben dünyaya meylettim", "dünya benim annemdir ben ise onun oğluyum" gibi cümlelerle de kendi yaşantısını özetlemekteydi. Abdülmelik b. Mervân da halkına hitaben "bizden Ebûbekir ve Ömer gibi yaşamamızı beklemeyin. Biz onlar gibi olamayız. Siz de onların dönemindeki halk değilsiniz" diyerek hem halifelerin hem de toplumun günlük hayatta geçirdiği değişimi ortaya koymaktadır. Hişâm b. Abdülmelik'in ise Rusafe'de bir saray hayatı yaşamıştır. Emevî devleti tarihinin çok büyük bir bölümünü teşkil eden bu üç halifenin yaşantısı, Emevî halifeleri ve Emevî toplumunun yaşantısı hakkında bizlere fikir vermektedir.

Emevî halifelerinin yaşantıları, her zaman eleştiri konusu olmuştur. En fazla eleştirilen halifeler arasında Emevî iktidarının büyük bir bölümünde hüküm süren Muâviye, Abdülmelik ve Hişâm'dan çok, başka halifeler vardır. Yaşantısı nedeniyle fazla eleştirilen halifeler, Yezîd b. Muâviye, Yezîd b. Abdülmelik ve Velîd b. Yezîd'tir. Yezîd b. Muâviye'nin eleştirilerin odağında olmasının sebebi yaşantısından çok yaklaşık üç yıllık iktidarı süresince İslâm tarihinde kapanmayacak tarzda yaralar açacak kadar etkili olan olaylardır. Özellikle Hz. Hüseyin'in şehadetiyle neticelenen Kerbelâ olayı nedeniyle Yezîd, nesiller boyunca olumsuz bir şekilde anılmıştır. Yezîd'in yetişme tarzı, devlet işlerini önemsemeyişi, keyfine düşkün olması, çöldeki yaşam tarzını halife olduktan sonra da sürdürmesi kendine yöneltilen eleştirileri haklı çıkarmaktadır. Bütün bunlara rağmen Hz. Hüseyin'in şehadetinden duyduğu üzüntü ve Hz. Hüseyin'in ailesine gösterdiği yakınlık, fesahat ve belâgat ehli olması, tarım alanındaki çalışmaları vb. olumlu özellik ve icraatları hak ettiği değeri bulamamıştır. Yezîd b. Abdülmelik'in, hilâfetinin ilk döneminde Ömer b. Abdülazîz'i örnek aldığı ifade edilmektedir. Ancak çok kısa bir süre içerisinde Yezîd, günlük hayatında takındığı tavırlarla böyle bir gayesi olmadığını ortaya koymuştur. Yezîd b. Abdülmelik, cariyeleri olan Habbâbe ve Sellame ile yaşadığı aşk hayatıyla eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Bir devlet adamı vakarına yakışmayacak derecede nedimlerle içli dışlı olması, içkiye ve eğlence hayatına düşkünlüğü de eleştirildiği diğer konular olmuştur. Velîd b. Yezîd'in yaşantısı hakkında olumlu bilgi ve fikirler oldukça azdır. Velîd'in çok iyi bir şair olduğu, şiirlerinden oluşan bir dîvanı olduğu, çok güçlü kuvvetli biri olduğu, halkın ve askerlerin maaşlarına zam yapması onun hanesine yazılan artılardandır. Ancak fisk ve fücür dolu yaşantısı hem veliahtlık hem de halifelik döneminde devam etmiştir.

Emevî devletine sosyal bir kimlik kazandıran, îmar faaliyetleriyle asırlara damga vuran eserler bırakan, adeta mimar halife olarak tanımlayabileceğimiz Velîd b. Abdülmelik'in yaşantısı hakkında diğer halifelere nazaran fazla eleştiri noktası olmadığı kanaatine vardık. Arapların delikanlı halifesi Süleyman b. Abdülmelik'in yaşantısı hakkında ise ön plana çıkan iki husus söz konusu olmuştur. Birincisi, Süleyman b. Abdülmelik'in obur olduğu, diğeri ise kadınlara düşkün olmasıydı. Kaynaklarda şemâili ile ilgili aktarılan bilgilerin oburluğu ile pek bağdaşmadığını

rahatlıkla ifade edebiliriz. Kadınlara düşkün olması hususunu ise, birden fazla evlilik yapmak ve cariyelere sahip olmak cihetiyle o dönemin sosyal koşulları içerisinde bir değerlendirmeye tabi tutmanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Adaleti ve zahidâne yaşantısıyla beşinci râşid halife olarak addedilen Ömer b. Abdülazîz ise özellikle halifelikten sonraki günlük hayatıyla mükemmel bir örnek olmuştur. Halifelikten önce güzel giyinmesi, şiir ve şairlere olan ilgisi eleştiri konusu oluşturamayacak kadar olağan addedilen hususlardandır. Velîd b. Yezîd'e karşı ayaklanan Yezîd b. Velîd, azledilmiş halife İbrahim b. Velîd ve Mervân b. Hakem, iktidar süresi oldukça kısa olan halifelerdir. Mervân b. Muhammed'in halifelik öncesi ve sonrası hayatı ise savaş ve mücadelelerle geçmiştir.

Arapların Kısırâsı olarak nitelenen Muâviye b. Ebî Süfyân ile başlayan Emevî iktidarında halifelerin yaşam tarzı yeni bir hal almıştır. Emevî halifeleri, lüks elbiseler giymeye, günde birkaç öğün yemeye, gece sohbetleri tertip etmeye, şairleri ağırladıkları meclislerinde içki ve müziğe yer vermeye başlamışlardı. Bazı halifeler, badiye yaşantısına duydukları özlemden, bazıları ise taun gibi salgın hastalıklardan korunmak amacıyla çeşitli yerlere sarayalar inşa etmişlerdi. Bu saraylarda lüks ve şaşaalı hayat süren halifeler halktan kopuk bir görüntü sergilemişlerdir. Böylece saray hayatı kavramını günlük hayata entegre eden halifeler gittikçe İslâm'dan uzaklaşan bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Bu konudaki birçok kaynağın Abbasîler ve daha sonraki dönemlerde yazılmış olması, Emevî halifeler ve Emevî toplumu hakkındaki abartılı rivâyetlere temkinli yaklaşılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Netice itibarıyla Emevî halifelerinin günlük hayatlarına dair değerlendirme yaparken onların insan oldukları unutulmamalıdır. Halifelik gibi yüce bir makamı işgal etmeleri nedeniyle de onların sorumluluklarının diğer insanlardan çok farklı olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman b. Ğanem-Ubeydullah b. Ma'mer. *Muhtasar Tarihu Dimeşk Liibn Asakir*. Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1988.
- Abdülġani, Muhammed İlyas. *Buyütü's-Sahabe Havle'l-Mescidi'n-Nebeviyyi'ş-Şerif*. 4. Baskı. Medine: 1999.
- Abu'l-Farac, Gregory, (Bar Hebraeus). *Abu'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doġrul. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1987.
- Aksu, Ali. "Emevîler Devrinde Sosyal Tabakalar". *İstem Dergisi*. 8: (2006): 63-81.
- Algül, Hüseyin. "Hamza". *TDVİA*. 15: 500-502. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ali, Faur. *Sîretü Ömer b. Abdülazîz*. 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Hâdi, 1991.
- Ali, Muhammed Kürd. *İdâretü'l-İslâmiyye*. Kahire: Matbaatü Mısır, 1934.
- Altınay, Ramazan. "Erken Dönem İslâm Toplumunda At Yarışları". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17 (2006): 129-144.
- Altınay, Ramazan. *Emevîlerde Günlük Yaşam*. 1. Baskı Ankara: Ankara Okulu Yay., 2006.
- Altınay, Ramazan. *İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı*. Konya: Tablet Yay., 2006.
- Âlûsî, Mahmud Şükrî el- Bağdadî. Thk. Muhammed Behçet el-Eserî. *Bulûġu'l Ereb fî Ma'rifeti Ahvali'l- Arab*. 2. Baskı. Byy: trz.
- Apak, Adem. "Mekke Döneminde Benî Ümeyye'nin İslâm'a Karşı Tutumu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (1994): 277-296.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: Nesil Matbaacılık, 2010.
- Asfahanî, Ebi Hamid, Muhammed bin Muhammed. *Büstânu'l-Cami'*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmûrî. 1. Baskı. Beyrut: 2002.
- Asîrî, Ahmed Ma'mur. *Tarihu'l-İslâm*. 1. Baskı. Riyad: Mektebetü'l-Fahd el-Vataniyye. 1996.
- Askalanî, İbn Hacer Ebi'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihabüddin. *Tezhîb et-Tezhîb*. Thk. İbrahim Zeybek-Adil. Beyrut: Mürşid Müessesetü'r-Risale, 1995.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Devlet Geleneġi Açısından Hişâm b. Abdülmelik*. 1. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Emevîler Dönemi Bibliyografyası". *İstem Dergisi*. 8. (2006): 283-308.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "*Endülüs'ün Fethi ve Musa b. Nusayr*". 1. Baskı, Ankara: Araştırma Yay., 2002.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Muâviye b. Yezîd Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 7. 1997: 411-430.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Târik b. Ziyâd". *TDVİA*, 40: 24-25, İstanbul: TDV Yay., 2011.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Velid II". *TDVİA*. 43: 31-33, İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Atvan, Hüseyin. *er-Rivâyetü't-Tarihiyye fî Bilâdi'ş-Şam fî Asri'l-Emevîyye*. 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Cîl, 1986.

- Avcı, Câsim. “Kureyş”. *TDVİA*. 26: 442-444. Ankara: TDV Yay. 2002.
- Aycan, İrfan. “Emevîler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39 (1999): 1147-174.
- Aycan, İrfan- Altınay, Ramazan- Söylemez, M. Mahfuz- Parlak, Nizamettin-Erkoçoğlu, Fatih. *Emevîler Dönemi Bilim Kültür Sanat ve Hayatı*. 1. Baskı, Ankara: Otto Yay., 2017.
- Aycan, İrfan. “Ebû Süfyân”. *TDVİA*. 10: 230-232. İstanbul: TDV Yayınları. 1994.
- Aycan, İrfan. “Mervân I”. *TDVİA*. 29: 225-227. Ankara: TDV Yay., 2004.
- Aycan, İrfan. “Muâviye b. Ebû Süfyân”. *TDVİA*. 30: 332-334. İstanbul: TDV Yay., 2005.
- Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*. 1. Baskı, Ankara: Otto Yay., 2018.
- Aydınli, Abdullah. “Ebu Zer el-Gıfârî”. *TDVİA*. 10: 266-269. İstanbul: TDV, Yay., 1994.
- Bammate, Haidar. *İslâm'ın İnsanlık Kültürüne Katkısı*. Trc. Sadık Usta. 1. Baskı. İstanbul: Analiz Basım Yayın, 2008.
- Bâşa, Abdurrahman Rafet. *es-Sayd İnde'l-Arab*. 2. Baskı, Amman: Daru'n-Nefais, 1978.
- Beksaç, Engin. “Kusayru Amre”. *TDVİA*. 26: 461-462. İstanbul: TDV Yay., 2002.
- Belâzûrî, el-İmam Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Futuhu'l-Bûldan*. thk. Abdullah Enis et-Tabba'. Beyrut: Müessesetü'l-Meaf, 1987.
- Belâzûrî, el-İmam Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Ensabu'l-Eşraf*. Thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Zirikli. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Fikr. 1996.
- Bozkurt, Nebi. “Kubbetü's-Sahre”. *TDVİA*. 26: 304-308. Ankara: TDV Yay., 2002.
- Câhız, Osman Amr b. Bahr. *el-Beyan ve't-Tebyîn*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 7. Baskı. Kahire: Mektebetü'l-Hanci. 1998.
- Câhız, Osman Amr b. Bahr, *el-Hanin ile'l-Evtan, Resail*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire: Matbaatü Sünnetü'l-Muhammediyye. trz.
- Câhız, Osman Amr b. Bahr. *et-Tâc fî Ahlaki'l-Mulûk*. Thk. Ahmed Zeki Paşa 1. Baskı. Kahire: Matbaatu'l-Emîra. 1914.
- Can, Yılmaz. “Erken Dönem İslâm Toplumunda Mevcut Sosyo-Kültürel ve Bazı Dini Duyarlılıkların Sanata Yansımaları”. *İstem Dergisi*. 8 (2006): 109-144.
- Cevdet, Ahmet. *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarihî Hulefâ*. 2. Baskı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1985.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1957.
- Çakın, Kamil. “Hanzale b. Ebû Âmir”. *TDVİA*. 16:51. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Çil, Halit. “Emevî Halifelerinin Hilafete Geçiş Şekli ve Merasimleri”. *Nüşa*. 30/1 (2010): 87-99.
- Dadan, Ali. “İslâm Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucre b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri”. *İstem Dergisi*. 5 (2005): 203-221.

- Dayf, Şevki. *el-Fen ve'l- Mezahib Fi's-Şi'iri'l-Arab*. 11. Baskı. Kahire: Daru'l-Mearif, trz.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi*. 1. Baskı. Erzurum: Eser Ofset, 2012.
- Demircan, Adnan. *Emevîler*. 3. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Demircan, Adnan. *Hz. Peygamber (sas) Döneminde Gündelik Yaşam*. 1. Baskı. İstanbul: Siyer Yay., 2015.
- Demircan, Adnan. *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*. 1. Baskı. İstanbul: Beyan Yay., 2015.
- Dineverî, Ebû Hanife Ahmed b. Davud. *İslâm Tarihi (Ahbâru't-Tivâl)*. Trc. Nusrettin Bolelli-İbrahim Tüfekçi. 1. Baskı. İstanbul: Karmat Matbaacılık, 2007.
- Doğan, Yusuf. "Emevîler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler". *İstem*. 8 (2006): 209-236.
- Duman, İsmail Serdar, *Emevîlerde Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi/Erciyes Üniversitesi, 2004.
- Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyübî (v. 732/1331). *el-Muhtasar fî Ahvâli'l-Beşer*. 1. Baskı. Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye, trz.
- el-Kûfî, Ebî Ahmed b. Ahmed İbn A'sem. *Kitâbü'l-Fütuh*. Thk. Ali Sîrî. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Advâ, 1991.
- el-Yafî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân. *Miratü'l-Cinan ve Ma'rifetü'l-Yakazan*. Thk. Halil el-Mansur. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1997.
- Erkoçoğlu, Fatih. "Abdülmelik b. Mervân'ın Para Reformu". *İstem*. 8 (2006): 171-186.
- Ezrakî, Ebi'l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed. *Ahbâru Mekke*. thk. Abdülmelik b. Duheş, 1. Baskı, Mekke: Mektebetül Esedî, 2003.
- Farmer, Henry George. *A Historian Of Arabian Music*. London: Luzac, 1929.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*. Trc. Elif Kılıç. 6. Baskı. İstanbul: Tarih Vakti Yurt Yay., 2010.
- Fayda, Mustafa. "Bedir Gazvesi". *TDVİA*. 5: 325-327. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ferruh, Ömer. *Tarihu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Emevîyye*. Beyrut: Daru'l-İlmu'l-Melâyîn, 1970.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "Darünnedve". *TDVİA*. 8: 555-556. İstanbul: TDV Yay. 1993.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "Haricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20/1 (1972): 219-247.
- Ğamidî, Salih b. Abdullah. *el-İktifa fî Ahbari'l-Hulefâ*. 1. Baskı. Medine: Mektebetü'l-Vataniyye, 2008.
- H. Lammens, "Muâviye", *İA*, 8: 442, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Fersah". *TDVİA*. 12: 412. İstanbul: TDV Yay., 1995.
- Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*. Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, 2. Baskı, Riyad: Dâru't-Taybe, 1985.

- Harman, Ömer Faruk. “Yuhanna ed-Dımeşkî”. *TDVİA*. 43: 580-582. İstanbul: TDV Yay. 2013.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Sa’d b. Ebû Vakkas”. *TDVİA*. 35: 372-374. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hitti, Philip. *History Of Syria*. London: Macmilian Co LTD, 1951.
- Hitti, Philip. *Siyasi Kültürel İslâm Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yay., 1989.
- Irmak, Sadi. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Tan Matbaası, 1965.
- Işş, Yusuf. *ed-Devletü'l-Umeviyye*. 2. Baskı. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdullah. *el-İstiab fî Marifeti'l-Ashab*. Thk. Adil Mürşid. 1. Baskı Dâru'l-A'lam, 2002.
- İbn Abdirabbih, Ahmed İbn Muhammed. *Ikdu'l Ferîd*. Thk. Mufid Muhammed Kamiha. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Cevzî, Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferac, *Sîretü ve Menakibu Ömer b. Abdülazîz*, thk. Naim Zerkûr, 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1984.
- İbn Ebi'd-Dünya. *Hilm-i Muâviye*. Thk. İbrahim Salih. 1. Baskı. Şam: Daru'l-Beşair, 2002.
- İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed. *el-Muhbabber*. Thk. Eliza Lahten Şatiter. Beyrut: Dâru'l-Afak El-Cedide, trz.
- İbn Habib, *Kitabu'l-Munammak fî Ahbâri Kureys*. Thk. Hurşid Ahmed Faruk. 1. Baskı. Beyrut: Âlimü'l-Kutub, 1985.
- İbn Haldun, Abdurrahman. *Tarih İbn Haldun*. Thk. Süheyl Zekkar-Halil Şehade. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000.
- İbn Hibban, Ebi Hatim Muhammed bin Ahmed et- Temimî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*. Thk. Seyyid Aziz Bek. Beyrut: Daru'l Kûtubu's-Sekafiyye, trz.
- İbn Hişâm. “*Sîret-i İbn Hişâm*”. Trc. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî. 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, 1990.
- İbn Hüseyin, Büseyna. *el-Fitnetü's-Saniye fî Ahdi'l-Halife Yezîd bin Muâviye*. 1. Baskı, Beyrut: Maşurat el-Cemal, 2013.
- İbn İmranî, Muhammed bin Ali bin Muhammed, *el-İnbâ fî Tarihi'l-Hulefâ*. Thk. Kasım es-Samirai, 1. Baskı. Kahire: Daru'l-Afaku'l-Arabiyye, 1999).
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. el-Hatîb Şihabüddîn Ebî Hafs Ömer. *el Bidaye ve'n-Nihaye*. Trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yay., 1995.
- İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî. Thk. Ali Şeyrî. *el-İmâme ve's-Siyâse*. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Adva, 1990.
- İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Meârif*. Thk. Servet Ukkâşe. 4. Baskı. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1969.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim ed-Dineverî. *El-İmame ve's-Siyâse*. Thk. Ali Şeyri. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Adva, 1990.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim ed-Dineverî. *Uyun*. byy: trz.

- İbn Kuteybe. *eş-Şiir ve's-Şuarâ*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Daru'l-Mearif, trz.
- İbn Maverdî, Zeyneddin Amr b. Muzaffer. *Tarih-i İbn Maverdî*. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Nedim, Ebu'l-Farac Muhammed b. İshak b. Muhammed el- Varrak el Bağdadî. *el-Fihrist*. Mısır: Matbaatü'r-Rahmaniyye, trz.
- İbn Sa'd, İbn Muni' ez-Zührî. *Tabakatu'l-Kebîr* 1. Baskı. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer, *Tarihu Medinetü'l-Münevvere*, thk. Muhammed Fehîm Şeltût, Cidde: 1979.
- İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabataba. *el-Fahri fil- Âdâbi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*. Beyrut: Dar Sadr, trz.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Muntazam*. Thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, trz.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Kâmil fi't-Tarih*. Trc. Ahmet Ağırakça. İstanbul: Bahar Yay., 1991.
- İbnü'l-İbrî, Gregorius el-Malatî. *Tarihu Muhtasar ed-Düvel*. Beyrut: Daru'l-Mesire, trz.
- İlhan, Avni. "el-İmâme ve's-Siyâse". *TDVİA*. 22: 200-201. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- İrfan Aycan- İbrahim Sarıçam, *Emevîler*. 9. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- İsfahani, Ebu'l-Farac Ali bin Hüseyin. *el-Eğani*. Thk. İbrahim es-Seafin-Bekr Abbas-İhsan Abbas. 3. Baskı. Beyrut: Dar Sadr, 2008.
- Kalkaşandi, eş-Şeyh Ebi'l-Abbas Ahmed. *Subhu'l-A'sa fi Sinaati'l-İnşa*. Kahire: Matbaatü'l-Emira, 1914.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *TDVİA*. 31: 475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hind binti Utbe". *TDVİA*. İstanbul: TDV Yayınları., 1998.
- Kapar, Mehmet Ali. "Muâviye b. Yezîd". *TDVİA*. İstanbul: TDV Yay., 2005.
- Kelbî, Ebi'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib, *Cemheretü'n-Neseb*. Thk. Naci Hasan. 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü'n-Nahdatü'l-Arabiyye, 1986.
- Kılıç, Mustafa. "İslâm Kültür Tarihinde Musiki". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 318/1 (1990): 399-451.
- Kılıç, Ünal, "Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd", İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2013.
- Kılıç, Ünal. "Harre Vakasının Sebepleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2000): 317-324.
- Kılıç, Ünal. "Kabile Asabiyeti Bakımından Yezîd b. Abdülmelik'in Hilâfeti". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 14/1 (2010): 51-69.
- Kılıç, Ünal. "Yezîd I". *TDVİA*. 43: 513-514. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Koyuncu, Mevlüt. "Velîd I", *TDVİA*. 43: 30-31. İstanbul: TDV Yay., 2013.

- Koyuncu, Mevlüt. “Yezîd III”. *TDVİA*. 43: 516-517. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Koyuncu, Mevlüt. *Emevîler Döneminde Saray Hayatı*. İstanbul: Beyan Yay., 1997.
- Koyuncu, Mevlüt. *İkinci Hazreti Ömer*. 1. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yay., 1996.
- Koyuncu, Mevlüt. *İkinci Hazreti Ömer*. 1. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yay., 1996.
- Köprülü, M. Fuad-Köprülü, Orhan F.. “Asâ”. *TDVİA*. 3: 449-450. İstanbul: TDV Yay.,1991.
- Kurnaz, Cemal. “Benâtü Na’ş”. *TDVİA*. 5: 430-431. İstanbul: TDV Yay., 1992.
- Lammens, H.. “Mervân b. El-Hakem”. *İA*. 7: 777-778. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Makrizî, *Kitabu'n-Niza ve't-Tehasum fîmâ Beyna Benû Ümeyye ve Beni Hâşim*. Kahire: Mektebetü'l-Ehram, trz.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan. *el-Ahkâmu's-Sultaniyye İslâm'da Hilafet ve Devlet Hukuku*. Trc. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Mes'udî, Ebû'l- Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *et-Tenbih ve'l-İşraf*. 1. Baskı, Kahire: Mektebetü's-Sakafatü'd-Diniyye, 2009.
- Mes'udî, Ebû'l- Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *Murucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*. Thk. Kemal Hasan Mer'i. 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2005.
- Montgomery, *Muhammed Mekke'de*, çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Muhayini, Refik. *Tarihu'l-Hilafeti'l-Emevîyye ve'l-Abbasiyye*. Şam: Daru'l Yakazatu'l-Arabiyye, 1946.
- Müellefi Meçhul. *el-İmâme ve's-Siyâse*. Trc. Cemalettin Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Nüveyri, Şihabuddin Ahmed b. Abdülvahhab, *Nihayetü'l-Ereb Fi Fununi'l-Ereb*. Thk. Yahya eş-Şâmî, 1. Baskı (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2004)
- Önkal, Ahmet. “Abdullah b. Hanzale”. *TDVİA*. 1: 104-105. İstanbul: TDV Yay., 1988.
- Özkes, İhsan. *Emevî Siyaseti Dinin Saltanata Dönüşmesi*. 1. Baskı. İstanbul: Tekin Yay., 2013.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb*. Trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Doğru, Sadık Kılıç, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- Sa'leb, Ebi'l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Mecâlis Sa'leb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Mısır: Daru'l-Mearif, trz.
- Safadî, Selahaddin Halil b. Aybek. *Ümera Dimeşk fi'l-İslâm*. 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Cedid, 1983.
- Saîdî, Abdülmüteal. *Tarihu'l-Arab fi'l-Cahiliyye ve Sadru'l-İslâm*. Riyad: Matbaatü'l-Ulûm, 1933.
- Samirai, Yusuf Tarık. *el-Eyhâm*. 1. Baskı, Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2012.

- Sarıçam, İbrahim. *Emevî-Hâşimî İlişkileri*. 4. Baskı, Ankara: TDV Yay., 2015.
- Savaş, Rıza. “Emevîler Devri Eğlence Hayatından Bazı Kesitler ve Dönemin Kadın Şarkıcıları”. *İstem*, 8 (2006): 51-61.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Hilâfetten Saltanata Emevîler Dönemi*. İstanbul: Hakikat Matbaası, 1993.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *Halifeler Tarihi*. Trc. Abdullah Gündüz. 1. Baskı. İstanbul: Asalet Yay., 2018.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *Tarihu'l-Hulefa*. 1. Baskı. Beyrut: Dâr Sadr, 1997.
- Suyûtî, Celaleddin. *Halifeler Tarihi*. Trc. Abdullah Gündüz. 1. Baskı. İstanbul: Asalet Yay. 2018.
- Şerif, Abdullah bin Hüseyin. *ed-Devletü'l-Emevîyye fî Ahdi Yezîd b. Abdülmelik*. 1. Baskı. Kahire: Daru'l-Kahire, 2005.
- Şeybânî, Muhammed b. Abdülhâdi b. Rezzan. *Mevâkif el-Muaraza fî Ahdi Yezîd b. Muâviye*. Riyad: Daru't-Taybe, 2009.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. “*Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*”. Thk., Ebû'l-Fadl İbrahim. 2. Baskı, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1971.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Emevî Devleti Tarihi*. Trc. Mücahit Yüksel, 1. Baskı. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Tonga, Aydın. *Emevîler Kabile Gücünden Din Önderliğine Yükselişin Öyküsü*. 1. Baskı, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013.
- Ubûdî, Câsim. “Musa b. Nusayr”. *TDVİA*. 31: 224-225. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Uleymî, Ebû'l- Yûmn Muciriddin Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Makdisî e-Hanbelî. *Tarihu'l-Mu'teber fî Enbâi Men Ğaber*. Thk. Komisyon. 1. Baskı. Beyrut: Darü'n-Nevadir, 2011.
- Üçok, Bahriye. *İslâm Tarihi Emevîler-Abbasîler*. Ankara: Sevinç Matbaası. 1968.
- Vakıdî, Muhammed b. Ömer b. Vakıdî. *Kitabu'l-Megazi*. thk. Marsedin Jons. Âlimu'l-Kûtub, byy., trz.
- Varol, M. Bahaüddin. “Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”. *İstem Dergisi*. 8 (2006): 83-107.
- Varol, M. Bahaüddin. “Harre Vakası”. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/7 (1997): 513-534.
- Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sükûtu*. Trc. Fikret Işıltan. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Yakub, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Leiden: 1883.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Peygamberimiz ve Gündelik Hayatı*. 1. Baskı. İstanbul: Erkam Yay., 2000.
- Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *TDVİA*. 11: 104-108. İstanbul: TDV Yay., 1995.
- Yiğit, İsmail. “Sıffîn Savaşı”. *TDVİA*, 37: 108-109. İstanbul: TDV Yay., 2009.
- Yiğit, İsmail. “Ümeyye b. Abdüşems”. *TDVİA*. 42: 302-303. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Yiğit, İsmail. *Emevîler*. 3. Baskı. Ankara: İsam Yayınları, 2018.

- Zeydan, Corci. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*. Trc. Nejdet Gök. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yay., 2012.

